

PISMA CRNOGORSKOGA PJESNIKA, SVEĆENIKA I DIPLOMATA JOVANA SUNDEČIĆA BOSANSKO- ĐAKOVAČKOM I SRIJEMSKOM BISKUPU JOSIPU JURJU STROSSMAYERU (1881.-1887.)

Željko Karaula*

UDK 94(497.5): 262.12(044)"1881/1887"Strossmayer, J.J.
94(497.16): 262.12(044)"1881/1887" Sundečić, J.
Pregledni članak
Primljeno 01/2009

Sažetak

Autor je, na temelju pisama crnogorskoga pjesnika, svećenika i savjetnika-diplomata Jovana Sundečića, upućenih bosansko-đakovačkom i srijemskom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru u razdoblju od 1881. do 1887. godine, prikazao njihov međusobni odnos koji se temeljio na istom »južnoslavenskom« svjetonazoru. Prema pismima može se ustvrditi da je Jovan Sundečić gajio veliku privrženost i prijateljstvo prema biskupu Strossmayeru. U većini pisama ovoga razdoblja prevladavala su pitanja oko sklapanja konkordata između Svete Stolice i Crne Gore, pri čemu je Sundečić bio svojevrsni posrednik između crnogorskog knjaza Nikole I. Petrovića i biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Ova pisma relevantan su izvor za upoznavanje hrvatsko-crnogorskih odnosa na najvišoj razini, te važan izvor za poznavanje vjerskih i političkih pitanja na balkanskomu poluotoku u drugoj polovici 19. stoljeća.

Ključne riječi: korespondencija, Jovan Sundečić, J. J. Strossmayer, konkordat, knjaz Nikola I. Petrović, kulturni i politički odnosi

* Željko Karaula, prof., Poslijediplomski doktorski studij povijesti, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Korčulanska 3c, 10000 Zagreb, Hrvatska, zeljko.karaula2@bj.t-com.hr

Uvod

Privatna korespondencija značajan je povijesni izvor za proučavanje hrvatske i južnoslavenske povijesti druge polovice 19. stoljeća. Kao primjer može se uzeti novija knjiga Williama Brooksa Tomljanovicha »*Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*«¹, koja je značajno koristila Strossmayerovu korespondenciju, u pokušaju traženja novih putova tumačenja biskupova političkog i kulturnog djelovanja. Kao takva, korespondencija važnih političkih osoba u Hrvatskoj i južnoslavenskom svijetu često je bila upotrebljavana u historijskim istraživanjima kao važan izvor podataka, pomoću kojega su se prepoznavale i jasnije uočavale složene i kompleksne političke kombinatorike političkih faktora, te socijalni, društveni i kulturni procesi koji su tada vladali na političkoj pozornici Habsburške Monarhije/Austro-Ugarske i Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Korespondencija donosi razmišljanja i stavove pojedinaca ili određenih interesnih grupa, koje zbog raznih oportunističkih ili nekih drugih razloga, ne žele javno iznositi. U tom slučaju posebno je često korištena bogata korespondencija bosansko-đakovačkog i srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera (koja obiluje raznim zanimljivim opaskama i »portretima« hrvatskih i južnoslavenskih političkih ličnosti iz biskupova pera). Usprkos vrlo čestom korištenju te korespondencije, mnogi su dijelovi njegove bogate ostavštine i do danas ostali netaknuti ili neistraženi.² Pisma pjesnika i diplomata Jovana Sundečića³ bosansko-đakovač-

¹ W. BROOKS TOMLJANOVICH, Biskup Josip Juraj Strossmayer. Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj, u: *Dom i svijet*, Zagreb, 2001., Vidi i zanimljivu reakciju srbijanskoga povjesničara Vasilija Krestića na tu knjigu: V. KRESTIĆ, Istoriografija u službi politike: Povodom knjige Williama Brooksa Tomljanovicha, Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam, HAZU, Zagreb, 2001., u: *Zbornik Matice Srpske za istoriju*, 2002., str. 415.-438., V. KRESTIĆ, Biskup Štrosmajer i liturgija na staroslovenskom jeziku u Crnoj Gori i Srbiji, u: *Letopis Matice srpske*, jul-august, Novi Sad, 2004., str. 159.-187.

² Najiscrpniji pregled Strossmayerove ostavštine dao je u tri nastavka V. KOŠČAK, Strossmayerova ostavština u Arhivu JAZU, u: *Historijski zbornik XI-XII, 1958.-1959.*, str. 351.-375.; *Historijski zbornik XIII, 1960.*, str. 263.-275.; *Historijski zbornik, XIV, 1961.*, str. 329.-352.; Zagreb. Od oko 15.000 dokumenata, korespondencija zaprima 4/5 Strossmayerove ostavštine.

³ Jovan Sundečić (Golinjevo kod Livna 1825.- Kotor 1900.), svećenik, pjesnik i crnogorski diplomat. Na početku svoje bogoslovne karijere, koju je završio u Zadru, na pravoslavnoj bogosloviji, mladi Sundečić službuje u pravoslavnomu selu Peroj u Istri, kao kapelan od 1848. do 1850., gdje izdaje svoju prvu zbirku pjesama. U slikovitim predjelima Istre i Mediterana Sundečić otkriva svoj poetski talent. Nakon boravka u Peroju (dvije godine), četiri godine obavlja svećeničku službu u Žegarju i Skradinu. Kao profesor

kom i srijemskom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru⁴ od 1881. do 1887. godine svjedoče o vrlo prisnom odnosu tih eminentnih osoba hrvatske i crnogorske

bogoslovijske u Zadru (do 1863.). Sundečić postaje jedan od značajnih sudionika preporodnoga pokreta u Dalmaciji, te zbog svoje izrazite narodnjačke orijentacije gubi svoju profesorsku katedru, te se sa obitelji seli na Cetinje gdje u razdoblju od 1864. do 1875. postaje sekretar crnogorskoga knjaza Nikole I. Petrovića. Kao njegov sekretar Sundečić je znatno utjecao na politički, a osobito na kulturni život u Crnoj Gori. Osnovao je bogoslovljivnu na Cetinju, koja kasnije prerasta u bogoslovno-učiteljsku školu, osnivač je moderne cetinjske tiskare koju je opremio najboljim strojevima iz Praga, te je postavio temelje crnogorskoj periodici. Godine 1865. piše državnu himnu Crne Gore »*Ubavoj nam Crnoj Gori*«. U Cetinju ostaje do 1874. godine, kada zbog bolesti prelazi u Kotor i dalje ostajući svojevrsni pouzdanik i savjetnik knjaza Nikole I. Svoje rodoljubne, ali i moralističke i didaktičke pjesme, pisane u duhu narodnoga pjesništva, skupio je u zbirka: *Srce, Vršidba, Cveće, Vjenčić domoljubnih pjesama, Tužna knjiga i Milje i omilje*. Objavio je i knjigu *Život i rad Božidara Petranovića* (1867.). Važan je njegov urednički rad u listovima i časopisima: *Glasnik dalmatinski* (1855.), *Zvijezda* (1863.) koja je izlazila u Zadru pod geslom »Za prosvjetu i bratsku slogu«, *Narodni kalendar za Maticu dalmatinsku* (1863.-1864.), kalendar *Orlić* u Cetinjskoj čitaonici (1865.), *Crnogorac* (1871.), *Prosvjeta* (1892.-1893.). Predsjednik je društva »*Slavjanski dom*«. Opća enciklopedija Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda, sv. 7., Zagreb, 1981., str. 730.; M. NIKČEVIĆ, Jovan Sundečić kao pripovjedač, u: *Zadarska revija*, br. 5-6, Zadar 1986., str. 385-393.; M. NIKČEVIĆ, *Hrvatski i crnogorski književni obzori*, Zagreb, 1995.; M. STRČIĆ, Prilozi poznavanju života i rada Jovana Sundečića, u: *Prilozi o zavičaju*, Pula, 6., 1989., str. 119-125.; M. CAR, Kritičko-biografska studija, u: *Letopis Matice srpske*, knjiga 215., V, Izdanje Matice Srpske, 1902., Novi Sad; J. SUNDEČIĆ, *Izabrane pjesme*, Izdala Matica hrvatska, Uvod napisao Hugo Badalić, Zagreb, 1889.; J. SUNDEČIĆ, *Svietlom knezu Nikoli I. gospodaru slobodne Crne Gore i Brda*, Zadar, 1864.; V. PERIŠIĆ, *Prilozi za političku istoriju u Dalmaciji*, Split, 1933., Ž. M. ANDRIJAŠAVIĆ, Š. RASTODER, *Istorija Crne Gore, od najstarijih vremena do 2003.*, Podgorica, Centar za iseljenike Crne Gore, 2006., str. 207-228.; M. SAVIĆ, Ljubav i cvijeće. Pjesme Jovana Sundečića, u: *Srpske ilustrirane novine* br. X., 1882.; D. VUKSAN, I. RUVARAC i J. SUNDEČIĆ, u: *Letopis Matice srpske*, god. 108., knjiga 341., svezak 2., Beograd, 1934., str. 243.-249.; Isti, *Tri priloga iz ostavine poka. Jovana Sundečića*, Zagreb, Tisak nadbiskupske tiskare, 1938., str. 122.-136., P. BOZOVIĆ, *Jovan Sundečić*, Mlada Srbija, Beograd, 1928.; J. SUNDEČIĆ, *Dr. Anti Starčeviću uzdarje za prenemio dar*, Srpska Dubrovačka štamparija, Dubrovnik, 1892., G. NOVAK, Don Mijo Pavlinović i pop Jovan Sundečić u Beogradu 1864, u: *Politika*, (1937.) 1-4., J. SKERLIĆ, *Istorija nove srpske književnosti*, Rad, Beograd, 1953., str. 280.-282.

⁴ Josip Juraj Strossmayer (1815. Osijek – Đakovo 1905.), hrvatski biskup i političar, jedna od najutjecajnijih hrvatskih ličnosti druge polovice XIX. stoljeća, porijeklom iz kroatizirane njemačke obitelji iz Osijeka. Nakon pohađanja gimnazije u rodnomu Osijeku, Strossmayer studira teologiju u katoličkom sjemeništu u Đakovu. Potom pohađa visoko sjemenište u Budimpešti gdje postaje doktor filozofije s 20 godina. Godine 1838. bio je običan svećenik i dvije godine boravi u Petrovaradinu kao vikar. Dvije godine kasnije (1840.) odlazi u Augustineum u Beč i 1842. godine postaje doktor teologije i profesor kanonskoga prava na bečkom Sveučilištu, a 1847. određen je za dvorskoga kapelana i direktora Augustineuma u Beču. Đakovačko-srijemskim biskupom imenovan je 1849. godine, na prijedlog bana Josipa Jelačića. Istupao je kao pristalica kulturnoga i političkoga zbliženja slavenskih naroda. Od 1860. godine pa narednih 13 godina vođa je Narodne stranke (1860.-1873.). Povukao se iz političkoga života 1873. godine, nakon neuspjele revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe (njezine financijske odredbe). U doba aktivnoga bavljenja politikom smatrao je kako Austrija mora postati federativna država u kojoj će svi narodi biti ravnopravni. U prvo vrijeme težio je ujedinjenju južnih Slavena u okviru federativne Austrije pod vlašću Habsburgovaca. Kasnije u njega prevladava južnoslavenska ideja, čiji je ideolog postao zajedno s Franjom Račkim, nikada ne zanemarujući u njoj hrvatsku komponentu. U Pojačanom carevinskom vijeću u Beču zalagao se 1860. godine za federaciju te zahtijevao sjedinjenje Dalmacije Hrvatskoj, kao i uvođenje hrvatskoga jezika u administraciju i škole. Godine 1861. u Hrvatskom saboru održao je čuveni govor o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj, a u kojemu se zalaže za federalni savez s narodima Habsburške Monarhije. Na crkvenomu polju smatrao je za najvažniji zadatak svojega biskupskog zvanja propagiranje vjerskoga jedinstva među Slavenima. Nastojao je spasiti privilegije slavenskoga bogoslužlja kao most jedinstva

kulture i politike druge polovice 19. stoljeća. U pravom smisli riječi ti su odnosi bili prijateljski, jer je Sundečić često pisao u svojim pismima Strossmayeru i o svojoj obitelji, sinovima i njihovu »*probijanju kroz svijet*« i drugim problemima (često financijske) privatne naravi.⁵ Opređeljenje za iste ciljeve, »ideologiju jugoslavenstva« i stvar ekumenizma »sjedinenja katoličke i pravoslavne crkve« zbližile su Sundečića i Strossmayera o čemu svjedoči i ova korespondencija.

među slavenskim narodima. Njegovim posredovanjem došlo je do konkordata između Vatikana i Crne Gore 1886. godine, a radio je na tomu da i Rusija sklopi konkordat s Vatikanom. Godine 1868. poklanja svoju privatnu zbirku slika Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Kao biskup postao je glasovit nakon znamenitih govora na I. vatikanskom saboru 1869./1870. godine. U pet govora na I. vatikanskom saboru Strossmayer je zastupao prava sabora (koncila) i episkopata u odnosu prema papi, osudio je kao historijski neistinitu tezu o krivnji protestantizma za moderni racionalizam i liberalizam te se odupro prihvaćanju dogme o papinoj nepogrešivosti, koja po njegovom uvjerenju, otežava postignuće crkvenoga jedinstva, napose s pravoslavnim Istokom. Pri zaključenju Hrvatsko-ugarske nagodbe borio se protiv ukidanja hrvatske autonomije, posebno po pitanjima financija. Nakon propasti pokušaja proširenja hrvatske autonomije, povukao se iz aktivnoga političkog života i iz vodstva Narodne stranke. Reviziju Nagodbe nije odobrio. Stao je na stranu državno-pravne oporbe M. Makanaca, a kasnije uz Nezavisnu narodnu stranku. Za vrijeme njegova biskupovanja sazidana je katedrala u Đakovu, koju je Strossmayer posvetio »slavi Božjoj, jedinstvu crkava, slogi i ljubavi naroda svog«. Imao je značajnu ulogu u osnivanju JAZU (Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti) 1867. u Zagrebu. Također je igrao veliku ulogu u osnivanju zagrebačkoga Sveučilišta 1874. godine. Pomagao je osnivanje tiskare na Cetinju, a zatim i Matice srpske, te Matice slovenske. Djeluje u duhu sjedinjenja katoličke i pravoslavne crkve, inicirao je kult slavenskoga bogoslužja Ćirila i Metoda i tiskao glagoljske misale, pozdravlja proslavu devedesete godišnjice kijevskoga pokrštenja Rusa pod svetim vladarem Vladimirom. Obimnim priljevom iz dijeceza i posjeda đakovačke biskupije služio se prvenstveno kako bi utemeljio škole, sjemeništa i akademiju znanosti, likovnu galeriju i ornamentalnu katedralu u Đakovu (1866.-1882.), u kojoj je i sahranjen. Preminuo je 1905. godine u Đakovu u 90. godini života. Vidi više u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8., Zagreb, 1961., str. 195.-198., V. KOŠČAK, *Josip Juraj Strossmayer – političar i mecena*, Osijek, Izdavački centar Otvorenoga sveučilišta Osijek, 1990.; V. CILIGA, *Slom politike Narodne stranke 1865.-1880.*, Zagreb, Matica hrvatska, 1970.; M. GROSS, »Ideja jugoslavenstva« Franje Račkog u razdoblju njegove formulacije, u: *Historijski zbornik*, 1976.-1977., str. 331.-345.; Ž. KARAUŁA, »Bjelovar Affair« in 1888.- background of (Yugo)Slavic idea and churches unification, u: *Transcultural Studies: A Series in Interdisciplinary Research*, Melbourne, 2006.-2007., str. 101.-115.; Ž. KARAUŁA, Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Petar Preradović (1867.- 1872.), u: *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 2009., (u tisku.); I. SIVRIĆ, Bishop J. G. Strossmayer: new light on Vatican I, Franciscan Herald Press, Rome-Chicago, 1975.; *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer, Zagreb, 19. svibnja 2005. - Đakovo, 20. svibnja 2005: povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*: Zbornik radova, ur. Franjo Šanjek, Zagreb, HAZU, 2006.; W. BROOKS TOMLJANOVICH, Biskup Josip Juraj Strossmayer – Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj, u: *Dom i svijet*, Zagreb, 2001.; P. KORUNIĆ, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici: 1966.-1968., u: *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zagrebu*, vol 11., Zagreb, 1981., str. 1.-107.; N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002.; P. STRČIĆ, Strossmayer danas, Hrvatska, katolički biskup, rodoljub, domoljub, politički, kulturni i gospodarski djelatnik, u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Vol 16.-17., Varaždin, 2006., str. 103.-139.

⁵ Arhiv Hrvatske Akademije znanosti i umjetnosti (dalje AHAZU), Korespondencija J. J. Strossmayera (dalje KJJS), Korespondencija Jovana Sundečić – Josip Juraj Strossmayer, XI A. (Sun. Jo.). Ovdje se prezentira dvadeset i jedno pismo Jovana Sundečića pisano u razdoblju od 1881. do 1887. godine, pretežno oko pitanja sklapanja konkordata Svete Stolice s Crnom Gorom. Inače, u tom fondu HAZU nalazi se ukupno 80 pisama Jovana Sundečića upućenih biskupu Josipu Jurju Strossmayeru.

Dopisivanje i prijateljstvo Josipa Jurja Strossmayera s Jovanom Sundečićem trajalo je punih 32 godine, sve do polemike između Jovana Sundečića i Ante Starčevića, u kojoj je Sundečić zanijskao hrvatsko državno pravo.⁶ Zbog toga biskup Strossmayer prekida svaki kontakt sa Sundečićem. To ga je toliko povrijedilo da po Sundečićevoj smrti (1900.) nije njegovoj obitelji poslao u Kotor nikakvu sažalnicu.⁷

Osim stvari privatne i kulturne naravi, u ovoj korespondenciji prevladava pitanje procesa pregovora i sklapanja sporazuma/konkordata između Crne Gore i Rimske crkve (1879.-1886.). Pomoću ove korespondencije uviđa se Strossmayerovo neodustajanje od nadziranja procesa pregovora između Rima i Cetinja, da jednostavno pregovori ne »iskliznu« iz njegovih ruku, u čemu mu je Sundečić pomagao javljajući novosti s dvora knjaza Nikole I. Petrovića i tijekom pregovora. Kao detalj može poslužiti Strossmayerova nakana da se odredi odgovarajući kandidat za službu nadbiskupa u Baru, koji mora biti Slaven (Hrvat), jer se Strossmayer bojao da Sveta Stolica ne nametne nekog svog pouzdanika. Tako je u svom pismu Sundečiću naglasio »da Crna Gora mora da dobije čestitog i mudrog biskupa. Zakoni i najbolji su samo mrtvo slovo na papiru. Ljudi su pako život i snaga, koji i lošem zakonu znaju pribaviti priznanje i sretne plodove. Najbolji pako zakon propada ludosti i nespretnosti ljudskoj (...).«⁸

⁶ U to vrijeme počelo je približavanje političkih stajališta Starčevićeve Stranke prava s Nezavisnom strankom (govorilo se o fuziji). Došlo je do »povijesnoga« susreta 20. lipnja 1893. godine između Strossmayera i Starčevića u Krapinskim toplicama. Dva stara barda hrvatskoga političkog života, koji su tada bili više simboli nego političke vođe. Taj događaj imao je velik odjek u narodu. No taj je politički potez ipak završio neuspješno i bez rezultata. Više o tome u: V. KOŠČAK, Josip Juraj Strossmayer – političar i mecen, n. dj., str. 254-256. još i ranije u svom djelu »Anti Starčeviću, uzdarje za prenemio dar« Sundečić piše »Oh, moj Ante, mučni glavom; sijeda glava za ludila nije; Mučni glavom – doba su ti starče: Um prikupi pa dozvoli pamet; te se otresi rđe i poganstva: (...) Vidi jadan, nalet te ne snaša, da i Srbi i Hrvati nijesu drugo nego tužne žrtve, tuđe zlobe i tuđeg tiranstva (...), dok ti kule po nebu izvijaš, I ko nov Ikar u zrak se odvijáš; Naše kuće u plemenu gore, naše kuće do zemlje se ore (...).

⁷ M. PAVIĆ, M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, Biskup bosanko-djakovački i srijemski god. 1850.-1900.*, Zagreb, 1904., str. 428 i 764. Treba napomenuti da je Strossmayer bi vrlo tvrd u svojim političkim uvjerenjima te nije dopuštao nikakvo skretanje ili »izdaju« ni prema svojim drugim dugogodišnjim prijateljima, pogledati slučajeve Izidora Kršnjavog ili Koste Vojnovića. Vidi: Z. GRIJAK, Korespondencija Josip Juraj Strossmayer - Isidor Kršnjavi (1875.-1884.), u: *Cris – Časopis Povijesnoga društva Križevci*, god. VIII, br. 1/2006., str. 54-78.; T. MARKUS, Korespondencija J. J. Strossmayera i Koste Vojnovića, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 36., br. 2., Zagreb, 2004., 581.-595.

⁸ M. NIKČEVIĆ, *Hrvatski i crnogorski književni obzori*, Zagreb, 1995., str. 152. Pismo Strossmayera Sundečiću od 29. IX. 1885.

1. Pogledi đakovačko-srijemskoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera na pitanje »sjedinenja katoličke i pravoslavne crkve na balkanskomu poluotoku« i njegova vizija (južno)slavenstva

Balkanski je poluotok, tijekom svoje prošlosti, bio veliko civilizacijsko raskrižje, kolijevka različitih kultura, regija kontakata i kontrasta između kršćanstva, pravoslavlja i islama, Istoka i Zapada, ali i metafora stalnog A njihova cijepanja i sudaranja. To je prostor velikih narodnih migracijskih pomicanja, napetosti i »nedovršene povijesti«. ⁹ Veličina, oblik, stupanj razvoja, pa i postojanje balkanskih država, bili su u krajnjem stupnju uređivani voljom velikih zapadnih sila, što se odražavalo i na njihovu unutrašnju i vanjsku stabilnost. One su nerijetko zloupotrebljavale mlade balkanske države u nadi da će time ostvarivati svoj utjecaj na njih. U takvim složenim političko-društvenim uvjetima i takvom kompleksnom prostoru, đakovačko-srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer pokušavao je ostvariti svoju viziju (utopiju) budućnosti južnoslavenskih naroda. Cijeli svoj život Josip J. Strossmayer posvetio je trima idejama: borbi za izgradnju hrvatske političke državne neovisnosti koja je bila gušena pod dualizmom Austro-Ugarske Monarhije, preusmjeravanjem Katoličke crkve na put unije crkava, odnosno pomirenje s Pravoslavnom crkvom, u prvom redu s pravoslavnim slavenskim narodima, što je nalazio u katoličkom univerzalizmu, te jugoslavenskoj ideji. Sve ove tri ideje u njegovu se djelovanju isprepliću i međusobno određuju, te se zapravo njegov koncept (jugo)slavenstva čvrsto vezuje za njegove ideje na konfesionalnom planu, sjedinenja istočne i zapadne crkve, što sve ima svoje političke konotacije u vidu stvaranja jedne pravednije, federalističke Austrije do uspostavljanja južnoslavenskoga jedinstva. U svojoj borbi za samobitnost i teritorijalnu cjelokupnost hrvatskih zemalja Strossmayer je nailazio na snažne protivnike, habsburški centralizam, mađarski hegemonizam, talijanski iredentizam te opasnost velikosrpske ideje. U tim okolnostima kod hrvatske političke inteligencije počinju se javljati programi koji nude izlaz i rješenje nezavidnoga položaja Hrvatske unutar Austro-Ugarske. Jedan od tih programa bila je jugoslavenska ideja biskupa Strossmayera i kanonika Franje Račkoga koja se nastavlja na tradiciju hrvatskoga ilirizma, a čije je osnovno po-

⁹ D. LOVRENOVIĆ, Dvije slike Bosne i Hercegovine, u: *Status - Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, br. 4., 2004., str. 83.; M. TODOROVA, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1999.

lazište bilo uvjerenje o nacionalnom jedinstvu Južnih Slavena na slavenskomu Jugu (Hrvata, Srba, Slovenaca, Crnogoraca i Bugara.)¹⁰

Ideja slavenskoga jedinstva, uspostavljena putem kulture i prosvjete, trebala je biti put prema punoj emancipaciji južnoslavenskih naroda, ne samo u Habsburškoj Monarhiji. Potporu za svoje ciljeve biskup Strossmayer dobivao je u brojnim vezama i odnosima s reprezentativnim predstavnicima slavenstva u Austro-Ugarskoj, ali i sa Slavenima izvan Monarhije, posebno Rusima. Svojoj koncepciji (jugo)slavenstva Strossmayer je ostao vjeran do kraja života, iako je zbog nje doživljavao teške napade, posebno sa srpske strane, a i posvemašnje nerazumijevanje vatikanske diplomacije i vlastite sredine. Na unutrašnjoj političkoj pozornici Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije J. J. Strossmayer se poslije neuspjeha Narodne stranke u reviziji Hrvatsko-ugarske nagodbe formalno povukao s političke scene, posvetivši se kulturno-prosvjetnim aktivnostima. Ipak, njegov interes za politiku ostao je još vrlo jak. Osobito je živnuo za vrijeme velike krize Istočnoga pitanja, koja je počela ustankom u Bosni i Hercegovini 1875. godine. Poslije okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske 1878. godine, kada su srušene njegove južnoslavenske koncepcije, Strossmayer zapada u određenu melankoliju, iz koje jedini izlaz vidi u radu na vjersko-crkvenomu planu kojemu se posebno posvetio 80-ih godina.¹¹

Strossmayerovo jugoslavenstvo ne možemo razumjeti odvojeno od njegove ideje o jedinstvu kršćanstva. Biskup Strossmayer bio je svjestan kako je moćna snaga religije, da ona može postati moćna razdjelnica velikih ljudskih kolektiva, naroda i nacija. Za njega su religijska pitanja u biti postala i politička pitanja. Svoju katedralu u Đakovu, koja se gradila punih 16 godina, biskup Strossmayer je posvetio »jedinstvu Crkava«. Strossmayer ne govori o jedinstvu Crkve, što bi značilo jedinstvo kršćana u jednoj crkvi, rimokatoličkoj, već govori o jedinstvu crkava, dakle dviju ili više njih, koje bi se ostvarilo i realiziralo koegzistencijom njihovih u prošlosti nastalih razlika, a to bi se moglo postići, kako je Strossmayer vjerovao i želio, postupnim približavanjem jedne i druge crkve, što je podrazumijevalo popuštanje i jedne i druge strane od nekih svojih

¹⁰M. GROSS, »Ideja jugoslavenstva« Franje Račkog u razdoblju njegove formulacije, u: *Historijski zbornik*, 1976.-1977., str. 331.-345.

¹¹Ž. KARAULA, »Bjelovar Affair« in 1888. - background of (Yugo)Slavic idea and churches unification, u: *Transcultural Studies: A Series in Interdisciplinary Research*, Melbourne, 2006-2007., str. 104.

dogmatskih postavki.¹² U svom pismu Račkom sugerira: »ja sam Rim sklonio da prizna, da među nami i njima nema dogmatičke diferencije. Ja i vi težimo da se jezikom u misi jedni drugima približimo, a samo od okolnosti zavisi, da ja Rimu ne kažem, da se on sam crkvi istočnoj toliko približiti ima, koliko i ona njemu (...).«¹³

Također, u svom pismu Sundečiću Strossmayer naglašava kolika je važnost sklapanja konkordata s Crnom Gorom, jer bi to bio početak »jedinstva koje bi doprinijelo da se crkva rimska majka i učiteljica prva od svih crkava, riješi svog fatalnog talijanskog nacionalizma, koji joj duh sapinje oprost i da ono postane što po naravi svojoj jeste i po vječitom zvanju biti mora (...) pravcato ogledalo sveobće crkve u kojoj duh sveti sa svim darovima svojim prebiva.«¹⁴ Nadalje Strossmayer smatra da su upravo slavenski narodi pravoslavne vjere sposobni izvršiti taj presudni obnoviteljski utjecaj u Katoličkoj crkvi. On u Istočnoj crkvi vidi i uvažava ravnopravnoga sugovornika. Za pravoslavne vjernike upotrebljava riječi »naša braćo«, Istočna je crkva »stara posestrima«, dok za Istočnu i Zapadnu crkvu kaže da su »dvije najveće i najslavnije crkve, stare sestre«¹⁵. U tomu činu sjedinjenja Strossmayer vidi ne pokatoličenje, nego međusobno »združenje«, »izmirenje« i »sporazumjenje« dviju crkava¹⁶. U istom pismu on Sundečiću naglašava da »Istočna crkva (...) neće unići u krilo jedinstva bezuslovno, nego će unići sa pravom i čvrstom odlukom svojom, da u obćenite stvari koje se cijelog kršćanstva i ciele crkve tiču, svoj legitimni upliv, svoju moć i svoju odlučnu rieč ima.«¹⁷ Biskup Strossmayer zanosio se time da je sjedinjenje Istočne i Zapadne crkve moguće do kraja 20. stoljeća, jer to bi bio »s punim pravom, najznamenitiji događaj ne samo našeg stoljeća, nego svih stoljeća«¹⁸. Po Strossmayeru najbolji je put prema tomu euharistija jer, kako piše Sundečiću »nije moguće da jedinstvo svete vjere u obih crkvah, napose

¹² T. MARKUS, Prikaz reprints knjige Matija Pavić, Milko Cepelić, Josip Juraj Strossmayer, Biskup bosancko-đakovačko srijemski god 1850.-1900., Zagreb, 1904., u: *Časopis za suvremenu povijest*, 1., Zagreb, 1995., str. 189.

¹³ Korespondencija Rački-Strossmayer, svezak 2., ur. Ferdo Šišić, JAZU, Zagreb, 1929., str. 63. »duae maximae et celeberrimae ecclesiae, priscae sorores.«

¹⁴ Biskupijski arhiv Đakovo, (dalje BAĐ), Pismo J. J. Strossmayera Jovanu Sundečiću 15. kolovoza 1887. BAĐ. 1887.

¹⁵ Korespondencija Rački-Strossmayer, svezak 3., ur. Ferdo Šišić, JAZU, Zagreb, 1930., str. 59.

¹⁶ BAĐ, Pismo J.J. Strossmayera Jovanu Sundečiću 15. kolovoza 1887., BAĐ, 1887.

¹⁷ *Isto.*

¹⁸ A. ČEČATKA, *Viđenje crkve u J. J. Strossmayera (1815-1905)*, Đakovo, 2001., 296.

pako: da ona jedna ter ista žrtva, koja se u jednoj i u drugoj crkvi Bogu, svietla i života prikazuje, bez ploda svoga ostane.«¹⁹ Treba reći da crkveno jedinstvo, koje biskup Strossmayer promiče svim svojim snagama i svojstvenom metodom, u isto vrijeme jača i političko jedinstvo i ugled hrvatskoga naroda i ostalih slavenskih naroda uopće, čemu se suprostavljaju vlade velikih europskih sila, posebice Austro-Ugarska. U tom složenom međunarodnom okruženju, svaki biskupov potez ili gesta poprima međunarodni značaj i međunarodno pitanje.²⁰ Prema Čečetki nije teško uočiti kako se kod Strossmayera ideje vjere i domovine živo isprepliću, stoga nije jasno i lako uvijek razdvojiti ova dva čimbenika Strossmayerova djelovanja, jer se svako pitanje vjere i jedinstva crkava dotiče i pitanja jedinstva hrvatskog naroda i slavenskih naroda uopće.²¹ Strossmayer je posvećivao i veliku pažnju pitanju uvođenja staroslavenskog jezika u liturgiju, te je u svom pismu Sundečiću naglasio « (...) da nema dvojbe da je to jedini praktičan čin da se obie crkve jedna drugoj sve više i više približe i na posletku posve izmire»²².

Vjernoga i važnoga suradnika u dijeljenju iste vizije »južnoslavenstva« i »jedinstava Crkava« Strossmayer je našao kod diplomata i savjetnika crnogorskoga kneza Nikole I. Petrovića²³, pjesnika Jovana Sundečića. To dokazuje

¹⁹ A. ČEČATKA, *nav. djelo*, 297.

²⁰ Vidi samo kakvu međunarodnu i unutarnju političku reakciju (žestoke reakcije vrhova Habsburške Monarhije, cara Franje Josipa, te mađarske i bečke štampe) izazvao je telegram biskupa Strossmayera upućen u Kijev povodom 900 godina pokrštenja ruskoga naroda 1888. godine. Ž. KARAULA, »Bjelovar Affair« in 1888.- background of (Yugo)Slavic idea and churches unification, *Transcultural Studies: A Series in Interdisciplinary Research*, Melbourne, 2006.-2007., str. 101.-115.

²¹ A. ČEČATKA, *nav. djelo*, str. 295.

²² Korespondencija Strossmayer-Vannutelli 1881.-1887., *Monumenta Croatica Vaticana*, Posebna izdanja 1., Zagreb, 1999, 651

²³ Nikola I. Petrović (Njeguši, Crna Gora 25. rujan 1841. - Cap d'Antibes, Francuska 1. ožujak 1921.), sedmi i posljednji državni poglavar iz crnogorske dinastije Njegoš, na prijestolju od 1860. do 1921. godine, kao knjaz, a od 1910. i kao kralj. Pod njegovom je upravom crnogorska država 13. srpnja 1878. godine, na Berlinskom kongresu, dobila međunarodno priznanje i od onih država Europe koje je dotad nisu priznavale. Nakon višestoljetne izolacije, Crna Gora oružanim je i diplomatskim putem tada silno uvećala svoj teritorij i izbila na Jadransko more. Nikola I. je za svog kneževanja reformirao državnu upravu, oformio Ministarski savjet, modernizirao crnogorsku vojsku, Općim imovinskim zakonikom udario temelj pravnom sustavu, otvorio vrata stranim investicijama u zemlju. Godine 1905. Nikola I. oktroirao je Ustav Kneževine Crne Gore nakon čega je i sazvana Crnogorska narodna skupština. Bio je uspješan vojskovođa tijekom balkanskih ratova 1912. i 1913. godine, ali ne i u Prvom svjetskom ratu kada je Kraljevina Crna Gora pružila hrabar otpor austro-ugarskoj invaziji, no morala je siječnja 1916. kapitulirati. Kralj Nikola se s vladom i dvorom sklonio u Francusku, u egzil, iz kojega se nikada nije vratio. Unatoč vojnim (božićna pobuna i crnogorski komitski pokret koji je potrajao do 1924. godine) i pokušajima crnogorske diplomacije na Versajskoj konferenciji, Crna Gora nije uspjela povratiti tada svoj međunarodno-pravni suverenitet izgubljen 1918. (ujedinjenjem) anektiranjem od strane Kraljevine Srbije. Nikola I. umro je izoliran, u

njihova dugogodišnja prepiska i korespondencija, u kojoj se jasno izražavaju njihova htijenja i želje, ali i prepreke kroz koje su obojica prolazili.

2. Pogledi Jovana Sundečića, njegova suradnja s biskupom Strossmayerom i pitanje »južnoslavenskoga jedinstva«

Pjesnik, diplomat i savjetnik na dvoru knjaza Nikole I. Petrovića, Jovan Sundečić, poput biskupa Strossmayera, cijeloga svojeg života ostao je, po Skerliću, dobar »Slavjan«, nepokolebljiv pristalica hrvatsko-srpskoga narodnog jedinstva i »koristi jugoslavenske«. I u svojem književnom radu djelovao je na takvoj slozi, te je mnoga svoja djela dao štampati jednom stranom latinicom, drugom ćirilicom. U svojem političkom djelovanju Sundečić često nije dijelio srpstvo od hrvatstva, te je i za svoj jezik pisao »da nije ni skroz srpski ni hrvatski« nego »neka sredina između jednoga i drugoga«²⁴. Živeći u vremenima južnoslavenskih nacionalnih i narodnih preporoda, u nekoliko društveno-političkih sredina i krajeva (Bosna, Dalmacija, Istra, Crna Gora), u doba stvaranja moderne nacionalne svijesti, sve to je imalo presudan značaj za formiranje njegovih misli i nacionalno-političkih uvjerenja. Sundečić se s vremenom razvio u jednoga od najaktivnijih sudionika, nacionalnoga borca, pjesnika i književnika u borbi za »južnoslavensko jedinstvo«, i »ideju jugoslavjanstva«, postajući time i jedan od najpoznatijih i najčitanijih srpsko-crnogorskih pjesnika u Hrvatskoj. Svoje je ideje prenosio u stihove i riječi i tako pridonosio »narodnoj slozi.«²⁵

U Crnoj Gori Sundečić je zbog takvog svojeg rada bio u nekim krugovima na zlu glasu. O tomu u jednom pismu piše Strossmayeru da »ovamošnji veliko-srbi neće da se na Sundečićevo djelo predbrajaju, jer Sundečić nije Srbin. Kad je prijatelj Hrvatima, njega biskup Strossmayer plaća, kaplje mu nešto i od

emigraciji, a pokopan je u ruskoj crkvi u San Remu (Italija). Njegovi i posmrtni ostaci njegove supruge kraljice Milene Petrović, uz najviše državne počasti, bit će 1989. godine vraćeni i pokopani na Cetinju, u Dvorskoj crkvi na Čipuru. *Enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, 6., Zagreb, str. 411.; D. ŽIVKOVIĆ, *Politički testament kralja Nikole - Naučni osvrt na istorijsko djelo kralja Nikole*, Cetinje, Obod, 1989.; N. PETROVIĆ-NJEGOŠ, *Autobiografija, Memoari, Putopisi*, Cetinje, Pobjeda, 1989.; S. VUKMANOVIĆ, *Nikola I. Petrović Njegoš, - biografske crte*, Obod, Cetinje, 1990.; A. i J. PEČARIĆ, Biskup Strossmayer i crnogorski knjaz Nikola, u: *Zadarska smotra* 44 (1995.) 1-2., str. 151.-166.

²⁴J. SKERLIĆ, *Istorija nove srpske književnosti*, Rad, Beograd, 1953., str. 281.

²⁵Vidi: M. NIKČEVIĆ, *Hrvatski i crnogorski književni obzori*, Zagreb, 1995.; M. STRČIĆ, Prilozi poznavanju života i rada Jovana Sundečića, u: *Prilozi o zavičaju*, Pula, 6., 1989., str. 119.-125.; M. CAR, Kritičko-biografska studija, u: *Letopis Matice srpske*, knjiga 215., V, Izdanje Matice srpske, 1902., Novi Sad, J. SUNDEČIĆ, *Izabrane pjesme*, Izdala Matica hrvatska, Uvod napisao Hugo Badalić, Zagreb, 1889.

Austrije i tisuću takvih kojekavih bludnja i izmišljotina meni se danas podmeću, a niko mi ne smije na mejdan da izidje da se pred cijelim svijetom ogledamo *Ko je Marko ko li Janko.*«²⁶ Usprkos takvim protivnicima u Crnoj Gori, Sundečić ostaje glavni oslonac Strossmayerovih nakana u Crnoj Gori i njegov veliki pristalica »sjedinenja crkava«, kako to kaže u svom pismu Strossmayeru: »Po mojem slabom shvaćanju nema nami drugoga puta, osim toga, da jedan drugome duševno vjeru častimo, a da za političkijem ujedinjenjem našijeh plemena težimo. Istina je živa da bi nam jednomišlje u vejriu, olakšalo uvelike taj posao, ali istina je nažalost i to da svak poteže na svoju i neće nitko ništa da od svoga popušti. Pa onda kud smo prispjeli no da se iz spora u žešći spor uvaljujemo? – Oh, kad bi se mogla jedna sveslavjanska kršćanska crkva sastaviti, koja bi svoju neovisnu autonomiju i autokefalna bila; to bi još za Slavjane najbolje bilo (...).«²⁷ Kao glavni pregovarač u ime crnogorskoga knjaza Nikole i na kraju potpisnik konkordata između Crne Gore i Svete Stolice 1886. godine, Sundečić je uvelike surađujući s biskupom Strossmayerom i pod njegovim sugestijama i njegovim utjecajem taj zadatak dovršio do kraja, uvijek tražeći ravnotežu između zahtjeva vlade u Cetinju i knjaza Nikole, Strossmayerove vizije »jedinstva crkve« koju je i sam dijelio i interesa Svete Stolice. Do svoje smrti, po svojim pjesmama i svojim političkim djelovanjem, Sundečić je ostao nacionalno-preporodni bard, apologet jedinstva južnoslavenskih naroda.

3. Politika Svete Stolice prema Istoku i »nova« ideja ekumenizma pape Lava XIII.

Unutar katoličkoga svijeta sklonost povratku jedinstvenoj Crkvi javila se s novim zanosom u devetnaestom stoljeću, kada Sveta Stolica gubi svoju svjetovnu vlast na Apeninskom poluotoku te kreće putem preoblikovanja svoje uloge. U prvi plan došli su neki drugi ključni aspekti, kao što je važnost vjerskih protektorata, snažno htijenje novih nacija za afirmacijom na međunarodnoj sceni i vatikanska politika sve više okrenuta izgradnji univerzalne perspektive na religijsko-kulturnomu i na diplomatskomu planu. Premda je unionizam devetnaestoga stoljeća bio opterećen stoljetnim predrasudama i manjkom prikladnih doktrinarnih znanja, ipak su unutar njega izrasle i struje mišljenja koje su na pravoslavni svijet gledale s novim senzibilitetom. Upotreba izraza »razdvojena braća« umjesto »shizmatici« za imenovanje pravoslavnih vjernika, poštovanje

²⁶AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 10., 19. X 1881. (Pismo 2.)

²⁷AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 23, 4. IV 1886. (Pismo 15.)

i interes za različite rituale i liturgijske jezike u upotrebi na kršćanskom Istoku, neke su od naznaka novoga pristupa u tom djelovanju. Obnova unitarističkoga pokreta, koju je potakao papa Lav XIII.,²⁸ sastavni je dio te struje koja je, polazeći od novoga vrjednovanja i pristupa istočnomu vjerskom i kulturnom iskustvu, nastojala na otvaranju zreloga i miroljubivoga dijaloga između dvaju polova kršćanstva.²⁹

Usprkos novoj orijentaciji Svete Stolice i pape Lava XIII., rekonstrukcija dugoga i napornoga puta, koji je doveo do uspostavljanja odnosa između Rima i Cetinja, nudi nam sasvim drugačiju i kompleksniju sliku. Puni osam godina trajalo je traganje za jednim sporazumom koji je uključivao na jednoj strani ljude iz vrhova Katoličke crkve od Lava XIII., kardinala Nina, i njegova nasljednika Jakobinija, a na drugoj dva »najupečatljivija predstavnika južnoslavenskog svijeta, knjaza Nikolu I. Petrovića i đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera«, uz važno posredništvo crnogorskoga savjetnika i diplomata knjaza Nikole Jovana Sundečića.³⁰

²⁸ Lav XIII. – Gioacchino Pecci (Carpineto, Lazio, Italija, 2. ožujka 1810. - Rim, 20. srpnja 1903.), papa od 1878. do 1903. godine. Školovanje započinje u jezuitskoj školi u Viterbu, gdje će boraviti od 1818. do 1824. godine. Potom odlazi na višu gimnaziju Collegio Romano u Rim, a 1832. g. upisuje se na sveučilište La Sapienza u Rimu. Studira crkveno i građansko pravo, te 1836. g. stječe doktorat iz teologije i prava. Na staru godinu 1837. biva zaređen za svećenika. Papa Pio IX. imenuje ga 1853. g. kardinalom. Izabran je za papu 1878. godine. Papa Lav XIII. slovio je kao umjereni papa širokih pogleda. Od novoga šezdesetogodišnjega pape, koji je često bio bolehljiv, za očekivati je bio relativno kratak pontifikat, ali pontifikat pape Lava XIII. potrajao je preko 25 godina, tijekom kojih je on pokazao zadivljujuću energiju. Najvažnijim zadatkom Papa je smatrao približavanje kršćanstva suvremenim strujama, ali bez odustajanja od temeljnih kršćanskih načela. Za razliku od svojega prethodnika, papa Lav XIII. bio je fleksibilan političar. Za vrijeme njegova pontifikata pri Svetoj Stolici je sve veći broj stranih predstavništava. Rastući ugled papinstva potvrdio je i posjet njemačkoga cara Vilima II. Vatikanu, a njemački kancelar Otto von Bismarck moli 1885. g. Papu da posreduje u sporu između Njemačke i Španjolske oko Karolinskih otoka. Papa se znatno zauzimao za kršćanske misije. Otvorio je 248 novih biskupskih sjedišta po cijelomu svijetu. Po prvi put obratio se »odvojenoj braći« protestantima i pravoslavicima, pozivajući ih na povratak Rimskoj crkvi. Bulom *Ex hac augusta* (1881.), papa Lav XIII. uspostavlja u Bosni redovitu crkvenu hijerarhiju, osnivajući Vrhbosansku nadbiskupiju i metropoliju sa sjedištem u Sarajevu i sa sufraganim biskupijama u Mostaru i Banja Luci. Papa je neobično cijenio biskupa Josipa J. Strossmayera, često ga je hvalio, a đakovački biskup Papi je izricao »najčvršću odanost«. Proglasio je Nikolu Tavelića blaženim 1889. g.; A. NAZOR, *Biskup Strossmayer, papa Lav XIII. i slavenski apostoli Ćiril i Metod*, Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer, Zagreb, 19. svibnja 2005., Đakovo, povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti, 2006., Zagreb, 67.-80.

²⁹ R. TOLOMEO, *Le Santa Sede e il mondo danubiano-balcanico. Problemi nazionali e religiosi (1875.-1921.)*, Roma, La Fenice, 1996.

³⁰ F. CACCAMO, *La politica orientale della Sante Sede e il Concordato con il Montenegro del 1886*, (Politika Svete stolice prema istoku i konkordat s Crnom Gorom 1886. godine), Ubi neque aerugo neque tinea demolitur: studi in onore di Luigi Pellegrini per i suoi settanta anni, Napoli, Liguori, 2006., str. 53.

Kao posljedica teritorijalnoga proširenja, koje je dobila na Berlinskomu kongresu, Crna Gora prestala je biti, u etničkom i vjerskom smislu, u potpunosti homogena država, jer je sada osim pravoslavnoga življa dobila pod svoje okrilje Turke, Albance, muslimane i katolike. Ta činjenica organiziranja novoga suživota slutila je nevolje, jer je crnogorski identitet stoljećima bio utemeljen na borbi protiv muslimana, i nepovjerenjem prema »raskolnicima« latinima. U tim uvjetima uređenje položaja novih nacionalnih i vjerskih manjina postao je jedan od prioritetnih zadataka vlade u Cetinju i knjaza Nikole I. Petrovića. Nema sumnje da je taj zadatak po Caccamu predstavljao i »jedan od parametra vrjednovanja sposobnosti crnogorskih vlasti da izmjene tradicionalne bratstvene i plemenske strukture i da barem djelomično moderniziraju državu«³¹. Prema riječima knjaza Nikole I., »Crna Gora više nije vojnički logor, nego država. Crnogorac nije samo vojnik, nego i građanin.« Međutim, za vladu u Cetinju i knjaza Nikolu I. primarni problem je bila dvosmislena situacija, jer je katoličko stanovništvo, koje je prema odredbama Berlinskoga kongresa pripalo Crnoj Gori, i dalje bilo podložno crkvenoj jurisdikciji nadbiskupa sa sjedištem u Skadru, dakle na teritoriju Osmanlijskoga carstva, te je postojala opasnost uplitanja sultana i Porte. Osim toga, i Austrija kao »ekskluzivno katolička država« pokazivala je brigu za zaštitu katoličkoga stanovništva u Crnoj Gori, a s Austrijom su Crnogorci imali neugodne i mučne odnose.³² Sama činjenica da je katolički kler u Baru i okolici redovito dobivao financijsku pomoć iz Beča, svakako je izgledala uznemirujuće za crnogorske vlasti. Za prevladavanje tih objektivnih političkih problema s kojima se suočila njegova zemlja, *prisajedinjenjem* novih teritorija u kojima je bio dominantan ili brojno jak muslimanski element ili katolički živalj, crnogorski gospodar knjaz Nikola I. imao je dosta smisla i taktičke mudrosti, iskazujući svoju visoku principijelnost. On je činio znatne napore da svim svojim građanima, bez obzira na vjeru i narodnost ili druge posebnosti, Crnu Goru učini istinskom domovinom, da ih izjednači u zakonima i obvezama, te da uredi status svojih novih katoličkih podanika dosljedno suverenitetu Crne Gore. Sve je to prisililo knjaza Nikolu I. da se pomoću biskupa Strossmayera obrati Svetoj Stolici u namjeri razrješavanja spomenute situacije.

Tijek pregovora između vlade u Cetinju i knjaza Nikole I. i Svete Stolice mogli bi se uvjetno podijeliti u tri faze. Prva faza krenula je početkom 1879.

³¹ *Isto*, str. 55..

³² Prema riječima crnogorskoga knjaza Nikole I., »svi austrijski diplomati imaju jednu kilu među smrštenim obrvama, koja uliva nepovjerenje«.

godine i trajala do kraja 1881. godine, kao faza »ispitivanja stavova«. Druga faza je razdoblje »stagnacije u pregovorima« (1881.-1884.) zbog međunarodnih (teritorijalnih) komplikacija između Crne Gore i Osmanlijskoga carstva, dok je u trećoj fazi (1885.-1886.) došlo do usuglašavanja i kompromisa između objiju strana i potpisivanja Konkordata 1886. godine. Treba napomenuti da je i između faza bilo određenih kontakata i traženja rješenja.³³

Prva faza pregovora počela je pismom crnogorskoga knjaza Nikole I. Petrovića biskupu Strossmayeru. Neposredno poslije Berlinskoga kongresa, kad je područje Barskoga okruga *prisajedinjeno* Crnoj Gori, knjaz Nikola obratio se uglednomu đakovačkom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru, koji je »politički ostrašćen i religiji odan bio ubijeden u duboku međusobnu zavisnost sudbina katoličanstva i pravoslavlja sa slavenstvom«³⁴, naglašavajući mu da on iskreno želi da *prisajedinjeni* krajevi u Crnogorskomu primorju nađu u Crnoj Gori toplu rodnu grudu u pogledu ravnopravnoga statusa s dotadašnjim njenim državljanima i u pogledu razvoja svojega vjerskog i kulturnog kontinuiteta. S tim u vezi, on mu, uz ostalo, piše: »Vi, preosvješteni Vladiko o prijatelju, dobro poznajete mene i moje mišljenje o vjeri, a o tome smo prošle (1879) godine i misli svoje izmijenili. Ja sam želio da u granice moje države zapadnu okolna rimokatolična mjesta i ja sam mnogo radostan što se to unekoliko ispunilo (pismo je pisano prije pripajanja Ulcinja s okolinom Crnoj Gori, op.a.), jer ono što sam vazda mislio, osjećao i govorio, hoću da se pod mojom vladom i djelom pokaže, da istu braću vjera ničim i nikako ne djeli i da neke žalosne pojave u našem narodu, koje se iz vjerskih trvenja porađaju, budu tijekom najbolje osuđene, pa ako bog da i oslabljene i uništene.«³⁵

Uvidjevši da se namjere knjaza Nikole Petrovića poklapaju s njegovim zamislima, Strossmayer se počeo izuzetno zauzimati za Crnu Goru i njezinu dinastiju. U svojim pismima knjazu Nikoli biskup Strossmayer ga naziva »bratom«, »slavnim i obožavanim prijateljem«, pisao mu je da je njegov »dušom i tijelom«, te ga proglašavao »prvim slavjanskim junakom na jugu.«, iskazujući mu razne počasti. No biskup se Strossmayer nije zaustavio samo na tomu, već je i prije počeo financijski pomagati Crnu Goru; u više navrata poklonio je Crnoj Gori izvjesne količine novaca. Tako je na primjer 1869. godine za štampariju na

³³ Detaljnije o samomu tijeku pregovora između vlade u Cetinju i Sv. Stolice vidi u: Francesco CACCAMO, *La politica orientale della Sante Sede e il Concordato con il Montenegro del 1886.*

³⁴ *Isto*, str. 57.

³⁵ *Isto*, str. 58.-59.

Cetinju dao 5.000 florina; iz svoje ergele rasnih konja u Đakovu izdvojio je dva najljepša konja i poklonio ih knjazu Nikoli, uz ostale vrlo vrijedne i skupocjene darove.³⁶

Baveći se pitanjem postizanja izjednačavanja vjerskih prava katoličkoga stanovništva s pravoslavnim u njegovoj zemlji, knjaz Nikola procjenjivao je da je nastupilo vrijeme kad valja učiniti napor da se postigne sporazumom s Rimskom crkvom u pogledu obnove Barske nadbiskupije. Najprije je na toj relaciji izmijenio gledišta sa svojim prijateljem Strossmayerom, kojemu je, nakon pribavljanja njegove suglasnosti, povjerio posredničku ulogu za vođenje pregovora s papom Lavom XIII.

Kako je Sv. Stolica za to pokazivala interes, vidjevši u obnovi Barske biskupije šansu za svoj katolički rad, za širenje i jačanje katolicizma u Crnoj Gori i šire na Balkanu, pristupilo se diplomatskom kontaktiranju i korespondiranju s Crnom Gorom, što je stvar obnove Barskoga crkvenog središta činilo realnijim i opipljivijim. U pismu državnom tajniku Sv. Stolice, kardinalu Ludoviku Jakobiniju, Strossmayer piše: »Crnogorski knez, čovjek je pravedan, pravičan i Crkvi katoličkoj osobito naklonjen. (...) od najvećeg je interesa za katoličku stvar da se u tim krajevima život Katoličke crkve čim prije počne uređivati, što bi ostalim knezovima i narodima južnih Slavena poslužilo kao primjer za nasljeđivanje. A u toj prevažnoj stvari, pojedinačno pomirenje sa Knezom Crne Gore daleko je lakše zato što on, u svakom slučaju dalekovidno, dosad uspio očuvati dosta neovisnim od svakog stranog utjecaja i k tome, što taj isti crnogorski Knez mora svim silama nastojati da čim prije dobije katoličkog biskupa, koji će izvršiti mirovno poslanje među susjednim Miriditima i Klementima, albanskim katolicima, na spokojstvo i napredak sama Crne Gore. (...) najbitnije je pronaći i imenovati osobu koja će biti Barski nadbiskup (...) jer taj bi čovjek trebao da bude jednostavan kao golub i ujedno mudar kao zmija. U duši vrlo odan Katoličkoj crkvi i Svetoj Apostolskoj Stolici, a isto tako slavenskom narodu Crne Gore i njezinom knjazu.«³⁷ Strossmayer je požurivao i agitirao za što brže usaglašavanje sporazuma između crnogorske vlade i Sv. Stolice jer je u svojoj viziji smatrao da konkordat s Crnom Gorom treba biti samo onaj prvi važan korak prema novoj politici Katoličke crkve prema pravoslavnomu Istoku, posebno da

³⁶D. DIMO-VUJOVIĆ, Strossmayer i Crna Gora, u: *Glasnik Odjeljenja društvenih nauka*, Podgorica, 1992., str. 35.-36.

³⁷Korespondencija Strossmayer-Vannutelli 1881.-1887., u: *Monumenta Croatica Vaticana*, Posebna izdanja 1., Zagreb, 1999., str. 267.

»predložak ugovora s crnogorskim knjazom treba poslužiti kao obrazac prema Kraljevini Srbiji«³⁸, ali i prema Bugarima, jer kada »se pridobiju Bugari i vrate u krilo Svete matere Crkve, cijeli Balkanski poluotok bit će prodobiven i vraćen na katoličku stazu (...) pri čemu treba paziti da se većina katoličkih poslova u Bugarskoj povjerava ljudima koji potječu iz samog bugarskog naroda.«³⁹

U drugoj fazi pregovora između Svete Stolice i vlade u Cetinju došlo je do međunarodnih problema i komplikacija koji su prisilili Sv. Stolicu na čekanje da se situacija razjasni. Iako je Crnoj Gori na Berlinskom kongresu 1878. godine odobreno da može pripojiti teritorij Plava i Gusinja (dotada dio Turskoga carstva), tome se po instrukciji i pomoći turskih vlasti, suprotstavila novoosnovana Prizrenska liga (1878), koja je uz pomoć albanskih dobrovoljaca (oko 10.000 ljudi) spriječila crnogorske trupe da zauzmu spomenute teritorije, sve u cilju usvajanja integriteta i obrane onih teritorija turskoga carstva koje su bile naseljene Albancima. Turske su vlasti na tu pojavu reagirale opstrukcijom, tumačeći da one nisu dužne rastjerati albanske dobrovoljce, te da je to lokalna politika albanskih vođa. Takav tijek zbivanja pokazao je sve jasniju teškoću nametanja crnogorske vlasti Albancima. U takvoj situaciji Sveta Stolica zauzela je stav čekanja, prije nego što počinje s eventualnim izmjenama crkvenih jurisdikcija na tom području. Kriza u tursko-crnogorskim odnosima oko spornih teritorija trajala je nekoliko godine i riješena je tek na inicijativu i pritisak Velike Britanije (Gledstonova administracija), koja je zajedno s ostalim zapadnim silama poslala ratnu flotu u Jadran, dajući tako jasnu poruku Portu da preda Crnoj Gori grad Ulcinj s okolicom u zamjenu za Plav i Gusinje. Takav pritisak urodio je plodom tako da je Crna Gora tek krajem 1881. godine priključila u svoj državni organizam grad Ulcinj s teritorijem u zaleđu.⁴⁰ Usprkos riješenoj krizi u proces sklapanja sporazuma između vlade u Cetinju i Svete Stolice uplela se austrougarska diplomacija koja je, nezadovoljna prisnim vezama knjaza Nikole I. s carskom Rusijom i njezinom tajnom podrškom antiaustrougarskom pokretu u Hercegovini, sa sve većom sumnjom počela gledati na ideju o sklapanju jednoga takvog sporazuma koji bi nesumnjivo povećao ugled knjaza Nikole I. i u

³⁸ Korespondencija Strossmayer-Vannutelli, str. 285.

³⁹ *Isto*, str. 535.

⁴⁰ N. RAŽNATOVIĆ, Crna Gora i Albanska liga 1878.-1880., u: *Jugoslavenski istorijski časopis*, Savez društva istoričara Jugoslavije, 4., 1969., Beograd, str. 99.-103.; G. STANOJEVIĆ, Prilozi za diplomatsku istoriju Crne Gore od Berlinskog kongresa do kraja XIX vijeka, u: *Istorijski časopis*, knj. XI, Beograd 1961, str. 151., J. RADONIĆ, Crna Gora na Berlinskom kongresu 1878., u: *Istorijski zapisi*, br. 1-2, Cetinje 1955.

čijemu bi sklapanju sudjelovala jedna osoba poput biskupa Strossmayera koja je kritički gledala na unutrašnje političko stanje u Austro-Ugarskoj. Sve to dovelo je do jedne produžene stagnacije u pregovorima između Rima i Cetinja.

Austro-ugarska diplomacija izrazito je negativno gledala na Strossmayerova nastojanja i pokušavala ga spriječiti u mnogim njegovim inicijativama kod Sv. Stolice. Osim toga, Strossmayer je dobivao i brzojave od upravitelja carskoga kabineta u Beču, gospodina Brauna, u kojemu se izričito zahtijeva da Strossmayer odustane od svojih putovanja u Bar ili Crnu Goru, »no ako unatoč tome, ne odustanem, da bi to bilo veoma *protivno i krivo Njegovu Veličanstvu*«⁴¹. Strossmayer je često doživljavao i napade i nerazumijevanja i iz Vatikana zbog svoje politike i djelovanja. Tako se u jednom pismu svom istomišljeniku Cesaru Tondiniju⁴² od 28. ožujka 1887. godine Strossmayer žali na »čifutske i framassonske novine »Neue freie Presse« u Beču, »Pester Lloyd« u Pešti da donošaju telegram⁴³. »Kako bi papa zadovoljio crnogorskom Knezu, ali neda Austria« (...). Ja sam čovjek star, koji život i dobu svoju nebrojim više godinama; nego mjesec ima, nedjeljami i danima (...), da se barem Crkva i Sveta rimska crkva obazre koliko je moguće, na slavjanski narod i na dobre Hrvate, da jim nedaje biskupe po volji Magjara i Niemaca, koji ga mrze i koji ni rječiце slavjanski nerazumiju. To je sto i sto puta važnije i zamašnije, nego svi crveni šeširi na svijetu.«⁴⁴

Strossmayer je u svojoj viziji »jedinstva crkava« vidio u crnogorskom knjazu i crnogorskom narodu da su: »oni pozvani na velike i naobične zadaće na Balkanskom poluotoku. Važno je za Svetu Stolicu da crnogorskog kneza i njegovu slavnu obitelj za se što više pridobije. Svakako je poznato da je crnogorski

⁴¹ *Nav. djelo*, Korespondencija Strossmayer-Vannutelli, Strossmayer Vannutelliju, 19. travnja 1887., str. 685. Naglasio upravitelj carskoga kabineta.

⁴² O Cesaru Tondiniju vidi bilješku 56.

⁴³ Takvo Strossmayerovo mišljenje potpuno je subjektivno, te ga možda diktira ondašnja nevoljkost Strossmayera prema nekim glavnim urednicima peštanskih novina, što su bili židovske nacionalnosti. Treba istaknuti da su glavni podstrekači i organizatori hajke na Strossmayera i njegove pristaše bili austro-ugarski krugovi, pripadnici političke elite Beča i Pešte, kojima nije odgovaralo jačanje slavenske uzajamnosti niti zahtjev Slavena u Habsburškoj monarhiji za ravnopravnijim odnosima, jer je takav zahtjev rušio njihove političke i ekonomske interese, tj. hegemonističku politiku. O stavu Katoličke crkve i biskupa Strossmayera prema Židovima pogledati, M. ARTUKOVIĆ, Glasnik Biskupije Bosanske i Srijemske o Židovima i judaizmu, u: *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, Zagreb, 2003.; M. STRECHA, »To je na svaki način pravi škandal»; Prilog pitanju ravnopravnosti Židova u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Zbornik Mirjane Gross*, Zagreb, 1999.; A. ČEČATKA, *Videnje Crkve J. J. Strossmayera (1815.-1905.)*, Đakovo, 2001.

⁴⁴ R. TOLOMEIO, Korespondencija J. J. Strossmayer - C. Tondini, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, u: *Croatia christiana - Fontes*, sv. 6., 1984., str. 138.-139.

Biskup Josip Juraj Strossmayer

Pjesnik i diplomat Jovan Sundečić

knez sklon katoličkoj crkvi i da naginje božanskom jedinstvu. (...) kada bi došlo do sklapanja ugovora s kraljevinom Srbijom i da ga crnogorski knez može poduprijeti (...) budući da se kralj Srbije bori i za njegovo kraljevstvo.«⁴⁵

Ipak, pregovori vođeni između vlade u Cetinju i knjaza Nikole I. i Rimске crkve i pape Lava XIII. na toj liniji trajali su više godina. Jedan od važnih sporova bio je i imenovanje barskoga nadbiskupa, za kojega je Sv. Stolica tražila da bude imenovan bez ikakve suglasnosti crnogorske vlade i dvora, odnosno da njegovo imenovanje ovisi samo o papi, te da će knjaz biti samo obaviješten o tome koja se osoba ima imenovati, te dati eventualne političke primjedbe. U svom pismu Strossmayeru knjaz Nikola I. naveo je razloge preko kojih crnogorska vlada i on sam ne mogu prijeći u sklapanju konkordata sa Sv. Stolicom te da je on sam »prisiljen izjaviti da sam konkordat u kojem crnogorska vlada Svetoj Stolicy predlaže njenog nadbiskupa, te ga podlaže njezinoj prosudbi, došao do krajnjih mogućnosti što ih Crna Gora smije učiniti Katoličkoj crkvi jer bi se inače ugovor (...) kupio uz cijenu dostojanstva te kneževine.«⁴⁶

⁴⁵ Korespondencija Strossmayer-Vannutelli, Strossmayer Vannutelliju, 3. veljače 1887., str. 653.

⁴⁶ Korespondencija Strossmayer-Vanutelli, Pismo crnogorskog knjaza Nikole I Petrovića biskupu Josipu Jurju Strossmayeru, Cetinje, 20. rujna 1883., str. 287.

U nacrtu konkordata koji knjaz Nikola I. šalje Sv. Stolici u članku drugom stoji »Njegova svetost imenovat će jednog biskupa u Baru, no prije nego što ga imenuje, Njegova Svetost priopćit će crnogorskoj vladi ime, svojstva i narodnost odabrane osobe. Imenovanje biskupa i zaposjednuće biskupske stolice moći će se priznati jedino nakon što crnogorska vlada s obzirom na tu osobu izrazi svoj pristanak.«⁴⁷ No osim toga, crnogorskoga su knjaza Nikolu I. Petrovića u sklapanju konkordata sa Sv. Stolicom poticale mnogo pragmatičnije i »skrivenije« namjere, vezane uz njegove političke ambicije na Balkanu. Pomoć biskupa Strossmayera knjazu Nikoli I. prvenstveno je bila potrebna u sklapanju konkordata, zbog toga da se oslobodi pokroviteljstva Austro-Ugarske nad rimokatoličkim svećenstvom i katoličkim vjernicima Crne Gore, koje je austro-ugarska diplomacija koristila za svoje ciljeve. Uz to, liturgijom na staroslavenskom jeziku knjaz Nikola I. namjeravao je Albance katoličke vjere postupno slavenizirati. Nagovaran od Strrossmayera da će baš on biti prvi slavenski vladar koji će sklopiti konkordat sa Sv. Stolicom, te time pokazati i ostalim slavenskim vladarima kamo treba poći, knjaz Nikola je u tomu vidio i šire političke implikacije u svrhu vođenja vlastite politike »crnogorskoga srpstva«, ujedinjenja Srba pod njegovom dinastijom. Prema Žarkoviću neoprostivo je to što je knjaz Nikola I. duboko vjerovao da će Crna Gora, kad se u bilo kojem povodu bude odlučivalo o poziciji i sudbini balkanskih zemalja i naroda, biti prizvana, da će se čuti i uvažiti njen glas iz poštovanja koje je kao mala zemlja izvojevala slavom svojega oružja na bojnom polju. To precjenjivanje uloge Crne Gore, i njezinih zasluga odvodilo je Nikolu I. od stvarnih životnih tokova, zamagljivalo mu je političke vidokruge, pogotovo u pogledu prevelikih nadanja koja je polagao u carsku Rusiju, iako ga je sam život, iz relacije odnosa s njom, često opominjao da bude obazriviji, realniji.⁴⁸ Jedan od razloga sklapanja konkordata vidio je i

⁴⁷ Korespondencija Strossmayer-Vanutelli, Nacrt konkordata između Crne Gore i Svete Stolice, 289. Apostolski nuncij u Beču Serafin Vanutelli u pismu Državnom tajniku Sv. Stolice Ludoviku Jacobiniju izražava veliko nepovjerenje prema nacrtu konkordata knjaza Nikole I. te napominje: »Možda je knjaz, govoreći sa mnom, smatrao da je pitanje dobrog odgoja supregnuti i prikriti ono nepovjerenje koje je tako ukorijenjeno kod istočnih raskolnika i koje je s tim izražajnije što su tješnije povezani s raskolničkom silom, hoću reći Rusijom. (...) knjaz i narod Crne Gore na Balkanskom poluotoku najfanatičniji su pristaše Rusije, da tako rekнем, gotovo obožavatelji Cara. Bilo bi najbolje kad bi se u toj staroj tvrdavi istočnog raskola mogla uspostaviti latinska, života puna, Crkva sa svojom hijerarhijom i svojim ustanovama. Oprečnost između životnosti Katoličke crkve i oronulost focijevskog raskola svakako ljudima otvorenog duha bila bi sve jasnija, pale bi mnoge predrasude (...) staza povratka katoličkom jedinstvu, bi se poravnala.« Korespondencija, n. dj., 279. U tim stavovima može se vidjeti ona razlika kojom je prema crkvenomu sjedinjenju polazio biskup Strossmayer, a koji smjer su zastupali drugi visoki katolički velikodostojnici.

⁴⁸ D. ŽIVKOVIĆ, Naučni osvrt na istorijsko djelo kralja Nikole, u: *Ars*, br. 2., 1987., Cetinje.

u tome da katolicima Bosne i Hercegovine pokaže da bi on kao mogući vladar ujedinjene Srbije, kojoj bi se priključila i Bosna i Hercegovina, bio tolerantan i naklonjen pripadnicima katoličke crkve, sve u cilju da stvori simpatije kod katolika u zemlji i onih izvan Crne Gore za crnogorsku dinastiju, koja je u to vrijeme s pravom pretendirala na zajedničko prijestolje sa Srbijom.⁴⁹ U tom razdoblju knjaz Nikola I. zabranjivao je svaki kontakt skadarskoga nadbiskupa i franjevačkih misionara iz sjeverne Albanije (u sastavu Osmanlijskoga carstva) s katolicima u Crnoj Gori, a odlučio se i na zatvaranje katoličke osnove škole u Baru. Suočen s takvim stavom skadarski se nadbiskup sve upornije počeo obraćati Sv. Stolici radi razrješavanje situacije i nastavka pregovora s vladom u Cetinju. U ljeto 1885. godine knjaz Nikola I. poslao je poruku biskupu Strossmayeru u kojoj ga moli da upotrijebi svoj ugled za nastavak pregovora sa Sv. Stolicom. Ubrzo poslije toga Strossmayer se obratio nunciju Vanutelliju u Beču, sugerirajući da se nastavak pregovora treba usredotočiti na one stavke u kojima je postojala suglasnost (sloboda Katoličke crkve u Crnoj Gori, izjednačavanje katoličkoga biskupa u Baru u pravima s ostalim pravoslavnim biskupima, način financiranja), a da se u najsitnijim detaljima nastoji postići kompromis (pitanje mješovitih brakova – pitanje slobode supružnika da izaberu vjeru svom potomstvu – na što Katolička crkva nije pristajala)⁵⁰. Da bi svoje ideje potencirao, Strossmayer je poslao barnabitu Cesara Tondinija⁵¹, koji je uživao ugled u rimskim krugovima zbog svoga rada na ekumenizmu, da ga preko Vanutelija primi papa Lav XIII. i da mandat za nastavak pregovora. U strahu od austro-ugarskog uplitanja, Tondini je skrivao vlastiti identitet na putu prema Crnoj Gori, gdje su se pregovori nastavili.

Unatoč tomu opet je dolazilo do kriznih situacija uslijed pokušaja Sv. Stolice da crnogorske katolike u vjerskomu pogledu učini potpuno ovisnim o vlastitom vjerskomu središtu i o pitanju mješovitih brakova. Tu nesigurnu situaciju još su dodatno potencirali i sukobi između dvaju glava pregovarača, Sundečića i Tondinija, između kojih je rasla jaka netrpeljivost ne samo po pitanju vjere nego i osobne naravi. Važno je ovdje spomenuti da su oba pregovarača (Sundečić i Tondini) na neki način bila pod utjecajem biskupa Strossmayera i

⁴⁹M. CELER, O odnosu J. J. Strossmayera prema Crnoj Gori, u: *Istorijski zapisi*, 1-2., 1978, Titograd, 191., F. HAUPTMANN, Austro-Ugarska politika, Trojcarski savez i tajna konvencija sa Srbijom godine 1881., u: *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 9., 1957., str. 57.-72.

⁵⁰Prema dogmi Katoličke crkve u mješovitim brakovima mora doći do potpunoga odobravanja katoličkog učenja za potomstvo.

⁵¹Vidi bilješku 92.

njegovih ideja, te da je on nemalo doprinio tomu svojim utjecajem i ugledom na knjaza Nikolu i Rimsku crkvu da ova dva čovjeka budu glavni pregovarači po pitanju sklapanja konkordata između Crne Gore i Rimske crkve. Oba su, laički rečeno, bili »Strossmayerovi ljudi«.

Tako Sundečić u svom pismu Strossmayeru piše da otac Tondini »nije za nikakav posao od diplomatske ozbiljnosti. Mnogo govori, u govoru nema obzira na riječi i izraze, stvara kule po vazduhu i zaleti se više puta kao lišen svakog razbora. On ne zna ni čim čovjeka može da u sami živac dirne i uvrijedi; a s druge strane mnogo je egoističan i prevodljiv. Opazio sam i javno ga ukorio, da se kao jegulja muči da Vaša Preuzvišenost bude što većma odaljena od ovog posla. On je preko dobar, ali ne čini mi se da je iskren, a opet je fratar u najvećoj mjeri. I bez ikakva hvastanja mogu uvjeriti Vašu Preuzvišenost da bi taj čovjek u više prilika bio nemilo osliepio da mu mene ne bude bilo, i da ne bude moje ustrpljivosti uprav radi Vašega obraza da se t. j. ne bi prigovorilo kakva ste neobazriva čovjeka u tako važnom i delikatnom poslu na Cetinje otpremili.«⁵² Ma koliko da je bio istinski raspoložen da Katoličku crkvu u svojoj zemlji uzdigne »savršeno na isti stepen jednakosti sa crkvom pravoslavnom«, knjaz Nikola I. nije mogao dopustiti direktno miješanje Sv. Stolice u vjerska pitanja katoličkoga stanovništva njegove zemlje. Vidjevši knjaževu odlučnost u tom pravcu i sam je papa odustao od traženja nerealnih koncesija (članak sporazuma gdje se govori o vjerskoj slobodi supružnika o izboru vjere za svoje potomstvo izbačen je iz sporazuma, jer bi vodio presedan u daljnjim pregovorima te vrste, te je riješen diplomatskom notom crnogorske vlade Sv. Stolici gdje ona prihvaća taj uvjet), što je vodilo približavanju stavova o potpisivanju Konkordata. Posrednička uloga biskupa Strossmajera u tom pogledu bila je nenadomjestiva, što mu je uostalom priznao i više puta potencirao knjaz Nikola I., kao i Sv. Otac. Na obostranu korist, Konkordat – pisani ugovor kojima se reguliraju vjerska, prosvjetna, kulturna i druga prava katolika u Kneževini Crnoj Gori – bio je potpisan 1886. godine. Na osnovu Konkordata bila je obnovljena Barska nadbiskupija, za čijega je prvog arhibiskupa bio posvećen Dalmatinac »Šimun (Simeon) Milinović, istinski zastupnik interesa katoličke pastve u Crnoj Gori, odani prijatelj ove zemlje i vrlo uvaženi i cijenjeni crkveni velikodostojnik na crnogorskom dvoru«⁵³.

⁵²AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 24., 11. VII 1886. (Vidi pismo 16.)

⁵³Ugovor između Svete Stolice i crnogorske vlade, Cetinje, štampano u Kr. cr. dr. štampariji. 1913., Korrespondencija Strossmayer-Vannutelli 1881.-1887., Monumenta Croatica Vaticana, Posebna izdanja 1.,

Barnabita Cesare Tondini

Knjaz Nikola I Petrović

4. PISMA JOVANA SUNDEČIĆA JOSIPU JURJU STROSSMAYERU⁵⁴

PISMO 1.⁵⁵

Sundečić zahvaljuje Strossmayeru na stipendiji za svojega sina. Želio bi da se njegova zbirka pjesama »Jadike« tiska u Đakovu. Obavještava Strossmayera da će knezu Nikoli poslati pismo koje je Strossmayer njemu poslao.

Vaša Prezuzvišenosti,
moj veliki dobrotvore!

Sa neopisivom radošću primio sam Vaše premilo pismo od 12. stopro minulog svibnja. Najprvo iz dubine svog srca moram da Vam zahvalim, te ste

Zagreb, 1999., http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_u_xix_vijeku/naucni_osvrt_na_istorijsko_djelo_kralja_nikole.htm, preuzeto 17. listopada 2008.

⁵⁴ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje AHAZU), Korespondencija Josipa Jurja Strossmayera, XI-a, Pisma Jovana Sundečića biskupu Josipu Jurju Strossmayeru pisana u razdoblju od 1881. do 1887. godine. (21 pismo). Sva su pisma prenesena cjelovito, za neprepoznatljive riječi u pismima uvijek je stavljena oznaka (...). Ukupno Sundečićevih pisama biskupu J. J. Strossmayeru u fondu Arhiva HAZU u Zagrebu ima 80, pisanih od 6. VIII. 1874. do 12. VI. 1896. godine.

⁵⁵ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 9., 2. I. 1881.

se rješili da produžite na mog Peru⁵⁶ onu stipendiju, koju ste doslem najvelikodušnije mojem Dušanu davali. Ona se sastoji u 120 f. godišnjih, pa bi ste me veoma obvezali kad bi ste mi istu stipendiju i na ovu godinu za Peru opredjeli i meni je što prije uzmognete poslati, jer bi mi ona vrlo dobro došla u pripomoć troška okolo pripremanja djeteta za višu školu.

Uložene dvije pjesme šaljem Vam da se osvjedočite o Perovoj ljubavi k nauci. One su obe plod njegova mladjahna pera i osim gdje koje riječi sve je samo njegovo. Pero stopro goni 18. godinu pa mu je oprostiti po gdje koju manu kojoj se često i bolji pjesnici ne mogu da otmu.

Vaša Preuzvišenost vazda se o mojim stvarima sa osobitom dobrotom izražava. Dužan sam Vam daklem da Vam izjavim još i svoju najosjetljivu zahvalnost za sud koji izričete o mojom »*Jadikama*«.

Vi me pitate što da s njima radite? – Ja sam ih Vami samo zato spremio da Čujem Vaše o njima mjenje, pa da ih dadem u štampu. Ali kad je kod Vas već osnovana nova štamparija, ja bih sa svim rado privolio da se one u istoj objelodane. Meni nije do slova, bilo latinska ili ćirilaska, nego je meni vazda bilo do onoga što je ma kojim slovima štampano. Kad bi se to moglo, ja bih odma sastavio jedan mali predgovor i možebiti nekolicke primjedbe te bih ih Vašoj tiskari poslao. Kad bi se to dijelce štamvalo u lijepom izdanju na finoj hartiji i tako da samo jedna jadika dođe na jednu stranicu, izišla bi doista lijepa knjižica, koja bi se najmanje mogla prodavati po 40 novčića. Pa kad bi se izdalo barem 3000 komada, bilo bi prihoda barem 1200 f, od kojih za štampu i hartiju najviše da se potroši po 400 fiorina, preostalo bi čistih 800 for. Ja bi pak pristao da mi se dade dio od čista prihoda, kako bi ste Vi opredjelili i za dobro našli .

Bio sam na Cetinju ovog Nikoljdana, ali mi je Vaše pismo stiglo, pošto sam se iz Crne Gore u Kotor povratio. Drugi dan po Nikoljdanu Knez je otišao u Nikšić otkuda se još ni vratio nije, ali svakako on će se danas ili sutra vratiti, jer je Božić na pragu.

Čim čujem da je Knez u Cetinje došao, odmah ću mu pisati vjerno mu dostaviti sve ono o čemu ste Vi meni pisali, pa ako dobijem ikakav odgovor od Kneza pohitat ću da Vam ga saopćim.

⁵⁶Petar Sundečić (1863.-1884.) sin Jovana Sundečića od djetinjstva jako bolestan. U Rusiji studirao medicinu. Još kao đak Petar je u mnogim časopisima objavljivao svoje pjesme, a njegov otac Jovan Sundečić, objavio je posmrtno izdanje Petrovih pjesama.

Sa najdubljim sinovskim poštovanjem ljubim Vašu posvećenu desnicu i uvjeravam Vas o svojoj najduševnijoj predanosti s kojom ostajem

U Kotoru 2. siječnja 1881.

Vaše Preuzvišenosti

Do groba obvezani
potpis (Sundečić)

PISMO 2.⁵⁷

Sundečić piše o svojoj bolesti, slanju Vladike Ljubiše u Rim, čime je knjaz Nikola nezadovoljan jer smatra da Vladika ne će ništa postići. Dalje spominje aktivnost kotorskoga »Slavjanskog doma« i njegovu zbirku »Ljubav i cvijeće« koju velikosrbi napadaju i sumnjiče ga da je preblizak Strossmayeru i Austriji. Izražava žalost zbog vjerskih sporova i nada se da će »Bog i jednom naša plemena prosvietliti, i mi ćemo se jednoč dozoriti.«

Preuzvišeni Gospodine!

Bio bih Vam još poprijed pisao, ali početkom prošastog rujna pretrpio sam opet jedan nervozni parosizam u sljed kojega mi je desna ruka kao obično malo oslabila, pa sam morao pričekati njeko doba dok opet snage ruci pribavim, pa da Vam pišem.

Vami je poznato da sam ja proljetos išao u Petrograd, pa zato Knjaz bijaše prinuđen da Vladiku Ljubišu⁵⁸ otpremi u Rim. Pošto sam se s puta povratio, išao sam na Cetinje i Knjaz mi je tom prilikom iskazivao svoje sažalenje što se tako udesilo da nije mogao da me pošalje sv. Stolici. Ja sam Knjazu odma otvorito rekao da Ljubiša neće ništa svršiti, a to je i Knjaz isto već predvidjao. Da Vam svu istinu kažem, ja mislim da ne bude bilo tudje pritvri, a osobito od strane g. Jonina,⁵⁹ koji je po me svemu fatalan čovjek. Knjaz bi bio mogao pri-

⁵⁷ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 10., 19. X 1881.

⁵⁸ Visairon Ljubiša (1823. Sv. Stefan – 1884. Cetinje), cetinjski mitropolit 1881.-1884., tada episkop zahumsko-raški. D. VUKSAN, *Katalog zetskih i crnogorsko-primorskih episkopa*, Zapisi, Cetinje, 1935., http://www.mitropolija.cg.yu/aktuelno/svedocenja/mpavle-mitrofan_ban_1.html, preuzeto 19. listopada 2008.

⁵⁹ Aleksandar Semjonović Jonin, dosadašnji ruski konzul u Dubrovniku, imenovan je za ruskog carskog predstavnik na Cetinju 30. kolovoza 1879. godine. Time je carska Rusija prva od svih europskih država poslila Berlinskog kongresa 1878. godine, uspostavila diplomatske odnose sa Crnom Gorom. Aleksandra Semjonovića Jonina je 1883. na istom mjestu naslijedio Aleksandar S. Kojander. Ukupno je u Crnoj Gori do 1918. godine bilo 11 diplomatskih predstavništva. Zanimljivo je da je Kraljevina Srbija tek 1897. (poslije skoro 20. godina od Berlinskog kongresa) godine uspostavila diplomatske odnose sa Crnom Gorom,

čekati moj povratak, jer je znao da u Rusiji neću dugo ostati, pa me spraviti po tom poslu. No ja mislim da je to odavno zaključeno bilo da mene ne šalju, pa i volim što su me mimoišli ako samo sumnjaju da bih ja mogao nešto nevjerno i nepošteno učiniti. Ali je tako u današnjem svijetu: poganovi i titravci s ljudskim poštenjem hoće te hoće da budu na ugledu, a poštenu ljude valja i silom da furdariji mjesto ustupa!

Još u polovini rujna moj Pero, na koga ste Vi preneli stipendiju od 120 forinata, što ste je i mom Dušanu davali, svršio je dobro svoje ispise zrelosti i otišao u Moskvu da uči Medicinu. Kad Vami najnaručnije bude, Vi ćete mi za nj spomenutu stipendiju poslati, a međutim već unaprijed izvolite primite moju najdublju blagodarnost za to Vaše otčinsko dobrotvorstvo, koje mom djetetu činite.

Šaljem Vam ovdje 200 komada ove male knjižice, koja je namjenjena od strane Kotorskoga »*Slavjanskog doma*«⁶⁰ na pripomoć jednog pravoslavnog preparandiste iz Boke.

Što se tamo bude moglo rasturiti po Vašem najdobrostivijem raspoloženju, sve će dobro doći u korist spomenutoga učenika.

Takodjer ulažem Vam ovde jedan poziv na »*Ljubav i cvijeće*«, koja će knjižica samom latinicom izići, jer ovamošnji veliko-srbi neće da se na Sundečićevo djelo predbrajaju, jer Sundečić nije Srbin. Kad je prijatelj Hrvatima, njega biskup Strossmayer plaća, kaplje mu nješto i od Austrije i tisuću takvih kojekavih bludnja i izmišljotina meni se danas podmeć, a niko mi ne smije na mejdan da izidje da se pred cijelim svijetom ogledamo »*Ko je Marko ko li Janko*«.

Čitali smo poslanicu Vuličevića.⁶¹ Vjerujte mi svakoga je poštenjaka ona zgadila, a članovi našeg »*Slavjanskog doma*« odma su odnekle dobavili Vašu

no i tada je dolazilo do »diplomatskih vakuma« (bombaška afera). S. ROGANOVIĆ, M. ŠPADIJER, Diplomatske poslanstva u Knjaževini i Kraljevini Crnoj Gori, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Zagreb 2002., str. 29.

⁶⁰ Biskup Strossmayer bio je izabran za počasnog člana društva »Slavjanski dom« u Kotoru, te je on uputio svoju zahvalnicu u kojoj je izrazio nadu na »zbliženje po krvi i jeziku Hrvata i Srba, zbliženje u misli, u djelu težnji pak i u samoj svetoj vjeri«. Prema Srpskom listu (17. juna 1887) koji je izlazio u Zadru, biskup Strossmayer bio je jedan od financijera »Slavjanskog doma« u Kotoru.

⁶¹ Možda misli na don Srećka Vulovića, župnika u Perastu, teologa, povjesničara i jezikoslovca. Don Srećko Vulović simpatizirao je hrvatsku Stranku prava i njen program. Vidi u: *Hrvati Boke kotorske*, zbornik radova, Zaklada »Dr. Cvito Fisković«, Zadar, Sveučilište u Zadru, 2003.; S. VULOVIĆ, Tko su bili starijosjedinci Boke kotorske, u: *Vienac*, 1891., str. 5.

krasnu fotografiju i postavili je u naš »dom« – Ali, žalosnijeh vremena po naša plemena! Mi, Preuzvišeni prijatelju moj, grdno danas nazadujemo u narodnom pogledu. Trgamo se na sto strana, zlobno se cijepamo, kupimo se oko naših nekadašnjih a i vazdašnjih dželata, sumnjičamo se, bijemo se i mlatimo: a quale pro? Ne doista na veću slavu božju, neg na veću slavu djavolsku. No Vi ste muž koji znate stajati više svakoga svjetskoga ništavila, pa sam siguran da se nećete ni osvrnuti na onakove blevotine koje sebičnost i kruhorstvo rigaju da sebi na uhar budu, a na opštu se korist i ne obziru. Bog će i naša plemena prosvietliti, i mi ćemo valjda jednoć dozoriti. Molimo Boga da tako bude!

Sa najdubljim duševnim poštovanjem ljubim posvećenu Vašu ruku i ostajem Vaše Preuzvišenosti

U Kotoru, 19. oktobra 1881.

Iskreli prijatelj i prepoko. Sluga
potpis (Sundečić....)

PISMO 3.⁶²

Sundečić zahvaljuje na Strossmayerovoj pomoći, te zatim kritizira uskogrudnost i neznanje pravoslavnih vladika koji su negativno odgovorili na Strossmayerovu okružnicu o sv. Ćirilu i Metodu. Dalje piše o svojoj zbirci pjesama »Ljubav i cvijeće« koja bi trebala biti tiskana u Dubrovniku i o drugim kulturnim pitanjima.

Preuzvišeni Gospodine
moj Veliki prijatelju!

Nemojte mi upisati u grijeh što sam toliko okasnio sa svojim odgovorom. Baš dva dana kašnje, no što sam primio Vaše dragocjeno pismo, napao me opet moj obični nervozni naskok, i kao vazda desnu mi ruku tako oslabio, da za više vremena nemogoh s njom ništa raditi. To je jedini uzrok, koji me doslen zadržao da Vam ne pišem, a sad, pošto sam ruku pribavo, da Vas svojim pismom posjetim.

Najprije dužnost mi je da Vam izjavim svoju najiskreniju blagodarnost za poslanih mi 120 for. u ime štipendije za moga sina, a takodjer i za drugih 40 for. na korist onog siromašnog djaka kojemu je namjenjen prihod od moje knjižice »Slavjanski dom«.

⁶² AHAZU, KJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 11., 4. IV. 1882.

Osobita Vam još hvala na onim dvama istiscima Vaše divne okružnice. Srdačnu Vam istinu kažem, da bih s jedne strane volio da je nebudete napisali; pošto sam temeljito osvjedočen da nijedan od mojih vladika nijesu kadri da onaku uzvišenu, naučnu i šta više čistim apostolskim duhom dišuću stvar na vidik svijetu iznesu: pa se čovjek mora da stidi rad njihova neznanja i nesposobnosti. Da kako i oni sa svoga stanovišta, mogli bi Vam odpisati, ali bi se htelo da imaju dva zrna soli u glavi, da su smireni da susvestrano izobraženi i da znadu kako i što pišu. Lako je koješta zvecati, ali je teško znanstveno i temeljito o stvarima govoriti.- Moji vladike nažalost ne uče ništa i misle kad se samo prosto i uopće pozovu na kanone ili na historiju da su tim pokazali svu mudrost od ovoga svijeta; u proučavanju kanona, historije i svetijih otaca to im najmanjega posla zadaje. Otuda Vam proističu onolika njihova nespretnost u stavu, neznačajnost u stvarima o kojima pišu, neskladnost u postupcima prema onom protim kojem se bore i najposlje ona neoprostiva zaboravnost na same sebe koja ih odvlači od pravog kršćanskog i apostolskog duha.⁶³ - Kamo sreća, moj Preuzvišeni Prijatelju da smo zreli! Vjerovali bi najposlje u što koji hoće; a barem bi se međusobno poštovali i kao jednokrvna braća ljubili.- Molimo Boga da pospješi našu zrelost, pa da nas on ujedini u duhu bratske i kršćanske ljubavi!

Ovde Vam prilažem književni poziv na moje pjesme »Ljubav i cvijeće« koje će se koncem ovoga mjeseca dotiskati u Dubrovniku kod braće Pretnera.⁶⁴ Ove su pjesme čisto herotičkog sadržaja, daklem su i pisane u duhu herotičke lirike. Uzete s toga gledišta; nema im prigovora; ali već predviđjam da će gdje koji tjesnogrud kritičar poviknuti: rasni, rasni njega. Ali sva galamljenja ne pomažu. Kad je srce čisto, kad namjera nije zločesta i osobito kad nas ne može da preblada libidinosna požuda: grijeha nit ima nit ga može biti.- Ja mislim da se vrhunac herotičke vrline baš u tom sastoji, kad čovjek zna da obuzda sebe u

⁶³ Sundečić vjerovatno misli na Strossmayerovu okružnicu o sv. Ćirilu i Metodu iz 26. svibnja 1881. godine, u kojoj biskup Strossmayer predstavlja svojoj biskupiji papinu encikliku *Grande munus (Veliki dar)* iz 1880. godine, gdje se svetkovina i kult slavenskih apostola širi na cijeli katolički svijet, te u kojoj Strossmayer izlaže povijest života apostola Ćirila i Metoda te poziva pravoslavne Slavene da se pridruže Rimskoj crkvi. Ta njegova okružnica izazvala je napade trojice pravoslavnih vladika: zadarskog Stefana Kneževića, kotorskog Gerasima Petranovića i plaščanskog Teofana Živkovića. U svojim poslanicama i propovjedima spomenuti vladike su napale Strossmayera i njegovu okružnicu da teži ka uniji (preobraćenju pravoslavnih na katolicizam), da je »lažni prorok i duhom nečistim zanesen«, te da je »unija (...) pravi pakao.« Strossmayer je odgovorio na napade u svojoj korizmenoj okružnici od 4. veljače 1882. godine ukazujući na neslobodnost pravoslavnih crkava u svijetu i njihovu podložnost državnim interesima. M. LUKIĆ, Ćirilometodske okružnice biskupa J.J. Strossmayera, Glasniku Biskupija Bosnanske i sriemske 1873.-1900., u: *Republika*, 11, Zagreb, studeni 2004., 96.-107.

⁶⁴ Zbirka pjesama »Ljubav i cvijeće« od Jovana Sundečića tiskana je u Dubrovniku 1882. godine.

najpospješnjoj prigodi i u času očevidna iskušenja. Na ovu istinu ne osvrćući se jedan bezimena kritičar oštro je već osudio moju pjesmu »Jutrom rano« koja je još onomlana u »Slovincu« štampana, a skoro opet i »Vijencu« donešena. Platonizam izmišljeni sa svim je ne prirodan čovjeku, a platonizam prirodni iziskuje od pjesnika da živo i istinito slika zgrade i osjećaje svoje duše; inače je pjesnik najcrnja pretvornica a njegovi su osjećaji samo gola impostura.

Preporučujem se Vašoj dobroti i uvjeravam Vas o dubokom duševnom svom poštovanju i o svojoj vječitoj harnosti, ljubim Vam svetu desnicu i imam čast biti Vaše Preuzvišenosti

Odani sluga i istiniti prijatelj
Sundečić

U Kotoru 4. travnja 1882.

PISMO 4.⁶⁵

Sundečić čestita Strossmayeru na dovršetku gradnje Đakovačke katedrale, te ističe biskupovu volju da se taj velebni pothvat napokon dovrši. U dugom dijelu pisma Sundečić piše o svom teško bolesnomu sinu Peri, te zahvaljuje na potpori koju mu Strossmayer pruža.

Vaša Preuzvišenost!

Ima već pet mjeseci ot tada kad sam Vam zadnje pismo pisao poslao Vam jedan lijepo vezani istisak svoje knjižice »Ljubav i cvijeće«. U isto vrijeme odgovorio sam i Vašemu obredniku i poslao mu po drugi put traženi oglas na rečenu moju knjižicu. Od toga vremena nisam dobio ni od njega ni od Vas nikakva glasa. Što se Vas tiče, ja znam u kakvu ste ogromnom poslu i brizi bili okolo posvećenja božanstvenog spomenika,⁶⁶ kojim je Vašim neumornim

⁶⁵ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 12., 5. XII. 1882.

⁶⁶ Sundečić misli na dovršetak gradnje đakovačke katedrale u neoromaničkom stilu koja je građena na Strossmayerovu inicijativu od 1866. do 1882. godine po nacrtima bečkih arhitekata Karla Rösnera i Friedricha von Schmidta. U taj veliki pothvat biskup Strossmayer uložio je svoj stečeni ugled, energiju i znanje, naslijeđenu zakladu, biskupijska i velika materijalna sredstva. Razlikuje se od većine ostalih crkvenih građevina po tomu što nije sagrađena od kamena, nego je sva u crvenoj opeci. Više o tome vidi u: A.ČOKOLIĆ, Prilog proučavanju povijesti izgradnje i stilskog ishodišta Strossmayerove katedrale u Đakovu, u: *Analiz Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 16., 2000., str. 17.-36.; I. ROGIĆ, *Katedrala u Đakovu – povijesni osvrt, Đakovo*, (s.n.), 1964.; A. JARM, *Katedrala u Đakovu, Đakovo*, Biskupski ordinarijat, 1988.; D. DAMJANOVIĆ, Stilsko rješenje izvedbenih projekata Karla Rösnera za

nastojanjem i požrtvovanjem podignut Bogu na slavu našem narodu na ponos i vama na vječitu uspomenu.- Ne laskajući Vam, Preuzvišeni - Vi ste znali zašto ste se na svijet rodili; znate zašto na svijetu živite i znate što Vas po smrti čeka. Ista svesvejska povjesnica rijetko kojega čovjeka može pokazati, da je znao u vijenac svoje slave toliki niz sabrati sjajnih, izvrsnijih i dragocjenijih kita koliko ste ih Vi sabrali i nanizali. Bog Vas živio! Darovao Vam još mnogo godina, da još dalje uzmognete proslijediti u Vašim preizvrsnim rodoljubnim i čovjekoljubnim pothvatima, koji su na ures,čast i diku, ne samo Vami i narodu nego i cijelom čovječanstvu!

Moj Pero svršio je u Moskvi prvu godinu medicine, sa najboljim uspjehom, dobivši iz svih 9 materija koje je u tom tečaju učio najbolje bilješke, a poinice: iz 5 materija bilješku 4, a iz 4 predmeta bilješku 5.- Ali pošto je ljetos došo doma o školskim praznicima, teško je obolio od infiltracije u gornjoj strani desne pluće i samo prvo pomoću Božjom, a drugo slučajnom pomoću jednog pariskog ljekara Dra Darenberga, koji je ovuda prošao putujući u Carigrad, te moga Peru posjetio propisao mu lijek i način liječenja: - Perova je bolest sa svim na bolje okrenula. No on se više neće vraćati u Rusiju nego će poći u Italiju da proslijedi svoje nauke i to ili u Napulju ili u Turinu.

Vjerujte Preuzvišeni ja sam Vam teške muke pretprio radi toga djetića, ne samo darovita koliko dobra i radišna. Svom je glavom viši od mene, a lijep je kao jabuka. Da ga vidite Preuzvišeni bi ste ga i Vi obljubili. Pomislite daklem muke i žalosti moje i njegove tužne majke. Mi smo bolesniji bili no on isti, ali hvala Bogu sada smo vedriji i utješeni. On mi je preporučio da Vam poljubim ruku od njegove strane i da Vam živo zahvalim na podpori koju mu dajete.

Sa najdubljim srdačnim poštovanjem i duševnom predanošću i sinovskom iskrenom harnošću celivam Vašu posvećenu desnicu i imam čast biti

Vaše Preuzvišenosti

Blagородni sin i prepokorni sluga
Sundečić

U Kotoru 5.prosinca 1882.

katedralu u Đakovu iz 1865. i 1867. godine, u: *Prostor; znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol.16 No.1(35) Lipanj 2008., str. 48.-63.; D. DAMJANOVIĆ, *Đakovačka katedrala, (doktorska disertacija)*, mentor Zvonko Maković, Zagreb, Filozofski fakultet, 2007.

PISMO 5.⁶⁷

U svom odgovoru na Strossmayerovo pismo Sundečić želi biskupu brzo ozdravljenje, zatim spominje smrt filologa Đure Daničića i svoju zbirku pjesama »Ljubav i cvijeće«. Spominje Strossmayeru osnivanje lista u Splitu pod imenom »Nada« kojemu je cilj »sloga Hrvata i Srba«, a gdje je on zamoljen da napiše pjesmu za naslovnu stranu, koju prilaže u pismu.

Vaša Preuzvišenost!

Ovijeh dana primio sam jedno za drugijem dva Vaša predraga pisma. Znao sam u kakvijem brigama se nahodi Vaša Preuzvišenost, pa zato nijesma ni s daleka posumnajti mogao da bi ste Vi mene mogli zanemariti.- Znam, da me kao svog sina ljubite, pa kako bi ja mogao dvojiti o Vašoj ljubavi?

Vrlo me je potreslo ono što o stanju svoga zdravlja pišete. Bog bdije nad dobrijima: pa će on Vas još uzdržati dugo vremena u snagi i krjeposti da uzmognete biti na korist našemu ukupnom narodu. Mi smo sirote puke, pa bi smo najžešći udarac osjetili u gubitku tako dobrog Oca i najdarežljivijeg medju nami. Stari krvik jošće Vas poštedjeti mnoga ljeta i neće hteti uvrijediti cio narod u živac njegova srca. Ja s tim ne velim da će vas izuzeti iz opće ljudima sudbine; no samo kažem da će Vas čuvati do najdaljega časa u kojem se više zabilježeni rok razmimoioći ne može. Medjutim i Vi se čuvajte koliko više možete i koliko više to čuvanje u Vašoj vlasti stoji. Jedna naša poslovice glasi:«Ko se sam pomaže i Bog mu pomaže».

Doista je velika šteta po našu knjigu, u gubitku Daničića.⁶⁸ On nam je bio alem od neprocjenjene vrijednosti; i koliko je bio bogat umom, toliko je bio vrlinom nadahnut. Kamo sreća da njegov primjer približi Srbe i Hrvate! Ali je tome slaba uzdanica. Kod nas jedne i s druge strane najveću ulogu igraju: ili zaneseni sebičnjaci ili zajosana dječurlija. Autoritet ozbiljnih ljudi i narodnih prijatelja danas se, ne samo ne poznaje nego se još omalovažuje. Vjerujte, Pre-

⁶⁷ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 13., 28. XII. 1882.

⁶⁸ Đura Daničić (1825.-1882.), filolog. Studirao u Požunu, Pešti i Beču. Od 1866. godine tajnik JAZU; od 1873. do 1877. profesor na Velikoj školi u Beogradu, zatim opet u JAZU. Znanstvenu argumentaciju u korist Vuka Karadžića iznio je u svom djelu *Rat za srpski jezik i pravopis* (1847.). Daničić je razvio veliku znanstvenu djelatnost, posvetivši se izučavanju jezika, radu na leksikografiji i na izdavanju književnih starina. U okviru JAZU pokrenuo je 1880. godine veliki Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika. Vidi u: *Opća Enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, 2., Zagreb, 1977., str. 248., Zbornik o Đuri Daničiću, Beograd-Zagreb, SANU-JAZU, 1981., Daničićev zbornik, Ljubljana-Beograd, Srpska kraljevska akademija, 1925.

uzvišeni nebo je našega naroda vrlo namračeno i sam Bog znade kad li će sunce pravde i istine nad tjem mrakom ovladati i nas k boljoj budućnosti potisnuti. Uhvajmo i čekajmo-

Moj se Pero pomoću božijom, sve to bolje oporavlja. Njegova lijepa duša ne može se ne sjećati i ne blagosiljati svoga dobrotvora i Boga ne moliti za njegov najduži opstanak. On će primiti Vašu stipendiju sa osobitom blagodarnosti, pa mi je zato možete poslati kad god ushtjednete.

Današnjom poštom pišem i Vašem sekretaru i šaljem mu 50 komada mojih pjesama »Ljubav i cvijeće«, kao što ste mi Vi izvolili narediti. Ja sam te pjesme najviše zato izdao da našem jeziku nešto privrjedim sa strane herotičke nježnosti. U toj su struci naši pjesnici, slabih usluga jeziku učinili u koliko se tiče prave prirode našeg jezika. Oni su se više tuđjim duhom više nadahnivali i tim se iznevjerivali svosjtvu i prirodi svog jezika i herotičkog pjesništva koje je tom svojstvu i prirodi najbliže i najpodobnije.

Biće Vam milo čuti da je mladež u Spljetu⁶⁹ namjerila početkom nove godine izdavati književni list (dva puta u mjesecu) pod naslovom »Nada«. ⁷⁰Pravac je tome listu utvrđivanje sloge između Srba i Hrvata. Mene je odbor molio da mu sastavim prvu pjesmu koju će donijeti na čelu tog lista. Ja sam se rado odazvao pod naslovom »Nadi« pjesmu u 26 kitica složio i odmah mu nju poslao. Pjesma je primljena sa osobitim usrdjem i ona sadrži čitav program lista. Ne samo što potiče k slozi veleći:

Potiči nas k svetoj slozi
Da nas ona svijesti
Da pričešćem ljubavi nas
Bratimske pričest!

Nego još pobudjuje k slobodi, k prosvjeti, k ujedinjenju i.t.d.

I najzad tamo se kaže: Štiteć svoje –ne uči nas
nikad tuđe gazit
Nit s istijem protivnicim
Do nepravde slazit....

⁶⁹ Splitu

⁷⁰List »Nada – list za zabavu i pouku« izlazio je u Splitu 1883. godine pod uredništvom Mate Dudana. Zalago se za hrvatsko srpsku slogu.

A da bi se što bolje utvrdilo bratstvo medju Hrvatsima i Srbima veli se u pjesmi:

I vikni im : - » Na Golgoti
»Sveta krv je tekla:
»Samo da bi božja ljubav
»Ljudim bratstvo stekla«!....

Bože daj da se koliko koliko nada »Nadi« ostvari, i da nam se naši medjusobni odnošaji na bolji put okrenu.

Vi mi velite da pred Bogom moja tobožnja zasluga ima više vrijednosti nego li Vaša. Kad ja ne bih Vas poznavao: bih se na Vas ljutio, jer ja nijesam nego mravak prema Vami i moje zasluge tako su male da one prema Vašima izgledaju kao kamičak prema cijeloj planini. No ja se ipak slažem s Vami da Bog prima i jedan talant kao i pet talanta samo kad čovjek ne zakopa pod zemlju ma i ono najmanjega što je od Boga na dar primio.

Izvolite, Preuzvišeni Prijatelju primiti moja žarka čestitanja za novu godinu. Bog Vas živio i blagoslovio svaki Vaš trud i pothvat, zdravlje Vam okrijepio i snagu Vam darovao.- To Vam iz dubine svog srca želim i od Boga vapija, ne samo radi Vas nego i radi našega siromašnog naroda koji ima tisuću i tisuću potreba a malo i premalo mecenata, koji žive za njega i njegov napredak, kao što Vi živite. Slava Vam!

Moja domaćica i moji sinovi otpozdravljaju Vas najsrdačnije i ljube Vašu posvećenu desnicu. I ja s njima isto činim sa srcem na dlanu kao i s riječi na ustima i jesam

Vaše Preuzvišenosti

Najharniji sluga poštovatelj i prijatelj

U Kotoru 28. prosinca 1882.

P.p. Oh kako bi ja srećan bio da Vašu crkvu vidim i da mi Vi istomačite sve što je u njoj! Ali sam Bog zna kad li ću ja na tu stranu doći: prije nikad neg ikad!.

PISMO 6.⁷¹

Sundečić javlja da je njegov sin Pero primio biskupovu pripomoć. Zatim piše o svojoj novoj pjesmi »Andjelija Kosorića« i suradnji sa zagrebačkim listom »Vienac«. Oduševljen je Strossmayerovim pristankom da posjeti Crnu Goru, te ga savjetuje da svakako dođe, jer će ga knjaz Nikola srdačno primiti, usprkos »nekim zanesenjacima« koji bi bili protiv posjeta.

Vaša Preuzvišenost!

Moj Vam je Pero podavno pisao pismo javio Vam da je Vašu pripomoć primio, blagodario Vam na istoj i rekao vam da ću i ja za nekoliko dana Vam pisati. Ja sam baš u ono vrijeme bio zapremljen jednom podužom radnjom, a kasnije odma moji su me živci tako mučili da Vam ne mogoh dati odgovora na Vaše velecijenjeno i predrago pismo do ovog trenutka.

Predspomenuta radnja odnosi se na novu poveću pjesmu (1094) stiha, pod naslovom »Andjelija Kosorića«. Dogadjaj je iz Drobunjaka u Hercegovini, koji sada pripadaju k Crnoj Gori. Čin je tragičan i spada na početak našega vijeka, a sama pjesma, na temelju narodnog kazivanja izvedena je u obliku prepovjetke i razdjelena je u 8 dijelova. Poslao sam je zagrebačkom »Viencu« i nadam se da će ovijeh dana početi na svjetlost izlaziti. Ona se odlikuje živim opisima, lakoćom i lijepim hercegovačkim jezikom. - Ne mogu pak ovda mimoići a da ne svratim pozornost Vaše Preuzvišenosti i na drugu svoju pjesmu koja je tiskana u br. 4 ovogodišnjeg »Slovinca«. ⁷² Bio mi je urednik »Vienca« gosp Klaić ⁷³ obećao da će je pretiskati u svoj časopis, ali to ga ni još učinio nije, niti znam uzroka zbog kojeg je od svog obećanja ustuknuo.

⁷¹ AHASU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 14., 27. III 1883.

⁷² List »Slovinac – list za knjigu, umjetnost i obrtnost« izlazio je u Dubrovniku od 1878. do 1884. pod uredništvom Luka Zore. Kao dubrovački odgovor na raspad političkog jedinstva Hrvata i Srba u Dalmaciji, dio narodnjaka s mladim suradnicima, koji su ubrzo postali glavni protagonisti srbokatoličke ideologije, pokreće 1878. kulturni časopis Slovinac. Već samo ime časopisa sugeriralo je program hrvatsko-srpske pomirbe u novoj ideološkoj kvaliteti slovinstva. Stara/nova nacionalnointegracijska ideologija predstavljala je zapravo zakašnjelu mješavinu nekih ilirskih ideja i slovinstva stare dubrovačke književnosti. Kao produkt političkog laboratorija, bez realnih etničkih potencijala, slovinstvo je predstavljalo ideološku retardaciju te se u svojoj posljednjoj fazi, pretvorilo u smjesu selektiranih i prilagođenih elemenata dubrovačke kulture i tradicije, koje su pružale potporu već oblikovanoj i neusporedivo uspješnijoj srbokatoličkoj ideologiji. Detaljnije o srbokatoličkoj ideologiji u: I. BANAC, Vjersko »pravilo« i dubrovačka iznimka: geneza dubrovačkog kruga »Srba katolika«, u: *Dubrovnik*, 1., 1990, 1-2., 179-210.

⁷³ Vjekoslav Klaić (1849.-1928.), hrvatski povjesničar, pisac i rektor Zagrebačkog sveučilišta. Poznat po svom monumentalnom dijelu *Povijest Hrvata* u pet knjiga. Bio urednik književnog časopisa *Vienac* od 1882. do 1889. godine. I. PEDERIN, *Časopis Vienac i književna Europa: njemačka, austrijska i ostale*

Iskrena srdačna Vam hvala i od moje strane za pri pomoć koju ste mom Peri poslali, a takodjer i za nabavku od 50 istisaka moje knjižice »Ljubav i cvijeće«. Moj Pero, hvala ide na bolje, ali ovogodišnja gruba izvanredna zima neda mu nikud iz kuće, pa siromah mora da tamnuje kao sužan u tamnici. Ako Bog da, ovog proleća, čim topliji dani nastupe, izvest ću ga u polje, te se uhvam da će se potpuno oporaviti i da će iduće jeseni moći prosljediti svoje nauke.

Oh, koliko se radujem i je Vaša želja da dodjete u ove krajeve i da posjetite Crnu Goru i njezina Knjaza. Dajte, ispunite već jednom tu svoju želju, a ja Vam stojim na uslugu dušom i tijelom. Nemojte zazirati da će Vas u Boki itko smjeti uvrijediti, a siguran sam da će Vas u Crnoj Gori Knjaz najsjajnije i najsrdačnije primiti. Ima u Kotoru zanešenjaka ali neće smjeti ni pisnuti; pa baš da bi se i koji osmjelio da Vam i najmanji ružni iskaz učini i doista bi se prije il kašnje grdno pokajao a ne bi se ipak nikakva uvreda Vas dotaknuti mogla. Na to se Vi i neobzirite, ako Vam drugi razlozi ne smetaju. Svakako ja bi rada da me na vrijeme obznanite o Vašem točnom dolasku u Kotor. Znam da prije ljeta da taj put nećete poduzeti, a poimenice prije Kneževa povratka iz Rusije, u koju se on sprema na Carevo krunisanje u idućem Maju po starome.

Knjazu sam pismom saopštio Vaš pozdrav i blagoslov njemu i njegovoj obitelji, pošto nije sad lasno izvići na Cetinje zbog velikijeh snjegova, koji i sad još padaju.

Ja i moj Pero ljubimo Vam posvećenu Vašu ruku i uvjeravamo Vas o našem najdubljem poštovanju i našoj vječitoj harnosti. Što god Vam ustreba stavljam se na Vaše raspoloženje i imam čast biti

Vaše Preuzvišenosti

Predani duhovni sin
J. Sundečić

U Kotoru 27. ožujka 1883.

književnosti u hrvatskom časopisu Vienac 1869.-1903., Matica Hrvatska, Zagreb, 2006.; V. KLAIĆ: život i djelo, u: *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti: 1849. - 1928.*, Zagreb-Slavonski Brod, Sveučilište u Zagrebu - Hrvatski povijesni institut, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2000.

PISMO 7.⁷⁴

Javlja Strossmayeru da će mu poslati svoju zbirku pjesama »Angjelica Kosorića« čim dođe iz tiskare. Dalje moli Strossmayera da financijski pomogne njegova sina, koji je teško bolestan, da ode u Napulj na liječenje. Žali na knjaza Nikolu I. koji mu ne želi financijski pomoći u ovom trenutku.

Vaša Preuzvišenost!

Davno bih već bio pospješio da Vam zahvalim na preljubeznivoj Vašoj ocjeni koju ste mi izvolili izraziti u Vašem dragom pismu od 4. svibnja t. g. o mojoj »Angeliji Kosorića«,⁷⁵ ali sam očekivao dan po dan da mi ta pjesma stigne iz Zagreba u posebnijem knjižicama te da Vam jednu od istijeh podnesem u znak moje vazdašnje nepokolebive predanosti prema Vašoj Preuzvišenosti, i u isto vrijeme da Vam izjavim dužnu moju zahvalnost na ljubavi kojom Vi vazda susretate svako moje djelce koje Vam do ruku stigne.- Nažalost spomenutih knjižica ni još nema, a mene neotklonjiva okolnost prisilila da Vam pišem, pa zato u najprvu mogu Vas uvjeriti ovom prilikom da me ništa tako na rad ohrabriti ne može kao dragocjeno Vaše mnjenje o mojim književnim proizvodima, koji - ako se ni po čemu mu drugome neodlikuju: - odlikuju se po nepokvarenom i čistom duhu našeg naroda i po jeziku s kojim su oni zaodjeveni. Čim knjižicu dobijem pohitat ću da Vam jednu pošaljem, a po naredbi Vašoj mogao bih poslati vam toliko istisaka, koliko biste ih Vi zaželeli pošto mi je uredništvo »Vienca« uredilo 500 komada u ime onorara, što sam tu pjesmu najpre u spomenutom časpisu tiskao.

Spomenuh Vam moj Preuzvišeni prijatelju, da me jedna okolnost nagnala da Vam sad pišem i to okolnost upravo neotklonjiva. – Vami je poznato da moj Pero teško od pluća boluje, već se navršila čitava godina dana. Sve što se moglo činiti, ja sam sve činio za poboljšanje njegova zdravlja, ali na nesreću vidim, da onoga uspjeha nije bilo, kojemu sam se nadao, međjutim ja sam, što no se veli, i crno ispod nokata potrošio. I baš sada liječnici me savjetuju da ga povedem u Napulj, radi promjene zraka i radi dištrakcije koja bi osobito za njegov moral blagotvorno uticati mogla. No, moj Preuzvišeni, ja sam Vam čisto praznijeh ruku te ako me prijatelji ne pomognu u ovoj mojoj ljutoj potrebi, ne bih Vam mogao zadovoljiti savjetima ljekarskijem, a takovu nemogućnost kao što se sami domisiliti možete, bila bi pravi poraz za moju dušu.- Evo, me dakle

⁷⁴AHAZU, KJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 15., 22. VII. 1883.

⁷⁵Zbirka pjesama »Angjelija Kosorića«, Zagreb, 1883.

pritičem i Vami kao jednom od najboljih i najvećih prijatelja, da me u ovome času pomognete s nekoliko stotina forinti, a ja ću se ako mi Bog zdravlja i utjehe daruje, odužiti Vašoj Preuzvišenosti, ako ničim drugim, a ono barem onim sredstvima, koji stoje na raspoloženju moga uma i moga osjećaja.

Na osobu, kojoj bi bila najsvetija dužnost da mi u ovom tijesnom trenutku u pomoć priteče:- žali bože ne mogu mnogo polagati niti se na nju osloniti. U pismu ne smijem da Vam istaknem moje jadovanje protiv toj osobi, no ću Vam samo napomenuti da Velikaši (sa iznimkom onih koji blistaju po vrlini i visokoj nauci) obično zaborave onog od kojeg već potrebe nemaju i gledaju ga :

»Vladaočka sa visine
Ka što ovu žabu gleda
u močvari s vrh planine«.

Ovo Vam je ulomak iz jedne moje još neizdane pjesme kojoj je naslov »Vladarima« (Pjesma iz iskustva)«. – Da me ikad sreća posluži DA SE S Vami negdje lično susretnem imao bih Vam dosta koječega da pripovjedam kako sam u punoj mjeri iskusio istinitost onih božanstvenih Davidovih riječi:«Ne uzdajte se u Knezove u sinove čovječje, jer u njima nema spasenja«. ⁷⁶

Moj odlazak u Italiju skupa s mojim jedinim Perom imao bi sljedovati najdalje u prvoj polovini dojučeg mjeseca kolovoza.

Ocu, koji želi nastoji da spase dragocjen život jednom od najdarovitijih sinova: neće doista ovoliko smjelost u grijeh upisati dobro i milostivo srce Vaše Preuzvišenosti. Siromah sam doista, ne s budi kakva moga zla, no samo zato što sam premnogo idealistom bio, mnogo ljudima vjerovao, a ljudi me mnogo varali. Istina, da su patnje očeličale moj značaj; ali dan danas i najčvršći značajevi i najsvjetlije poštenje pred napetom predrzljivosti ljuckom izčežaju. Danas se množina značajnu i poštenu čovjeku posmjeva i prikorom se na njega zalijeće:«Nije znao, pak nek sebe krivi!«

Oprostite i opet Vas molim, budite uvjereni o mojoj sinovnoj ljubavi; kojom ljubim Vašu ruku i sotajem Vam do smrti haran, kao svome najvećem dobrotvoru i prijatelju.

Vaše Preuzvišenosti

U Kotoru 22. srpnja 1883.

Prepokorni sluga
Sundečić

⁷⁶Očigledno Sundečić ovdje misli na crnogorskog knjaza Nikolu I Petrovića.

PISMO 8.⁷⁷

Šalje zbirku pjesama »Angjelija Kosorića« iz tiskare i javlja o teškomu stanju svojega sina iz Napulja kojemu se stanje pogoršava.

Vaša Preuzvišenost,
Moj Veledušni Prijatelju!

Po Vašoj želji šaljem Vam 100 knjižica moje pjesme »Angjelija Kosoriću«. Od srca Vam hvala na velikom Vašem rodoljubnom odzivu prema mome tako neznatnom djelcu.

Što se tiče moga tužnoga Pere, vjerujte da sam ja njega skroz i skroz proučio. Njegovo dragocjeno zdravlje nije nikakav drugi uzrok pokvario, osim preoštra moskovska klima; zamjena sočnih jela i dobra vina sa slabom ruskom hranom za učenike i s prokletim čajem; a ponajviše Perova prevelika želja za naukom i za što opširnijom prosvjetom. Ovo su pravi, jedini i poglaviti uzroci, koji su mi ga na smrtni krevet oborili.- Glasovi mi iz Napulja stižu crni i nepovoljni. Bolest Perova silno se razvija i rek da je nikakva pomoć ljekarska da zaustavi. Do koji dan moram opet da u Napulj pohitam i Bog zna na što da se riješim. Oh, moj Preuzvišeni Dobrotvorče, koliko sam Vam jadan, žalostan, nemiran i zbunjen niko mi vjerovati ne može.- Da sam ja kakav bogataš, ni po muke; al ovako možete pomisliti kakva me i kolika muka po njedru tišti, kakvi li mi plamovi moždane osvajaju. Da sam manje hrišćanstvom nadahnut, da ne pomišljam što bi bez mene bilo za moju zlosretnu obitelj:vjerujte ja bih Vam ova njedra razbučio i ovaj mozak prolio.

Al, za mila Boga izvinite rad ovoga moga izliva moje sjetne duše i budite uvjereni da Vas najdublje poštujem, najiskrenije ljubim i da Vas smatram kao svoga najvećega i najboljega na svijetu pokrovitelja. Ljubim žarko Vašu svetu desnicu i jesam

Vaše Preuzvišenosti

U Kotoru 13. novembra 1883.

Dušom i srcem predani
i najharniji
Sundečić

⁷⁷AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 16., 13. XI. 1883.

PISMO 9.⁷⁸

Javlja o smrti svoje snahe u Rusiji i preuzimanju unuka Vanje u Kotor. Zatim piše o zahtjevima knjaza Nikole prema Svetoj Stolici, napominje važnost izbora prikladnoga biskupa za barsku biskupiju, te se zalaže da Sveta Stolica u svojim zahtjevima malo popusti knjazu Nikoli, jer ne može Katolička crkva imati u pravoslavnoj Crnoj Gori toliki utjecaj kao u katoličkoj Španjolskoj. Također sugerira Strossmayeru da on naglasi knjazu Nikoli da bi se on rado primio pregovora sa Svetom Stolicom oko konkordata.

Vaša Preuzvišenost!

Mene je jesenas posjetila nova nevolja. Žena moga sina Dušana preminula je u Petrogradu od časa do časa od aneurizme. Tek je bila nastupila svoju 24. godinu. Ostavila je nakon sebe samo jedno siroče - nejačkog moga Vanju (Ivana), divnog i dobrog mog nebeskog anđelčića. Vanja mi je ušo stopro u petu godinu; ta sam ja na taj crni glas pohitao odma u rusku prestolnicu da sirotog Vanju prihvatim i da ga dovedem k sebi i k babi u Kotor, da mu mi budemo i otac i majka do njegova boljeg uzrasta. S Vanjom doveo sam i Dušana, koji je dobio dopust i koji će jedan mjesec kod nas probavit, a potom će se u svoju službu u Rusiju vratit. On tamo služi kao inženjer tehnolog kod vojne ruske flote.

Onomad pak bio sam s Dušanom na Cetinju da se poklonimo Njeg. Veličanstvu Knjazu Nikoli. Pri polasku s Cetinja odem po običaju da se oprostim s Knjazom, i on mi tom prilikom preda Vaše pismo s nalogom da na isto odgovorim; ne kažući mi što ni kako.- Kad sidjem u Kotor i uzmem to pismo da ga proučim čisto sam se iznenadio pošto vidim da ono nosi datum 28. siječnja 1884. U početku posumnjam da li nije to kakva nehotimična Vaša pogrješka; ali pročitavši cijelo pismo; uvjerim se da ste Vi baš u ono vrijeme Knjazu isto pismo pisali, pa me to u veliku zabunu dovede, što ću da činim i kako da postupim?

Mislio sam i promišljao nekoliko dana pa sam najzad odlučio da Vam i pak pišem i da ne pitam od Knajza nikakvog daljnjeg objašnjenja.- Na ovo su me dva razloga potaknula: a) što bi se stvar mogla na grčke kolende protegnuti dok bi mi objašnjenja od Knjaza u Kotor došla i b) što naročito nijesam htio da ovu

⁷⁸ AHAZU, KJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 17., 16. XII. 1884.

priliku propustim i da opet ne potaknem pitanje koje ja isti smatram kao vrlo važno za Crnu Goru, a koje je međutim bezobzirno zanemareno.

Meni nijesu poznati uvjeti koje je Knjaz preko Vaše Preuzvišenosti Sv. Stolici podnio pa i ne mogu o njima nikakvoga svoga suda izreći. Samo iz Vašeg pisma vidim da placetum regium katolička crkva nikad pristati ne bi mogla; što Vi vrlo logičnijem razlogom dokazujete i najzad velite da toga placeta nigdje u svijetu nema.

Dopustite mi ovde samo jednu opasku. Postavimo to kao puki primjer: da bi njeka Bulla i Breve papiri smjerala i udarala na očevodne interese Crne Gore ili na načela i ustanove pravoslavne crkve, - Kako da bi se takovi spisi mogli u području Crne Gore oglašivati i na javnost iznositi? Vi dobro primjećujete da sve to zavisi od biskupa koji bi bio izabran po srcu Knjaževom. Ali ko može jamčiti, da taj isti Biskup koji bi uz Knajževo srce prisloniti doklen, dok na biskupsku stolicu na zasjedne: ne bi potom mogao odjenoč list drugačije okrenuti.-Vi znate da ja ne laskam, pa Vam srdačno velim da su rijetki, i vrlo rijetki i Vladike i Biskupi kao što je Biskup Štrosmajer pa zato držim da bi Njegovom Visočanstvu Knjazu bilo milije da se o svemu na čisto bude.

A sada mi još jednu opasku dozvolite. Ja mislim da crkvi katoličkoj ide u veliki prilog, ako ona dodje do uredjenja katoličkog pitanja u Crnoj Gori, ma to bilo i popuštanjem od nekijeh strogosti koje mnogo u dogme ne zasjecaju nego se samo disciplinu prostiru. U Crnoj Gori jedva se nalazi 2000 katolika ili nješto više medju 250.000 pravoslavnih: pa bi li bilo mudro i probitačno, da Rim kakva iziskivanja traži od Crne Gore kao i u samoj Španjolskoj?

Ja daklem mislim, osvrćući se na popustljivost Knjaževu, da Sveta Stolica može biti sasvim zadovoljna, kakva joj je sva prilika pružena, da do dobra i korisna u toj stvari može dospjeti.- Preokorjeli konzervativizam ne dovodi nikad dobroga cilja.

Cijenio sam da Vam ovom prilikom mogu ovoliko pisati, a Vi znate da ja nijesam čovjek koji bi se dobrijem razlozima uklanjao. Vi, sve i da biste se pravedno mogli uvrijediti što je ovoliko kasnio odgovorio na Vaše pismo: imate i pak krasnu zgodu da preko mene Knjaza potaknete da se taka stvar ne zabaci. Oh, kad bi ja mogao misiju dobiti, da taj posao sa Svetom Stolicom, osobito u Rimu raspravljam: čini mi se da bi stvar i lako i brzo uspjeh postigla. Ako i Vi to tako mislite onda nastojte neka Knjaz mene u Rim otpremi. Ja bih se te misije sa svim dragovoljno primio.

Kao iskreni tumač Knjaževijeh prema Vami osjećaju mogu Vam od njegove strane izjaviti potpunu blagodarnost Njegovu i Njegovog Visočanstva Obitelji na Vašijem žarkim pozdravima i na Vašem otčinskom blagoslovu kojega šiljete Njemu i Njegovu; a takodjer mogu vas uvjeriti o onom istinitom i ne potištenom poštovanju koje On i svakolika Njegova Obitelj gaji za Vašu Preuzvišenost.

Upotrtebljavam ovu zgodu da Vam ovde uložim jedan Odborov oglas na moju tužnu knjigu, a takodjer i Nov poziv na istu svrhu, te tijekom da obratim Vašu očinsku pažnju na ovo moje tužno poduzeće. Ako je i ostao skoro bezuspješan Odborov Oglas - Bože daj da barem Novi poziv bolje sreće bude. Znam da sam Vam od dosade, ali znam da jedna Vaša preporuka. Može odtuda mi pribaviti lijepu kitu pretplatnika. Neoglušite se, bit ću Vam neizmjerano haran i blagodaran.

Sa najdubljim sinovskim poštovanjem celivam Vam svetu desnicu i imam čast biti

Vaše Preuzvišenosti

Prepokorni sluga
Sundečić
počasni tajnik NJ. Visočanstva
Knjaza Crnogorska

U Kotoru 16. prosinca 1884.

PISMO 10.⁷⁹

Prenosi Strossmayeru vijest od knjaza Nikole I. da on s nestrpljenjem očekuje njegov posjet Crnoj Gori, gdje bi se pokušalo dogovoriti oko pitanja Barske nadbiskupije. S obzirom da Strossmayera prate i nadgledaju (austro-ugarske vlasti i Rim), predlaže mu da posjeti Dalmaciju te razlaže mogućnost plana putovanja.

Vaša Preuzvišenost!

Kako je Knez Nikola želio da provede u Podgorici naše Mlado ljetovanje i da lično prisustvuje cjelokupnoj prestavi svoje »Balkanske Carice«, koju je igralo

⁷⁹AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 18., 1. II. 1885.

društvo dobrovoljaca Cetinjske čitaonice bio sam i ja pozvan da učestvujem toj svetkovini pa me je tako Vaše velecjenjeno pismo od 7. siječnja zateklo na Cetinju pošto sam se iz Podgorice vratio, a knjiga našega vrijednog Ivana Trnskog⁸⁰ dočekala me je u Kotoru. Spomenuto Vaše pismo odmah sam Knezu ponio i pročitao mu ga. Knez je sa osobitom radošću primio vaše obećanje da ćete na Cetinje ljetos doći i naredio mi da Vam odmah pišem u njegovo ime da će vas on i njegova Visočanstvena Obitelj rado u svom krugu vidjeti, pa da će se tom prilikom svakolik posao, odnoseći se barsku biskupiju između Vas i Njega urediti. Medjutim kako Njegovo Visočanstvo tako i njegova sva porodica izjavljuju Vam preko mene svoju najdublju blagodarnost za Vaše očinske blagoslove i iskrene pozdrave pa i oni sa svoje strane šiju Vašoj Preuzvišenosti svoj duboki poklon i najsrdačnije pozdravlja.

Dovde u ime Kneževo, a sad dozvolite mi da Vam i ja sa svoje strane dodam glede Vašeg dolaska u Crnu Goru. I u prvom je da vam pripomenem i istinito uvjerim vas da ćete u Crnoj Gori naći najsrdačniji, najprijazniji i najradosniji doček; a potom evo me da Vam o najzgodnijem Vašem putovanju njeko svoje mnenje izložim. – Poznato mi je koliko oči svaki Vaš pokret prati i osobitu pažnju na nj svraćaju. No, sad je najzgodnija prilika da Vi pohodite Crnu Goru pod izvjetom crkveno-katoličkih poslova i odnošaja u istoj. Rim Vam u tome najbolje može na ruci biti. Vi tamo dokažite neophodivost Vašeg dolaska u više napomenutom pogledu, pa će Rim bez sumnje Vaš predlog usvojiti, te ćete tim pobrkati one Vaše oštroke pratioce i pometaoce Vašijeh najplemenitijeh želja kao i svako drugo spletkarenje Vašijeh vječitijeh dušmana, koji bi Vas danas

⁸⁰ Ivan Vitez Trnski (1819.-1910.) Rodio se u učiteljskoj obitelji u selu Novoj Rači kod Bjelovara. Osnovnu školu završio je 1830. godine u Grubišnom Polju. Nakon očeve smrti prelazi u biskupsko sirotište u Zagrebu gdje pohađa gimnaziju, a trogodišnji tečaj za administrativnog graničnog časnika završio je u Grazu. Kao višegodišnji upravni časnik Krajiške uprave unaprijeđen je 1867. godine u potpukovnika, a 1869. godine u pukovnika. Bio je prvi župan bjelovarsko-križevačkog županije od srpnja 1871. do veljače 1872. godine, kad se odrekao te dužnosti zbog pritiska vlasti. Pisao je pjesme (davorije, prigodnice i popularne napjeve), te pripovijesti, prevodio s engleskog, njemačkog, ruskog i češkog jezika (Shakespeare, Schillera i Puškina - »*Evgenij Onjegin*«), bavio se pitanjima jezika i metrike. Bio je glavni organizator (1900) i predsjednik Društva hrvatskih književnika (1901.-1910.). Suradnik je mnogih časopisa - od Gajeve »*Danice*« (1830) do »*Savremenika*« (1910). Suradivao je i u listovima »*Neven*« i »*Vijenac*«. Najpopularnije su mu bile pjesničke zbirke: »*Pjesme krijesnice*«, »*Popijevke i milosnice mladenke*«. Umro je u Zagrebu. V. DUKAT, *Ivan Trnski i Šulekovi rječnici*, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razreda povijesno-jezikoslovnog i filozofsko-pravnoga. Knj. 126 (1943), Zagreb, str. 1-64. M. MEDAR, *Životopis književnika Ivana Trnskog, prvog župana Bjelovarske županije*, u: *Bjelovarski zbornik*, Bjelovar, 1990., 2., str. 175.-182. K. ČORKALO, *Nep priznati hrvatski putopisci Trnski i Kršnjavi*, u: *Riječ. Časopis za slavensku filologiju*, Zagreb, 2002., 8., str. 152.-163. M. GRLOVIĆ, *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*/reprint, Rijeka, 1992., Ivan Trnski, 3 *Bjelovariana*, (dalje ZZB/III), Knjižnica »Petar Preradović«, Bjelovar, razni materijali

vrlo rado medju tavne zidove kakvog samostana spravili, da tamo još za života trunete, dok se najzad na njihovu veliku radost najzad ne skončate.

Drugo pak što bih ja želio, sastoji se u tome da Vi prvo posjetite Crnu Goru, a potom u povratu da proputujete Dalmacijom. Jer pošto bi se glas pronio o vašem dolasku sa strane Kneževe, s tim se paralisalo sve, što bi vam moglo manjeg nemira u Dalmaciji pričiniti, ma budi s koje strane, baš i kad bi se to namjeravalo (što nikako ne vjerujem).- Taj put mogo bi se izvesti na ovaj način: Ili da Vi preko Italije dođete u Brindisi, a otuda na Krf te Loydovim parobrodom u Bar i otuda pravo na Cetinje, ili što bi još lakše i logičnije bilo, da Italijom dođete u talijanski Bar i da Vas Knežev parobrod dočeka i prihvati, te na njemu da doplovite do crnogorskog Bara, a otuda da izađete na Cetinje. Kad bi Vi ovu zadnju liniju prihvatili sigurno bio Vam Knez svoj parobrod tamo otpremio, a tim bi se dokazalo mnogima Kakvu Vam poštu odaje Vladaoc junačke Crne Gore kao bratu Hrvatu i Biskupu Katoličkom, te bi taj sami čin mogao da zastidi i zasrami Vaše protivnike.

Glede svega ovoga ja ću nestrpljivo Vaš odgovor čekati, i kako Vami ugodnije bude, ja ću se u svem ovom poslu onako ravnati i duševno nastojati da Vam što prijatniji i povoljniji bude dolazak Vaš na ove naše strane

Prilažem Vam ovde jedan istisak moga »Orlića« kojega sam po želji Kneževoj opet počeo izdavati. Nevolje i neprilike mi ne dopuštiše mi da ga onako uredim, kako sam namjeravao, ali ako Bog da zdravlja do godine bit će bolji i krilatiji.

Trnskove pjesme jučerašnjom poštom poslah Knezu i o vrijednome stari-ni pisao sam mu nekolicu žarkijeh slova.

Hvala Vam na Vašem prilogu za moju Tužnu knjigu. Ako uspijem da sa-berem barem toliko novaca da se ta knjiga objelodani - namjeravam na proleće doći u Zagreb da je tamo štampam. Budem li u stanju zaletio bih se i do Dja-kova da vidim kako svoga miloga dobrotvora, tako i veličanstveni djakovački hram kojega ste Bogu na slavu a sebi na vječnu uspomenu podigli.

Sa predubokim poštovanjem celivam Vašu svetu desnicu i imam čast biti
Vaše Preuzvišenosti

U Kotoru 1. veljače 1885.

Stari prijatelj i najodaniji sluga
J. Sundečić

PISMO 11.⁸¹

Sundečić javlja o aktivnostima knjaza Nikole I., te izboru arhimandrita Mitrofana Bana za crnogorskoga patrijarha, te o nekim detaljima vezanim uz novoga crnogorskoga patrijarha. Napominje da će možda doći u Zagreb te svratiti i u Đakovo. Javlja i o izlasku jednoga svog putopisa u zagrebačkom listu »Vienac«.

Preuzvišeni Gospodine!

Primio sam Vaše veleštovano pismo i odmah sam pohitao da ono što je u njemu glavno dostavim Njegovu Velučanstvu Knjazu, te sam jednako očekivao, ma kakvu naredbu koju ni još do ovog čas nijesam dobio, a teško ću je već i dobiti, pošto je Knjaz u velike bio zabavljen kako da najveličanstvenije dočeka prestolonasljednike Austrijske, a potom je u neprestanijem putovanju po Crnoj Gori. I sad se baš nalazi u Baru ili u Ulcinju.

Glede Miloša nije drugo bilo nego izmišljotina možda iz nakastice turena u javnost od nekoga koji se Milošom htio da našali. - Miloša poznaju dobro u Crnoj Gori, pa se nije on tamo nikome ni u snu snio, da ga za Mitropolita uzmu. Ta najnemoralnija ličnost razgoljivi paljetkovač u crkveno-pravoslavnoj književnosti: moći će se valjda samo nesretnoj Dalmaciji dokopati (...) kroz ona svoja kaludjerska mazanja, previjanja i podvijanja; ama u Crnoj Gori ni-pošto. Crna je Gora spremila u Rusiju svog Arhimandrita Mitrofana Bana,⁸² da

⁸¹ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 19., 16. IV. 1885.

⁸² Mitrofan Ban (1841-1920), crnogorski metropolita, rođen je u selu Grbalju u Crnoj Gori. Monaško obrazovanje je dobio u manastiru Praskvici i Savini. Krajem 1869. godine prešao je u Crnu Goru, gdje je do 1879. upravljao manastirom Moračom. Istakao se u bojevima (1876.-1878.) za odbranu manastira Morače od Osmanlija. Na čelo autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve dolazi 1884. godine odlukom knjaza Nikole I Petrovića Njegoša. Novu dužnost arhimandrit Mitrofan Ban preuzeo je 1884. godine i u isto vrijeme, zadržao upravu Zahumsko-raške eparhije Crnogorske pravoslavne crkve. Po želji knjaza Nikole, arhimandrit Mitrofan 20. ožujka 1885. godine je otišao je za Petrograd da tamo bude imenovan za episkopa Crnogorske pravoslavne crkve. Posvećenje je izvršeno u Isaklijevskoj crkvi 1855. godine od strane petrogradskog mitropolita Isidora i drugih članova Sv. sinoda i mnogobrojnog sveštenstva, a u prisustvu samoga ruskog cara Aleksandra III i članova ruskog Carskog Doma. Za mitropolita crnogorskog Mitrofan Ban je imenovan 27. listopada 1885. godine kada je knjaz Nikola slavio jubilej - dvadesetpetogodišnjicu svoje vladavine. Na tome mjestu ostaje sve do svoje smrti 1920. godine, kada je Crnogorska pravoslavna crkva nekanonski, protivustavno i nezakonito ukinuta, u čemu je svoju ulogu imao i sam Mitrofan Ban. Organizirao crkvu u Crnoj Gori, uređio plaće svećenicima i uspostavio duhovne sudove. Godine 1918. godine je izabran za predsjednika Središnjeg sabora za ujedinjenje Srpske pravoslavne crkve. Sabor je 1920. izvršio ujedinjenje pokrajinskih crkava. Bio je plodan bogoslovni pisac svog vremena u Crnoj Gori. Umro je 30. septembra 1920. godine te je sahranjen je u porti Cetinjskog manastira. Vidi detaljnije u: *Spomenica o dvadesetpetogodišnjici arhijerejske službe njegovog Visokopreosvještenstva Mitropolita Crne Gore Mitrofana Bana*, Kraljevska crnogorska državna štamparija, Cetinje, 1911.; D. RADOJEVIĆ, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, Podgorica, 2000.

se tamo posveti za vladiku, te da postane Crnogorskim Mitropolitom. Ban je rodom iz Boke; nije od Bog zna kakove velike nauke, al je čovjek skroman i miran. Mlad je. Jedva će bit prešao svoju 40. godinu te će moći lako po Crnoj Gori svoje dužnosti vršiti. Čita neprestano i usavršuje se kolčiko bolje može. Dok je bio Arhimandritom u Morači, za vrijeme zadnjega rata, predvodio je svoje Moračane protivu Turaka; a mali je da ga nemaš što vidjeti ama i dosta zgodan i blagobrazan. Još je manji no Mitropolit Mihajilo i onako tihe naravi, ali sa svim iskreniji.

O našoj Gjurgjevoj ako Bog da ići ću na Cetinje. Tada Knjaz slavi svoje krsno ime. Čim se pak vratim namjeravam ako mi kako bude moguće poći u Zagreb, a možda i zalećeti se i do Vas. Knjaza ću o mojoj namjeri obavjestiti, te što mi god bude rekao glede Vas ja ću Vam vjerno ili pismeno ili usmeno saopćiti.

Baš sada »Vienac« donosi moju putopisnu crtu: »U Podgorici o novoj godini 1885.« Taj je članak vrlo zanimljiv i jedva da će moći izići u 5 ili 6 »Vijenčevih« brojeva. U njemu je uostalom potpuno opisana nova Knjaževa drama »Balkanska carica«, te ocjenjena sa naučne strane i političkog obzira. Ima također oštar prigovor prof. Lamanskomu i omladini osobito onoj okolo »(...)« u Zadru. Mislim da ako i Vaša Preuzvišenost pokloni ovome članku, da se ne bi ni Vas hrdjavo dojmila njegova sadržina.

Sa najdubljim sinovskim poštovanjem, ljubim Vašu desnicu i ostajem

Vaše Preuzvišenosti

Prep. sluga i najharniji Prijatelj

U Kotoru 16. travnja 1885.

PISMO 12.⁸³

Zahvaljuje Strossmayeru na pohvalama. Kako je trenutno u Zagrebu, moli Strossmayera da mu omogući kočiju koja bi ga prevezla iz Osijeka u Đakovo.

Vaša Preuzvišenost !

Primio sam Vaš najdragocjeniji i najpoštovanije list od 11. minulog mjeseca. Vi vazda prema meni veoma snishodljivi veoma dobri, precjenjujete moje radnje i podižete me odveć visoko. Oh, kada bi ja mogao o sebi takovo visoko

⁸³ AHAAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 20., 12. VI. 1885.

Vaše mnijenje da o sebi potpuno posvjedočim: pored svijeh mojijeh nevolja, ipak bi se osjetio još da nijesam najnesretniji medju ljudima. Vi mene premnogo ljubite; od srca Vam hvala na toj očinskoj ljubavi, kojom se ja ponosim i koja mi svakako dosta hrabrosti u dušu ulijeva; da ne klonem ni srećem ni duhom pred nesrećama, koje su se okolo mene gomilale i neprestano se gomilaju. Ali i opet hvala višnjemu Promislu, čiji su putovi ljudskome oku skroviti i tajanstveni, pa smo dužni svikolici svoju sudbu junački susretati i pred njom tvrdo stajati i drzati!

U Zagrebu sam već od 9. tekućeg, te ću se zadržati do idućeg četvrtka ili petka, a potom namjeravam do Vas doći, samo se nijesam rješio da li preko Broda ili preko Osijeka. Volio bih preko Osijeka, kad bih se smio na Vas obratit da me tamo kakva Vaša kola dočekaju i da me odmah sa postaje u Djakovo povedu. U tom slučaju ja bih Vam javio dan mog polaska. Ali, ako bi ste se Vi morali zbog toga što i najmanje obezpečiti onda Vas najtoplije molim da nikakve brige o tome ne bi ste imali jer ja ću sve isto preko Broda k Vama doći.

Dok srećan budem vidjeti Vas sa najdubljim poštovanjem ljubim Vašu svetu desnicu i imam čast biti

Vašoj Preuzvišenosti

Najpredaniji i najharniji sluga

J. Sundečić

U Zagrebu 12. lipnja 1885.

PISMO 13.⁸⁴

Javlja Strossmayeru o toplim reakcijama knjaza Nikole na njegovo pismo te opisuje svoj razgovor s knjazom Nikolom o hrvatskim političkim prilikama. Smatra da bi bilo najbolje da Strossmayer preuzme na sebe misiju izbora novoga barskog nadbiskupa.

Vaša Preuzvišenost!

Vratio se s puta u Kotor, doznadoh da Nj. Visočanstvo Knjaz Nikola boravi od nekoga vremena u Baru sa svom svojom Visočanstvenom Porodicom radi kupanja na moru. Poslje sedam dana odvezem se parobrodom onamo da se poklonim Gospodaru i da mu predam Vaše pismo. Iste večeri pošto sam u Bar prispio, pozove me k sebi u dvorac Nj. Visočanstvo i tu sam mu odmah izručio

⁸⁴AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 21., 25. VII. 1885.

Vaš pozdrav i vaše pismo koje je Knjaz za živcijem zadovoljstvom prošio i nekoliko puta rekao: »Moj dobri Štrosmajer! Moj dragi Štrosmajer!« i najzad se okrenuo svome bratu vojvodi Petru Vukotiću⁸⁵ i starome Novici Ceroviću⁸⁶ koji su tu prisutni bili, veleći im sa nekijem zanosom: »Evo, vidite kako se dva čovjeka u najvišoj mjeri mogu ljubiti i prijateljima biti, a da se nikad nijesu još ni gledali!« Po ovijem riječima zaključio sam da je Vaše pismo veoma velik utisak na Knjaza učinilo. On se je potom duže zadržao sa mnom u razgovoru o Vami, o Hrvatskoj o tamošnjem političkoj položaju, o strankama, i osobito o odnošajima Srba prema Hrvatima. Ja sam ga potanko o svemu i obavijestio, a ponajviše o tome kakve i kolike simpatije Hrvati prema njemu gaje. On je sa svim ganut bio, slušajući moje odgovore i moja uvjerenja. O simpatijama Hrvata govorio sam mu talijanskijem jezikom, te mi on po svršetku toga kazivanja rekne, da to isto po srpski opetujem pred Vukotićem i Cerovićem. Ja poslušam i mogu vas uvjeriti da su i ta dva vrlo Crnogorca prezadovoljna bila, čujući kako im Hrvati Knjaza ljube i u kakvoj visokoj cijeni drže Crnu Goru i njezine junačke sinove. – Daklem iz ovoga kratkog nacрта može se Vaša Preuzvišenost potpuno uvjeriti o iskrenosti Knjaževijeh osjećaja prema Vami prema Hrvackoj.

Osim toga, Knjazu je preko milo bilo, kada sam mu kazao da Vi jesenas namjeravate posjetiti Crnu Goru. To bi za nj i Njegovu Porodicu najveća radost bila; i Vi po mojemu mnenju morate svakako nastojati da tu svoju davnašnju namjeru što prije u djelo privedete. Vaš bi dolazak na Cetinje bio od neizmjerne koristi po naše narodne stvari, a osobito za izmirenje Srba i Hrvata. Moglo bi se nešto tako udesiti što bi nam na našem Jugu osiguralo naš opstanak što je danas toliko uzdrman i poturen u pravo zdvojenje. - Ovu stvar ozbiljno k srcu primite i predjite odvažno preko svijeh prepona koje bi Vam na putu stajale i odvrćale Vas od najskorijeg dolaska u Crnu Goru.

Pri polasku iz Bara imao sam nalog od NJ. Visočanstva da Vam izjavim najdublju zahvalnost kako u ime Njegovo tako i u ime cijel Visočanstvene kuće,

⁸⁵ Petar Vukotić, (1826.-1904.), crnogorski vojvoda i glavar knjazove straže. Njegova kćerka Milena Petrovna Vukotićeva udala se za knjaza Nikolu 1860. godine. Istakao se u protuosmanlijskim ratovima (crnogorsko-turski rat 1875.-1978.). Vrlo utjecajan na crnogorskom dvoru.

⁸⁶ Novica Cerović (1805.-1895.), crnogorski vojvoda, senator i ban. Najpoznatiji po sudjelovanju u napadu na turskoga upravitelja Smail-aga Čengića, čija je smrt bila poticaj hrvatskom ilircu Ivanu Mažuraniću za njegov spjev »Smrt Smail-age Čengića« iz 1846. godine. Dobar poznavatelj običajnog prava, pri čemu često arbitrira u plemenskim crnogorskim sporovima. U ratu 1875.-1878. član crnogorske Vrhovne komande. D. KUJOVIĆ, M. MAŠO MIJIĆ, *Ban crnogorski Novica Cerović (1805.-1895.)*, Grafo Crna Gora, Podgorica, 2006.

za Vaše onoliko saučešće u žalosti koja ih je posjetila gubitkom Kneginjice Marije; a takodjer i za svete blagoslove koje Vi podjeljujete Knjazu i svijem članovima Njegova Doma.

Sa g. Bendićom govorio sam radi Vaše umivalnice. On će se rado posla prihvatiti, ali prije tri mjeseca neće moći u Djakovo doći da uzme potrebite mjere. Vi znate da Bendiću ne pritječe novac, te on ne bi ni po više napomenu-tog vremena u Djakovo krenuti ako mu Vaša Preuzvišenost ne bi putni trošak poslala. Što god Vi odlučite u ovoj stvari, obavijestite me preko Vašeg tajnika, i ja ću sve točno ispuniti.

Da sam znao da se kod vas u Rojiću nalazi i Vaš dobri i odlični Cepelić⁸⁷ bio bih i njemu nekoliko riječi pisao, ali ovako ne znajući gdje se on sada bavi morao sam odgoditi da mu pišem.

I po drugi put usudjujem se preporučiti Vam, da svakako ne propuštate ovu jesen da ne pohodite Cetinje i Knjaza mu Gospodara. Ozbiljni su časovi a Vi bi s Knjazom mnogo mogli.

Glede svećenika u Novome, nisam se ni još obavjestio, ali ću to što prije učiniti pa ću na nj Knjaževu pažnju svratiti. Knjaz je potpuno uvjeren o uzrocima koji se opiru poželjnome uspjehu glede Barske biskupije. Nego s Vašijem dolaskom u Crnu Goru i ovaj se posao može riješiti.

Nj. Svetost Lav XIII. nema za tu stvar ni sposobnijeg ni pouzdanijeg čovjeka od Vas. Ja bih mu ovu istinu i u oči kazao, kad bih u prilici bio, pa ako Rim zbilja želji imati svoga Biskupa u Baru: neka stvar na Vas osloni i tu misiju neka Vami povjeri, pa će se sve najlakšijem putem sve izvesti i svršiti. Knjaz doista ne pretjeriva, a Vi ste jedini čovjek koji razlogu nikada odreći neće.

Sa najdubljim poštovanjem, ljubim Vašu svetu desnicu i ostajem

Vaše Preuzvišenosti

Najodaniji i najharniji
J. Sundečić

U Kotoru 25. srpnja 1885.

⁸⁷Milko Cepelić, (1853.-1920.), svećenik, povjesničar i etnograf. Dugogodišnji biskupski tajnik i bilježnik konzistorija pri đakovačkoj biskupiji kod biskupa J. J. Strossmayera. Kao poznati etnograf i povjesničar posvetio se istraživanju etnografskih odrednica Đakovštine od druge polovice 19. do polovice 20. stoljeća. Između ostaloga poznat i po svojoj knjizi M. CEPELIĆ, M. PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.*, Zagreb, 1900.-1904.; B. UZELAC (ur.), *Milko Cepelić: u povodu 150. obljetnice rođenja*, katalog izložbe, Đakovo, Muzej Đakovštine, 2003.

PISMO 14.⁸⁸

Sundečić piše o pogrješki koja se dogodila prilikom slanja čestitki Strossmayeru za njegov 75. rođendan. Dalje se u pismu osvrće na neprijatelje južnoslavenstva u »našim redovima« te o svojoj novoj zbirci poslovice. Ponovo poziva Strossmayera da posjeti Crnu Goru.

Vaša Preuzvišenost!

Do četiri sam dana kašnje, no što sam primio Vaše veleccjenjeno i predragopismo, išao sam u Crnu Goru, gdje sam se zadržao punih četrnaest dana a odma, pošto sam se doma vratio, kašnje samo dva dana obolio sam od obične tresavice u mojoj desnoj ruci. Medjutim, prije no što sam pošao na Cetinje, dobio sam bronkijalni katar od koga se još nijesam oprostio. Sve je ovo uzrok, što Vam doslen nemogoh nikakvog odgovora dati.

Na Cetinju sam Vaše pismo Knjazu pročitao i on je uzeo prijepis od onoga što se na Barsku biskupiju odnosi i nije mi dao nikakvoga daljnjeg naloga da Vam budi šta o tome pišem.- Naprotiv dobio sam nalog da ga kod Vas izvinim radi jedne čudnovate okolnosti. O proslavi Vaše sedamdesetgodišnjice i četvrt vijeka Vašeg Vladikovanja, s Cetinja su otpremljene tri brzozjavke u Djakovo: jedna od strane Knjaževe, jedna od Čitaonice cetinjske i jedna od »Zetskog doma«.⁸⁹- Ko bi ikada vjerovao sve tri su otišle u Djakovo Stare Srbije i stopro poslije 12 dana došao je na Cetinje odgovor u novogrčkom jeziku da depeše nisu predane pošto toga biskupa Štrosmajera tamo nema. Ovakvo nešto nije se drugačije ni dogoditi moglo nego upravo hotimice od strane onijeh koji su već navikli sličnijem hitrinama i spletkama. KNajzu je to preveć žao bilo, pa mi je preporučio da Vam tu okolnost saopštim i da Vas najsrdačnije pozdravim u Njegovo i ime cijele Njegove obitelji koju Vi tolিকijem blagoslovom vazda obasipate.

Članak o svom putovanju u Djakovo morao sam za sada sa svim zabaciti, jer onako kaošto sam ga ja bio smislio, teško da bi mogao igdje na bjelodan izići,

⁸⁸ AHASU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 22., 24. XI. 1885.

⁸⁹ Zetski dom je kraljevsko kazalište u Cetinju. Započeto je s izgradnjom nakon postavljanja kamena temeljca 1884. godine po projektu arhitekta Josipa Slada, a završena je 1892. godine. Poznata zgrada cetinjskog kazališta, nazvana »Zetski dom«, prvobitno je, pored kazališta, bila namijenjena i za smještaj arhiva, muzeja i čitaonice s knjižnicom. Prva kazališna predstava s »Balkanskom caricom« knjaza Nikole I. Petrovića izvedena je 1888. godine u još nedovršenoj zgradi. L. MILUNOVIĆ, *Pozorište u Knjaževini Crnoj Gori 1884-1888, Kulturne prilike i počeci organizovanog i kontinuiranog pozorišnog života*, Podgorica, 2001.

pri sadašnjoj nepovoljnoj struji koja vlada i kod nas i kod vas. Doići će ako Bog da zgrade, te ću ja moći neke istine na vidik iznijeti, a da me nikakvi paragrafi ne ometaju. Međutim nisam ni ovo vrijeme uzalud propustio. Sastavio sam do 122 poslovice u stihovima pod naslovom »Umovanje u obliku poslovice« (Samac u šetnji umovao i u stihovima zapisivao J. Sundečić). One se odnose osobito na naše vjerske, političke, domaće i moralne okolnosti. Namieravam ih tiskati u »Viencu«, a vrijedno bi bilo da se tiskaju u jednoj malahnoj knjižici koja bi se za nekoliko novčića narodu prodavala i tim načinom po narodu rasprostanila. One su sve lijepim jezikom izrečene pa i najzaokruženijim stihovima. Lozinka im je: »Pretražimo naše putove, razgledajmo ih i obratimo se (...) pa to ime je i pravi njihov smjer.

Nastupiše evo žalosni i nenadni danci koje svaki pravi domorodac mora krvavijem suzama da susreta. Nove zamke zametnule su nam; novi razdor među nas posijan; na nove smo muke i nevolje izloženi, pa valjda i novi nam selanci skovaše, koji će nas Bog zna doklen daviti i nemilo pritiskivati.- Kopilan je napio prepunom čašom bracke krvi i bratu je u kuću zagazio, bez ikakva dobra razloga, da ga potkopa i umete. Kao ništavi crv ne mješam se u djela božije Providnosti: ama kruna zlostechena ne može dugo ostati na glavi pomamljenom krvoloku i bratoubojici.- Ja sam napisao jednu političku pjesmu, pod naslovom »Šta je ovo na Balkanu?« koja će držim baš danas izaći u zadarskom »Narodnom listu«. ⁹⁰ U njoj sam izlio dušu, u koliko su mi god više dopustili obziri na koje sam se svakako osvrtni morao.

Veoma mi je žao što nemogoste k nami ove jeseni. Vi biste zanago bili na Cetinju velikoga uspjeha učinili u općenarodnim našim stvarima; a pritom bili bi ste raspršili i u Rusiji mnogo pretjerana o Vama mnjenja, koja se i s one strane, od nekoga vremena kao iznakastice šire i prosiplju. Ali, kad već nemogoste jesenas posjetiti Crnu goru: onda nemojte nipošto propustiti da idućeg proleća

⁹⁰ »Narodni list - glasilo za interese hrvatskoga naroda« izlazio je u Zadru od 1862. do 1920. godine. Od 1869. godine tiskaju se usporedno »Narodni list« i »Il Nazionale«, a od 1876. godine »Narodni list« izlazi samo na hrvatskom jeziku. Na stranicama »Narodnoga lista« vodeći hrvatski i dalmatinski intelektualci provodili su program Narodne stranke, zalagali se za udruženje Dalmacije s Hrvatskom, kao i za uvođenje hrvatskoga jezika u javni život. Prvi urednik »Narodnoga lista« bio je ugledni humanist, povjesničar i znanstvenik Natko Nodilo. Uz njega tadašnji napredni intelektualci, koji su pisali u »Narodnom listu« bili su Mihovil Pavlinović, Miho Klaić, Kosta Vojnović, Ivan Danilo i drugi. Nakon Nodilova odlaska iz uredništva, »Narodni list« uređuje Lovro Matić, potom i niz uglednika toga doba, od kojih je najznačajnije spomenuti Jurja Biankinija koji list u potpunosti uređuje na hrvatskom jeziku. Z. RADOŠ, *Recepcija Andrije Kačića Miošića u zadarskoj periodici na hrvatskom jeziku u 19. stoljeću*, u: *Croatia et Slavica Iadertina*, Zadar, 2006., str. 259.-270.

to ne učinite. Tad će možda biti i viša potreba od Vaše riječi i od Vašega svijeta. - Zlo po nas ako se svi ne osvijestimo i podjemo jednijem pravcem, oteresavši se od svih dosadašnjih naših grdnih mana i smrtnijih grijehova. Mačke su sa svih strana spravne da učime »am..« pa da miševima vječita pogibija bude.

Nego oprostite mi što sam Vas toliko zaglušio sa svojim žagorom. Sreće puno, htjelo bi da sve istoči što ga muči i grdno tišti.

Moja knjiga nije još dotiskana, a teško da će se dotiskati do konca tekuće godine. Sa najdubljim poštovanjem ljubiv Vašu svetu ruku i molim Vas da blagosklono izvolite pozdraviti mi Vašeg vrijednog i dobrog tajnika a mog dobrog prijatelja Cepelića.

Vaše Preuzvišenosti

Najodaniji sluga
J Sundečić

U Kotoru 24. studenog 1885.

PISMO 15.⁹¹

Obavještava Strossmayera o skoromu dolasku papina izaslanika Tondinija u Crnu Goru i dogovoru s knjazom oko konvencije s Rimom. Piše da Crna Gora ne može odustati od svojega suvereniteta, već da se odnosi moraju srediti kao i s ostalim europskim državama. Sretan je što se Strossmayer slaže da se za novoga barskog nadbiskupa, po njegovu prijedlogu, predloži Šimun Milinović, franjevac iz Sinja, za kojega Sundečić misli da bi bio najbolji kandidat za to mjesto. Čudi se što skadarski nadbiskup Guerini moli Strossmayera da mu on svojim utjecajem omogući posjet katolicima u crnogorskom primorju, jer se za to brine svećenik Kolović. Dalje piše o napadima na njega jer se on druži s »ozloglašanim biskupom Štrosmjerom«, neprijateljem istočnoga pravoslavlja. Sundečić naglašava svoju vjeru u sjedinjenje crkava i južnoslavensku slogu.

⁹¹ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 23, 4. IV. 1886.

Vaša Preuzvišenosti!

Poslije samo tri dana no što Vam bijah otpremio ono pismo, u obliku zvaničnog pisma, kojijem privoalja Knjaz Nikola da otac Tondini⁹² dodje u Crnu goru: dobio sam od Vas opet predrago pismo od 245. pr. Na kojeg spješim da Vam odmah odgovorim.

Preinake o kojima sam ja u svojom prednjem pismu pripomenuo; one će se samo odnositi na to, da se u najbolji sklad dovede poznata Vam Knjaževa konvencija, sa ovijem nacrtom što ste ga Vi Knjazu podnijeli. Mene je Knjaz naročito pozvao k sebi na Crnojevića Rijeku, te sam se lično s njim o toj stvari razgovarao i iz njegovijeh usta primio više spomenuti nalog, glede dolaska oca Tondinija.

⁹² Cesare Tondini de Quarenghi (1839-1907), član barnabitskog reda. Rođen u Lodiju u bogatoj građanskoj obitelji, školu pohađao u zavodu sv. Franje što su ga vodili barnabiti, te kasnije u zavodu Longone u Milanu. Pod utjecajem svog prijatelja ruskog plemića Grigorija P. Šuvalova (koji je prešao na katoličku vjeru) prigrio ideju sjedinjenja crkava. Uskoro je osnovao po uzoru na molitveni pokret u Engleskoj »Društvo molitve«. Kasnije prešao u Pariz, odakle slijede njegova putovanja po europi gdje Tondini drži predavanja i propovijedi. Uskoro je stekao veliki ugled ne samo u katoličkim krugovima, već i protestanskim i pravoslavnim kojima se približio. Godine 1864. odlazi u Rusiju da proširi svoje »Društvo molitve«, no uskoro je po »savjetu« ruskih vlasti napustio Rusiju i otišao u Švedsku. Po povratku u Pariz posvetio se znanstvenom radu, prvenstveno dokazima iz povijesti Pravoslavne crkve u cilju dokazivanja čvrstih osnova za sjedinjenje crkava. U tom razdoblju izdao je mnogo rasprava i knjiga., posebno dijelo »The Pope of Rome and the Popes of the Oriental Orthodox Church« u kojemu naglašava nezavisnost katoličke crkve u odnosu na pravoslavne crkve. Nakon kratkog razdoblja provedenog u Engleskoj, počeo dopisivanje sa biskupom Strossmayerom. Nakon Berlinskog kongresa 1878. godine gdje je kneževina Srbija dobila međunarodni legitimitet, otvorila se mogućnost uređenja položaja Katoličke crkve u Srbiji, gdje je biskup Strossmayer od 1851. godine apostolski administrator. Kao najprikladniju osobu za svoju misiju u Srbiji izabrao je Tondinija, čija je misija u Srbiji trajala od travnja 1883. do srpnja 1885. godine (uz kraće prekide). Međutim u svojoj misiji Tondini je navukao netrpeljivost Austro-Ugarske jer je nastojao biti nezavisan od njene politike (Austro-Ugarska mu je zabranila i zabranu boravka na svom tlu) i srpske vlade koja je stalno osim u prvom razdoblju bila sumnjičava prema njegovom djelovanju. Nakon odlaska iz Srbije Tondini se po nalogu Strossmayera posvećuje sklapanju konkordata Sv. Stolice i Crne Gore, gdje vrlo strpljivo rješava pitanja poput, mješovitih brakova, imenovanja biskupa, upotrebu staroslavenskog jezika u rimskoj liturgiji i dr. U tom razdoblju Tondini zajedno sa Markom Dragovićem u »Glasu Crnogorca« za 1886. godinu objavljuje »Pokušaj za bibliografiju o Crnoj Gori«, a u Parizu 1889. Tondini objavljuje bibliografiju »*Notice sur la bibliographie del Montenegro.*« Nakon sklapanja konkordata Vatikana i Crne Gore, Tondini se vraća u London i dalje nastavlja svoju bitku za povratak Rusije u krilo Katoličke crkve. Nakon djelovanja u Rumunjskoj i Osmanlijskom carstvu, Tondini umire u Rimu 1907. godine. O njegovom djelovanju i Katoličkoj crkvi u Srbiji vidi u: R. TOLOMEO, Korespondencija J. J. Strossmayer - C. Tondini, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, u: *Croatica christiana - Fontes*, sv. 6., 1984.; P. ŽUREK, Razlozi ostavke biskupa Josipa Juraja Strossmayera na položaj apostolskog administratora Katoličke crkve u Srbiji, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 3., 2002., Zagreb, str. 781.-804.; I. VITEZIĆ, Počeci organiziranja katoličke crkve u modernoj Srbiji i talijanski barnabita Cesare Tondini (1883.-1885.), u: *Mandićev zbornik - u čast dr. Dominika Mandića prigodom njegove 75-godišnjice života*, Rim, Hrvatski povijesni institut, 1965., str. 275.-307.; B. J. LOVRIC, *Katolička crkva u Srbiji pod zaštitom Austro-Ugarske monarhije (Prilog povijesti Katoličke crkve u Jugoslaviji)*, Štamparija »Sv. Car Konstantin«, Niš, 1930.; Korespondencija Strossmayer- Vannutelli 1881.-1887., u: *Monumenta Croatica Vaticana*, Posebna izdanja I., Zagreb, 1999, str. 483.-549.

Sad je svakoliko stvar u mojim rukama, i ja se uhvam da ću moći svoj posao okončati dok otac Tondini ovamo stigne. Sva je prilika da će Knjaz odabrati mene da taj predmet sa spomenutijem ocem raspravljam; te sam zato, pišući Vašoj Preuzvišenosti i rekao da se nadam da će Sv. Stolica one preinake moći primiti. – Nijesam imao sreće da lično poznam oca Tondinia, ali znam da je on čestita ličnost. Vi pak znate da ja opet sa svoje strane na razlog vrlo rado pristajem, te nema sumnje da će se moći postignuti i povoljan uspjeh, a u toliko više što se strane Crne gore neće ništa više tražiti da joj se kod Vatikana prizna, no samo toliko koliko isti Vatikan priznaje n. p. Austriji, Francuskoj, Njemačkoj i t.d. Medjutim, mogu Vas uvjeriti, da ću se ja postarati, neka se sve na najkraću formu svede, kao što Vi velite i želite.

Milo mi je što se i Vaša Preuzvišenost slaže sa mnom glede osobe, koja bi se imala izabrati za budućeg barskog biskupa u licu poštovanog oca Milinovića.⁹³ Nego, nijesam siguran da li bi se on primio te visoke časti; jer je on čovjek koji voli da uživa svoj samostanski mir negoli i najsjajniju biskupsku mirtu. Možda ne bi zgorega bilo, da mu i Vi o tome nekolicke pišete, i da mu kažete, e smo mi sveštenici dužni baš onoga se posla prihvatiti, i to najradije prihvatiti gdje nas treba i Bog i crkva i narod.

Čudno mi je što se Presvjetli Skadarski Biskup Guerini⁹⁴ obraća k Vašoj Preuzvišenosti, da mu baš Vi izradite kod Knjaza dozvolu da može doći u Crnu Goru i tamo pohoditi katolike, u vjeri ih podučiti i Sv. Im otajstva podjeliti. Ta u Baru živi poš. Vikar Katolički pop Kolović. Njega Knjaz vrlo dobro pazi; te

⁹³ Šimun Milinović (1835.-1910) - barski nadbiskup od 1886.-1910., franjevac. Učio u manastiru u Omišu, Makarskoj, Zaostrugu i Sinju, gdje je završio gimnaziju, potom u Šibeniku jednu godinu bogoslovije, gdje se zaredio 1859. godine. Bio pomoćni učitelj u Sinjskoj gimnaziji, a 1862. poslat u Beč, gdje je završio Filozofski fakultet, studij povijesti, zemljopisa i slavistike. Od 1866. ponovo u Sinjskoj gimnaziji, kao profesor i školski nadzornik, gdje ostaje do 1886. godine. Za vrijeme austrougarske okupacije BiH pomagao bjeguncima sa tog područja. Na preporuku J. J. Strossmayera, postavljen za nadbiskupa obnovljene Barske nadbiskupije 1886. godine. Za barskog nadbiskupa posvećen u Rimu od strane kardinala Simeonia. U januaru 1887. na Rijeci Crnojevića, položio zakletvu pred knjazom Nikolom. Za vrijeme njegovog stolovanja na stolici barskih nadbiskupa obnovljen je veliki broj katoličkih crkava i parohijskih domova, štampan Misal glagoljicom i održano prvo bogosluženje na staroslovenskom 1894. Nadbiskup Milinović je uvelike zaslužan za svog biskupovanja za razvoj tolerantnih vjerskih odnosa u Crnoj Gori. Š. MILINOVIĆ, *Hrvatske uspomene iz Dalmacije – povijesne rasprave*, Školska knjiga i Ogranak Matice hrvatske Imotski, Zagreb, 2004.; Z., GRIJAK, Barski nadbiskup Šimun Milinović (1886.-1910.) i svetojeronimska afera, u: *Zbornik radova Hrvatsko-crnogorski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, Kotor, 2009 (u tisku).

⁹⁴ Paško Gverni (Guerini), (1821.-1911.), skadarski biskup. Školovao se u Kotoru i u Hrvatskom zavodu u Loretu. Kasnije prešao u Rim i tamo doktorirao na bogosloviji. Neko vrijeme bio profesor u Loretu. Godine 1848. zaređen za svećenika te se sljedeće godine vraća u Kotorsku biskupiju; *Hrvatski biografski leksikon*, Vol. 5., (Gn-H), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 345. – 346.

je njemu slobodno i u druge katoličke župe otići i pastirske dužnosti svršiti. Vi znate da je Guerini čovjek pretjeran, pa i dobro oruđe u rukama nečijim, a nije baš ni ličnost *la piu grata* u Crnoj Gori, pa po mojemu mnenju bilo bi najbolje, da se on neposredno za tu stvar obrati na Njegovo Visočanstvo, a u Vas da ne dira. Ne znam zašto njeki hoće pa hoće da Vas svugdje izlažu.

Radujem se što onako odlučno velite, da ćete u tečaju ove godine, ili nikad više posjetiti Dalmaciju i Crnu Goru. - Vidiće te šta će se moći svršit ovamo s ocem Tondiniem, pa će vam biti lasno dobiti povoda da po crkvenoj poruci dodjete na Cetinje; ma to bilo upravo iz Djakova ili preko Italije.

Vi, moju »Tužnu Knjigu«⁹⁵- mogu uprav reći - precjenjujete. Vaše plemenito i otčinsko srce toliko je veledušno prema meni, da bih ja najradije bio, kad bih se i sam mogao dostojnijem i zaslužnijem te Vaše ocjene smatrati. Nego, ipak me tješi najvećma to što opažam, da ono što mi pisaste – pišete mi ono (što no se veli) sa srcem na dlanu, te sam se sklonio na to, na molbu svog dobrog prijatelja prof. i popa Perića da mu one riječi iz onog Vašeg dragocjenog pisma prepisem, te da ih on »Narodnome listu« pošalje da ih štampa i objelodani, neka se uvjere, osobito njeki Vaši protivnici, kako onaj ozloglašeni Biskup Štrosmajer, piše jednom Srbinu i pravoslavnome svešteniku ! Slijepci Božji!....Bože im oči uma rastvori, da bar poznadu ljude, koji duhom najčistijem i najsvetije ljubavi odišu i izobiluju. - Neka, moje prisne braće! Neka oni, i mene i moju knjigu u nemar bacaju: vrijeme će svačija djela očitovati, pa ako me se ikad iko u potomstvu sjeti: uhvam se u Boga da neće imati ništa čim bi me ožigosati mogao. Bar to toliko, a za drugo i nesarim. - Volim jednoj Vašoj cigloj riječi, kao i riječi druge ma koje poštene i naučne ličnosti: nego li da me ništavci čitavom rpom suvoga zlata obaspu. - Iz duboka Vam srca blagodarim, ne samo na spomenutoj Vašoj ocjeni, nego i na tome što se Vi zauzimate da bi otac Tondini preveo njeke od mojih žalovanka na talijanski jezik i donio ih na bjelodan u talijanskim novinama. - Primio sam i od njega jedno pisamce, pa ću mu još ovom istom poštom ako ikako dospijem, odgovriti i duševno mu zahvaliti na njegovom saučešću i tolikoj dobroti.

Vi mi odgovarate na moje opaske glede Vaše pastirice. Vrijeme mi ne dopušta da Vam ovom prilikom o tome opširnije što drugo reknem; nego samo da ponovim otprilike ono isto što sam Vam u prednjašem svom pismu naglasio,

⁹⁵ Zbirka pjesama »Tužna knjiga. Odisaji roditeljskog srca. Pjesme - i srce i ljubav Pere Jovona Sundečića, Zagreb, 1885.

a poimenice da se s tijem pitanjem, pri današnjim okolnostima, ništa ne postiže, no samo što Vaši protivnici dobivaju povoda da na vas još više napadaju. Ma Vi kao angjeo s neba, govorili: oni traže i tražice najmikroskopičnije mrvuljke, čim bi Vas pronijeti mogli kao rimskog propagandistu i neprijatelja istočnog Pravoslavlja. S te strane ja stvar posmatram, pa bih od duše i srca želio da Vam ne bude prigovora ma ni u čemu i s ni koje strane. Po mojem slabom shvaćanju nema nami drugoga puta, osim toga, da jedan drugome duševno vjeru častimo, a da za političkijem ujedinjenjem našijeh plemena težimo. Istina je živa da bi nam jednomišlje u vejriu, olakšalo uvelike taj posao, ali istina je nažalost i to da svak poteže na svoju i neće nitko ništa da od svoga popušti. Pa onda kud smo prispjeli no da se iz spora u žešći spor uvaljujemo? – Oh, kad bi se mogla jedna sveslavjanska kršćanska crkva sastaviti, koja bi svoju neovisnu autonomiju i autokefalna bila; to bi još za Slavjane najbolje bilo; inače ja tvrdo mislim, ne ostaje nam drugo, nego onako kao što se ja izrazujem u jednoj od svojijeh poslovice, a ta poslovice glasi ovako:

- »Tvrdo drži vjeru svoju,
- »A duševno tudju časti:
- »Znaj da niko – osim Boga-
- »Nad savjesti nema vlasti.«

Oprostite, moj Preuzvišnji prijatelju što Vam ovako otvorio ove njeko-like riječi rekoh. Rekoh ih jer duboko priznajem onu vašu, da brat prema bratu valja da je otvoren kao pred Bogom.- Ja danas ne uvidjam boljijeh i po nas probitačnijeh prilika, pa bih rada da se sve puta ukloni mudrom i vještom predvidnošću, što god nas u velikoj slavjanskoj misli pomrsiti i smesti može: inače mi propadosmo, prije no što se to i pomisliti može.- I sam priznajete da se Rusija Bismarkom zavarati dala⁹⁶ i da je Srbija udarila zlijem putem⁹⁷ i da je na stazi

⁹⁶ Sundečić misli na Berlinski kongres, skup predstavnika tadašnjih velikih sila Njemačke, Austro-Ugarske, Francuske, Velike Britanije, Italije, Rusije i Turske, koji je pod predsjedanjem njemačkog kancelara Otta von Bismarcka održan od 13. lipnja do 13. srpnja 1878. godine u Berlinu. Na njemu se revidirane odredbe San-Stefanskog ugovora koje je Rusija diktirala Turskoj nakon rusko-turskoga rata (1877.-1878.), po kojima je Turska imala izgubiti veliki dio svojega dotadašnjeg teritorija na Balkanu, a trebala je biti stvorena velika Bugarska (kao ruski satelit) koja bi uključila najveći dio današnje Makedonije, te dijelove Srbije do Niša, Albanije i grčku Makedoniju osim Halkidike i Soluna. Berlinskim mirom utjecaj je Rusije na Balkanu smanjen u korist Austro-Ugarske, koja je dobila pravo na Bosnu i Hercegovinu; B. GOLUŽA, *Austro-ugarska okupacija pokrajina Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Vrhbosanska katolička teologija, 1999., str. 225.-250.

⁹⁷ Tajnom konvencija iz 1881. godine potpisan je ugovor između Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine Srbije o napuštanju srpske proruske političke orijentacije i uvođenjem proaustrijske linije. Ovim ugovorom

svojoj naopako zalutala; a ja bih se još usudio dodati da ni mi sami od Bijele Gore do samog Ponta nismo bolje sreće. Što nam daklen ostaje, no svima, koje nas je Bog odabrao, da pronalazimo najbolja sredstva i načine kako bi nam se lakše i sigurnije milo Slavjanstvo od ropstva i tolikoga pokora oslobodilo i svojom dušom prodisalo.

Drugovima »Slavjanskog doma« pročitao sam Vaš veledušni odziv prema ovoj družini i oni su svi jednoglasno uzviknuli: »Živio Štrosmajer! Živio veliki slavjanski Mecena!«

Sa isitinitim i predubokim poštovanjem ljubim Vašu ruku i imam čast biti

Vaše Preuzvišenosti

Najharniji i najodaniji

J Sundečić

U Kotoru 4. travnja 1886.

PISMO 16.⁹⁸

Obavještava Strossmayera o razgovoru s Tondinijem te o spornim točkama u sporazumu (osnivanje novih biskupija, bez odobrenja knjaza Nikole). Dalje se opširno žali Strossmayeru da s Tondinijem teško surađuje, te izjavljuje da Tondini nije sposoban za ovakvu složenu diplomatsku misiju. Moli Strossmayera da se i on uključi svojim utjecajem kako bi se proces pregovora sa Svetom Stolicom uspješno okončao.

Vaša Preuzvišenost!

Vi ćete se doista čuditi e Vam ne pišem ništa nakon tolikog vremena. Poslije mog povratka iz Rima izišao sam odmah s ocem Tondinom na Cetinje, gdje smo još Knjaza zatekli a odma poslije Knjaževog odlaska ja sam sišao u Kotor, gdje me je opet napala moja živčana trzavica u desnoj ruci, pa stoga ne mogoh vam do danas pisati. - Ama se nadam da Vam je i pak otac Tondini i Vas o tečaju našega posla sve potanko Vas obavjestio. Barem je on meni to

Kraljevina Srbija obavezala se da ne će sklapati nikakve političke saveze bez prethodnoga sporazuma s Austro-Ugarskom, te da će u slučaju rata obje strane ostati neutralne. Time je Kraljevina Srbija praktički postala protektorat Austro-Ugarske. A. J. P. TAYLOR, *Habsburška Monarhija: 1809. - 1918.*, Zagreb, Znanje, 1990.

⁹⁸AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 24., 11. VII. 1886.

obećao. Vi jamačno već znate da je stvar svakoliko zapela samo za jednu točku, a poiumente, da barskom Nadbiskupu nadleži podizanje novijeh parohija u sporazuimljenju sa crnogorskom vladom, naprotiv onome što u vatikanskom predlogu stoji samo ovako: (...) »Pošto pak otac Tondini nije mogao pristati da se ta točka preinači obratio se je odmah brzojavkom na Sv. Stolicu i barem dok sam ja još na Cetinju bio nije mu nikakva odgovora iz Rima bilo.- I zato pred svojijem polaskom u Kotor ja sam ga savietovao neka što prije piše u Rim i obrazloži svakoliku stvar, pa ako u Vatikanu pristanu na promjenu, od koje se Knjaz nikako odalečiti neće: onda neka zamoli uzoritog Kardinala Jakobina neka mu telegrafom privolu obiavi, kako bi mi obojica čim prije u Rim pošli da se konvencija tamo potpiše i ratificira. Od tada su već tri nedjelje dana protekle, a meni otac Tondini ni slovca ne piše, nego sam naprotiv čuo da je otišao na putovanje po Crnoj gori!

Žao mi je Preuzvišeni, ali Vam moram samu istinu ispoviediti. Otac Tondini koliko je čovjek naučan, zauzetan i okretan: on ipak nije za nikakav posao od diplomatske ozbiljnosti. Mnogo govori, u govoru nema obzira na riječi i izraze, stvara kule po vazduhu i zaleti se više puta kao lišen svakog razbora. On ne zna ni čim čovjeka može da u sami živac dirne i uvrijedi; a s druge strane mnogo je egoističan i prevodljiv. Opazio sam i javno ga ukorio, da se kao jegulja muči da Vaša Preuzvišenost bude što većma odaljena od ovog posla. On je preko dobar, ali ne čini mi se da je iskren, a opet je fratar u najvećoj mjeri. I bez ikakva hvastanja mogu uvjeriti Vašu Preuzvišenost da bi taj čovjek u više prilika bio nemilo osliepio da mu mene ne bude bilo, i da ne bude moje ustrpljivosti uprav radi Vašega obraza da se t. j. ne bi prigovorilo kakva ste neobazriva čovjeka u tako važnom i delikatnom poslu na Cetinje otpremili. On je izmedju ostaloga meni predlagao da mi dade novaca još prije našega polaska s Cetinja, tu je bezobraštinu ponovio opet u Rimu, i bez da je mene upitao platio je 30 fr. Za stan gdje sam prvijeh dana živio po 3 franka na dan.- Pa samo pošto sam odlučno rekao da se već takijeh nepodopština okani, ako želi da sa mnom ostane u miru: on se je tog posla okanio. Sudite sad Preuzvišeni kakvu sam ja borbu sam sa sobom morao podnositi, da ne planem i da tog čovjeka do samoga vruga ne pošaljem sa svim što je u kaludjerskoj mantiji. Njemu u razgovoru sa mnom, sa Knjazom, sa Ministrom spoljnih djela kazati: »Non cattolici, (...), bilo je isto kao da govori s kakvijem babama, te sam i u tome morao da ga opominjem kao i u stotine drugih sličnijeh stvari. Morao sam u jednoj prilici da mu čisto kažem: »Padre Tondini io ora perffentamente con prendo, per qval regione (...).

Ali, Preuzvišeni, ja ne želim nikako da iz toga ocu Tondinu bude ma kakvijeh nepovoljnijeh posljedica. Ja Vam sve ovo saopćavam kao prijatelju, jer bih se inače o Vas ogriješio, kad vam ne bih bio istinu kazao. Vi i tako vidite koliko glupaci i pakosnici nastoje da me pred svetom ozloglase: pa meni ne ostaje drugo nego da svojim poštenim djelima onake ugursuze i napasnike pometem i porazim. Veoma bi mi žao bilo da zbog one jedine točke, savkoliki ugovor propane, a propasti će doista, jer Knjaz neće nipošto drugovačije, a ima i potpuna razloga.

Zato ja Vas molim, ako u Vatikanu pri svojoj ostanu, da se Vi u tom slučaju zauzmete kako bi se i ta razmirica uklonila. Prava je grehota da se stvar zbog tog uzroka sruši, gdje svaka pravica zahtjeva da se bez sporazumljenja s Vladom ne mogu nove župe podizati.

S najdubljim poštovanjem ljubim Vašu ruku i imam čast biti

Vaše Preuzvišenosti

Prepokorni sluga
J Sundečić

U Kotoru 11. srpnja 1886

PISMO 17.⁹⁹

Sretan je što se Strossmayer napokon sastao s knjazom Nikolom I. Opet se osvrće na Tondinija kojega smatra neozbiljnim i punim »jezuitskih dosjetki«, te da je sretan što se toga čovjeka riješio. Pita Strossmayera kada da pošalje nekog tko će preuzeti konje i krave iz Đakova za Cetinje.

Vaša Preuzvišenosti!

Dobio sam Vaše dragocjeno pismo od 16. tek. I odma poslije 3 dana otputovao sam na Cetinje, gdje je već i Njegovo Visočanstvo, moj Knjaz i Gospodar pre dva dana u najpovoljnijem zdravlju, s puta bio stigao.- Ne možete vjerovati koliko mi je mило bilo što ste se s Knjazom lično sastali i iz bližeg ga upoznali, tog doista osobitog i simpatičnog Vladara.

A pošto je, hvala Bogu stvar dokončana sa Sv. Stolicom, radovaću se i ja i Vaši mnogobrojni prijatelji da ćete Vi naskoro i Crnu goru posietiti i tako svoju davnašnju želju zadovoljiti.

⁹⁹AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 25., 30. VII. 1886.

S ocem Tondiniem ja sam i pak najblažije postupio; ali sa svim dobro rekoste da taj čovjek pored sve svoje učenosti nema ni oštroumlja ni zrelog rasudjivanja, a ja suviše dodajem da on nema nikakvog pravog takta u ozbiljnim poslovima. Bože zdravlja, te se naskoro lično sastanemo ja ću Vam dosta toga napričat iz čega ćete se uvjeriti o potpunoj i savršenoj istini moga mnijenja. Pored toga i ja sam isti primietio da u njemu ima jedna obilata doža taštine, a osim toga pored sve dobrote, koju s čovjekom ukazuje: ima više momenata, gdje vam i ne hteći, dosta i same nevjerovatne zloće svoje otkrije; jer i najneviniju riječ koja s njim u prijateljskom času izgovorena: on vam umije vrlo vješto, kako se što žacne obratiti protiv onome, koji je riječ kakvu izustio. No, hvala Bogu kad je već posao svršen i kad me je Bog od tog čovjeka izbavio, jer Vi znate da ja mrzim svaku jezuitičku dosjeticu kojima padre Tondini bogato izobiluje i čisto dostojanstva svoje misije kompromitira i podozrenje, bez potrebe na sebe navlači.

Uz naloge koje sam Vam u zvaničnom današnjem pismu, po želji Nj. Vis. Dobio sam takodjer nalog (o kjemu Vam u tojem pismu nisam htio spominjati), da Vas upitam kad će Knjaz da pošalje svoga čovjeka u Djakovo da prihvati konje i krave koje ste mu obećali te da ih u Cetinje dovede. O ovoj stvari možete Vi Knjazu neposredno pisati, pošto ću ja biti otsutan, a predaleko bi bilo čekati na moj povratak.

S najdubljim poštovanjem ljubim Vašu ruku i imam čast biti

Vaše Preuzvišenosti

Preponizni sluga

J Sundečić

U Kotoru 30. srpnja 1886.

PISMO 18.¹⁰⁰

Piše Strossmayeru, nakon sklapanja konkordata, da je bio lijepo primljen u Vatikanu i odlikovan, za što smatra da je Strossmayer zaslužan. Dalje javlja i o crnogorskim odlikovanjima za najviše vatikanske dužnosnike, te da je predložio knjazu Nikoli i one vatikanske dužnosnike koje mu je Strossmayer predložio za odlikovanje. Po vijesti da Sveta Stolica šalje jednoga vikara i u Srbiju, Sundečić predlaže da to bude Nikola Bilić, starješina

¹⁰⁰ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 26., 13. XI. 1886.

omiškoga samostana. Iako je i on dobio odlikovanja od knjaza Nikole I., naglašava da je knjaz i dalje prema njemu hladnoga držanja, pa sugerira Strossmayeru da mu pomogne u svojim kontaktima s knjazom Nikolom.

Vaša Preuzvišenost!

Hvala Vam od srca i duše na Vašem čestitanju. Tvrdo sam uvjeren da je Vami mimo svakoga drugoga ponajdraže bilo što sam ja tako dično u Vatikanu primljen i odlikovan bio.-

Ako se dobro sjećate ja sam Vami još lane rekao, da ako meni moj Knjaz povjeri posao kod Sv. Stolice da ću ga ja s pomoću Božjom dovršiti na zadovoljstvo jedne i druge strane, pa sad više i ne marim za onu borbu koju sam doista junački izdržao, protivu presudama, taštini, bezumlju, strastima i požudama zanešenjačkijema. Nego moram priznati da sam Vašoj Preuzvišenosti dužan i to mnogo dužan što sam ja onako divno u Sv. Stolici pričekivan: te se zato duševno pobudjenim osjećam, da Vami izrazim svoju najdublju blagodarnost, a takodjer da Vas uvjerim da će ta moja blagodarnost prema Vami ostati cijela i vječita.

Pri polasku u Italiju ja sam Vam pisao jedno pismo, te se nadam da ste ga primili ukoliko uvidjam to iz nekijeh izraza Vašpeg potonjeg pisma koje sam stopro 11. tek. Primio i u taj isti dan htio da Vam pišem.

Ja sam Knjazu dostavio odmah Vašega predloženika, ali i ja sam iz Vatikana već Nj. Visočanstvu bio donio spisak imena za odlikovanje. U tom spisku nalazi se: Uzoriti Kar. Jakobini,¹⁰¹ Mons. Mocenni, Gallimberty i dvojica činovnika iz vatikanskog sekretarijata. I tako Vi ste dodali još Mons Jakobina, sekretara propagande i konte Saderinnija, te sam ja ovu dvojicu Knjazu opisao i najživlje ih preporučio. Ne sumnjam da Knjaz i njih dično nadariti.

Što je s Vašijem dolaskom na ove strane? Ja sam već izgubio uhvanje da će te Vi ovamo zbog zimne dobi, koja se već primakla. Oh kad bi Vam ikako moguće bilo, nemojte ovu priliku propustiti: kad Vam je Knjažev jaht na raspoloženju, sve bi se ostalo lako moglo urediti, a da Vam zimno vrijeme što ugodnije bude.

Čujem da će Sv. Stolica poslati u Srbiju jednoga Vikara. U tom slučaju ja bi Vam mogao preporučiti jednoga vrloga i vrsnoga duhovnika koji bi za to

¹⁰¹ Ludovik Jakobini, kardinal i Državni tajnik u Vatikanu

mjesto potpuno zgodan bio. Vi znate da sam ja i oca Milinovića istaknuo za Barskog Nadbiskupa i držim da se nijesam prevario: pa tako ne bih se ni prevario glede fra Nikole Bilića¹⁰² dosadašnjeg manastirskog starešine u Omišu. Vjerujte mi, mimo njega, priličnijega u svoj Dalmaciji za vikarstvo u Srbiji ne bi se moglo naći, premda ima i drugih sposobnijih otaca franjevaca, ali i pak zgodnijega za to mjesto nema.

Ne izmognete li doći u Crnu goru za ustolenje novog našeg Nadbiskupa onda ću Vam nješto pisati odnosno Knjaza prema meni, koji ako mi je ovom prilikom i podijelio crnogorsku zvijezdu i pak ostao je i dalje hladan prema mome položaju. Moraću daklen još pokušati i to, da se Vi mojijem posrednikom kod njega učinite; jer su godine već pristigle, da se pod svoju starost već ne izbavim od nekijeh, te nekijeh umiljacija do kojijeh sam samo njegovijem uzrokom doveden. Ali za sad o tome više ništa.

Hiljadu Vas i hiljadu puta pozdravljam iz najiskrenijg srca i najtoplije ljubim vašu posvećenu ruku. Bog Vas dugo još poživio za slavu svoju i za sreću našeg mučeničkog naroda.

Sa najdubljim poštovanjem imam čast biti Vaše Preuzvišenosti

U Kotoru 13. studenog 1886.

Prepokorniji i najharniji sluga
J. Sundečić

PISMO 19.¹⁰³

Piše Strossamyeru o svojoj bolesti i posjetu knjazu Nikoli kojemu je objasnio razloge Strossmayerova nedolaska na posvećenje novoga barskog nadbiskupa. Dalje u pismu opet o nesporazumima s Tondinijem, »spletka-rom«.

Vaša Preuzvišenost!

Premilo i velecijenjeno Vaše pismo od 22. s. p. studenog zateklo me je bolesna u mojoj postelji od obične trzavice u mojoj desnoj ruci. U isti dan stiglo

¹⁰² Nikola Bilić (1850.-1916.) franjevac. Rođen je u Prološču. Školovanje završio je u Omišu, gimnaziju u Sinju, a teologiju u Šibeniku i Makarskoj. Župnikovao je u Slivnu, Kozici, Metkoviću i Imotskome, te je bio gvardijanom u Omišu i Makarskoj. Isticao se kao vrstan duhovnik i iznimno dobar propovjednik; M. POPOVAC, *Franjevački samostan na Skalicama*, Omiš, Franjevački samostan na Skalicama, 1989.

¹⁰³ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 27., 21. XII. 1886.

mi je i pismo od Uzoritog Kardinala Jakobina kojim mi sprovodi papine Breve, odnoseće se na odlikovanja, kojima je Sv. otac počastio Knjaza i njegove sudjelovače u poznatoj Konvenciji radi Barske Nadbiskupije.

Odmah pošto sam se ponješto oporavio pohitao sam u Crnojevića Rijeku i predao Knezu spomenute Breve. Tom prilikom ja sam Knjaza obavijestio o tome iz kojih razloga Vaša Preuzvišenost ne može poduzeti u ovo doba godine put do Crne gore. Knjazu je vrlo žao ali ustoličenje Nadbiskupa nemože odgoditi do Proljeća, pa tako da i Vaša Preuzvišenost prisustvuje svečanosti kao što je bila želja Vaša i Knjaževa.

No i pak Njegovo Visočanstvo tvrdo se nada da ćete Vi pomoću Božjom idućega Proljeća pohoditi ove junačke krševе. A podje li Knjaz za Rim, on mi je reako da Vam pišem da ćete Vi u tom slučaju biti obznanjeni o njegovom polasku jedan mjesec prije no što on krenuo bude, da se tako i u Rimu sastati uzmognete, kao što Vi to želite.

Tisuću Vam puta hvala na Vašoj visokoj zaštiti, pod koju ste Vi izvolili uzeti odlična franjevca fra Nikolu Bilića.

Istom današnjom poštom odgovorio sam i Uzoritom Jakobinu i obavijestio ga o predaji poslanih mi papinih Breva.

Od Vašeg vrsnog i dobrog Sekretara Cepelića dobio sam pismo jedan Vaš paket za Knjaza Nikolu. Danas sam takodjer pisao Knjazu i sproveo mu isti paket po najsigurnijoj prilici.

Piše mi takodjer moj dragi Cepelić da je otac Tondini otputovao u Rim na poziv svoga Generala, odaklen da će se teško povratiti. Bože mu daj najbolje zdravlje, ali ja se radujem što ste se Vi toga spletakara. (...) Ne znam kako se dogodilo: ili da ste mu Vi dali ono pismo, što sam Vam pred mojim zadnjim odlaskom u Italiju pisao; ili je on to pismo od vas nekako ukrao. Svakako on je to pismo prepisano poslao talijanskom Rezidentu Maco u Dubrovnik i tužio se na mene tako da je Maco zvanično zapitao Ministra Radonića s čega sam ja tako postupio protiv padre Tondinia. Ministar Radonić nije se na tu tužbu ni osvrnuo, no još mi je preporučio da Vami ništa o toj stvari ne pišem. Otac Tondini bezdušan je čovjek koji je još i taj korak usudio se učiniti protiv meni, koji sam ga kao pravog brata smatrao i držao dok ga nijesam pozno.

On bi najbolje učinio da muči, jer ja nijesam ni cigle riječice lagao, i gotov sam vazda da mu na poprište javnosti na srijedu stanem i da ga zapitam,

koje su moje i najmanje sagriehe u svem poslovanju koje sam u zajednici s njim obavljao? Kad ga je ovdašnji Biskup Forlani¹⁰⁴ zapitao zašto je on onako protiv mene na Cetinju postupio, on mu je samo odgovorio »Cio e un mistero (...). A oca Milinović našavši u Zadru čisto je silio da ga povede u Rim. Kakav je ovo mističar? Ali dosta o njemu!

Vazda spravan na uslugu Vašoj Preuzvišenosti ljubim Vašu posvećenu ruku i imam osobitu čast biti i nazvati se Vašoj Preuzvišenosti.

Prepokorni sluga

U Kotoru 21. prosinca 1886.

J. Sundečić

PISMO 20.¹⁰⁵

Na vijest o mogućem posjetu Strossmayera Crnoj Gori Sundečić razlaže plan Strossmayerova puta u Crnu Goru. Dalje piše o svojem sinu Nikoli i društvu »Slavjanski dom« u Kotoru koji čeka Strossmayerovu potporu. Obavještava Strossmajera da se nadbiskup Milinović sastao s crnogorskim metropolitom Banom i da je krenuo knjazu Nikoli I. u posjet.

Preuzvišeni Gospodine i moj
Najbolji Prijatelju!

Obradovao sam se veoma čitajući u Vašem velevažnom pismu od 31. sto-pro prošastog prosinca, da ste Vi ozbiljno namjerali u idućem Proljeću pohoditi našega slavnoga Knjaza. Po mojem mnenju, najbolje bi bilo da Vi svoj put ude-site tako kako bi se na Cetinju našli na staro Gjurgjevo (5. maja). Taj dan slavi Knjaz Krsno ime pa bi doista Knjaza i svu njegovu visočanstvenu porodicu jako obradovalo kad bi Vaša Preuzvišenost svojim prisustvom uveličala tu domaću Knjaževu slavu.

Što se puta tiče, Vi biste najbolje učinili da iz Diakova krenete ovamo preko Sarajeva, Mostara i Metkovića a odavde da se vratite niz Dalmaciju. S Metkovića mogli biste u kočiji preko Dubrovnika sve do Ercegnovog u Boki, a

¹⁰⁴ Kazimir Forlani (1834.-1887.) biskup. Posvećen za naslovnog biskupa komanskog 1872. godine, te je bio imenovan pomoćnim splitsko-makarskim biskupom. Kotorska biskupija bila mu je povjerena 1879. godine i s njom je upravljao do smrti. R. TOLOMEO, Korespondencija J. J. Strossmayer - C. Tondini, str. 146.

¹⁰⁵ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 28., 30. I. 1887.

još bi Vam najlakše bilo da Vam Knjaz pošalje svoj Jakt za Metkoviće, pa onda morem da se dovezete uprav pred Kotor nedoticajuć se nijednog drugog mjesta po Dalmaciji. Ja ću biti najsrećniji ako vas uzmognem pratiti barem od Kotora do Cetinja.

Moj Niko¹⁰⁶ svršava svoj trogodišnji ljekarnički tirocinium na 18. idućeg mjeseca veljače. On će pak najdalje do 20. položiti svoj ispit za pratikanta u farmaciji, a potom što prije uzmogne, poći će u Rim ili u Trst da obavi dvogodišnju praksu, te da iza toga podje na Universitet i da svrši dvogodišnji tečaj pa da postane potpunim ljekarnikom. Vi ste i mome pokojniku najvećedušnije davali stipendiju od 120 for. godišnje, te bi ste me vrlo obvezali kada biste na mog Niku tu stipendiju prenijeli. Vidite do kakvih dosada biedni Sundečić, mora da bude svojijem prijateljima bude pod svoju starost. Ko je kriv, Bog ga pitao!

Još jednu drugu preporuku prinudjen sam da učinim Vašoj Preuzvišenosti, a to je da ne zaboravite naš »Slavjanski dom« u Kotoru, kojemu ste potpuno obećali i koji se održava u prkos svih srpsko-autonomaških ovdjesnjih spleta i upadanja. Moja braća Srbi tako su zasliepili da su uprav ovdje postali pristaše nesretnijih autonoma, koji ne znadu ni što hoće, osim da održe tobožnju svoju talijanštinu, kojoj medju nami, malo po malo odzvonjiva, dok joj i zadnji čas ne kućne.

Na 25. tekućeg prispjeo je ovde Presvietli Prabiskup Milinović. Odmah sutradan pošao je na Cetinje gdje ga je Mitropolit Mitrofan dočekao i kod sebe ugostio.²⁷ pak krenuo je na Rijeku Crnojevića, gdje Knjaz zimuje sa svom porodicom. Obećao je ovdješnjem Bikupu Forlanu da će opet vratiti se u Kotor ovde o Tripunju danu ostati i proslaviti grackoga Sv Pokrovitelja, a zatim odmah krenuti u Bar.

Knjazu sam skoro pisao i Vaš pozdrav i poruku mu izručio. Preko planine sada valja ići samo na nogama, jer je tako velik snijeg napao, da se nemože nikako drugačije. I Presvietli Prabiskup Milinović morao je od Njeguša do Bajica, to je samo polje cetinjsko, morao je nješto pješice, a nešto na nogama.

Sa najdubljim poštovanjem ljubim Vašu ruku svetu i imam čast biti

Vaše Preuzvišenosti
U Kotoru 30. januara 1887.

Najodaniji Poštovatelj i sluga
J. Sundečić

¹⁰⁶ Nikola Sundečić, sin Jovana Sundečića. U Kijevu završio farmaciju i otvorio prvu apoteku u Podgorici 1897. godine. Bio je pjesnik i urednik lista »Grlica«. Umro je 1906. godine.

PISMO 21.¹⁰⁷

Javlja o svom sinu Nikoli i njegovu studiju na farmaceutskom fakultetu, a zatim o pismu što je poslao knjazu Nikoli I. u kojemu ga moli da on traži Sv. Stolicu da omogući uvođenje staroslavenske liturgije u Crnoj Gori. Nudi se za posrednika u tim pregovorima »kao knjažev pismonoša«, i moli Strossmayera da ga po tom pitanju preporuči kod knjaza Nikole I. Tom potezu Crne Gore, smatra Sundečić, Srbija ne bi mogla zamjeriti.

Vaša Preuzvišenost!

Primio sam vaš dragocjeni list od 8. tekućeg. Najiskrenije Vam blagodariam na potpori mome Niku. On s pomoću Božjom sutra polaže ispit za asistenta farmaceutičkog, pa čim mi prisprije odgovor iz Rima, kojemu se svake pošte nadam, krenut će odma na svoje opredieljenje. - Daklem, Vi mi možete poslati onu potporu kad Vam bude najugodnije samo da bi mi stigla prije Nikova polaska.

Vi mi u istom pismu preporučiste da od Vaše strane pozdravim Knjaza i da se s njim porazgovorim o stvari koju ste mi onako opširno izložili.- Pošto je planina zavaljena snijegom i pošto se preko nje inače nemože no na nogama što meni nije nikako moguće ja sam Knjazu o toj stvari čisto i potanko pisao. Rekao sam mu izmedju ostaloga kad bi on kod Sv. oca crkvenoslavjansku liturgiju za svoje katolike u Crnoj gori najprvi izmolio, da bi mu to za historiju više značilo nego li najveća bitka zadobivena na bojnem polju.-

Medjutim ja sam mu se stavio na raspoloženje da u svoje vrijeme podjem u Rim sa njegovim autografom za Sv Oca uvjeren da bih mu ja i taj posao najuspješnije svršio kao osoba dobro poznata i dobro pažena u Vatikanu. Preporučio sam Knjazu takodje da ovu stvar sa svim u skrovitosti čuva sve dok se ona k povoljnoj svrsi ne bi privela. Presvietli Milinović ne bi morao imati druge uloge u svoj ovoj stvari, no samo da na nju svoje privolenje izjavi pošto bi ga Rim za mnenje upitao, da bi tako sva zasluga u slučaju dobra uspjeha, na Knjaževoj strani ostala. - Molim Vas daklen Preuzvišeni, da i Vi s Vaše strane što prije potaknete Njegovo Visočanstvo na taj korak i da mu što življe preporučite da mene sa svojim pismom pošalje k Sv Ocu. Vjerujte da ja ovu poruku ne želim imati zbog sebe nego zbog Knjaza koji bi u povjesnici slavjanskoj jednu od

¹⁰⁷ AHAZU, KJJS, XI a, Sundečić Strossmayeru, br. 29., 25. II. 1887.

najljepših stranica zaslužio i ostavio. S ovijem poslom, (ako se međjutim ne bi kakvi ozbiljniji događaji u Evropi izlegli) ne bi trebalo nikako odlagati, nego što prije pospješiti, da ni Srbija ne bi nam mogla prebaciti, da smo se u takmičenju s njom upustili, pošto smo doznali za njezine namire. - Kad Knjazu uspišete molim Vas da i mene o tome obavijestite radi moje uprave, i da mi kažete da li se samnom slažete u tome da ja budem Knjažev pismonoša i da podjem opet do Sv. Oca pape Lava XIII.

Pisao sam Knjazu i za Vaš dolazak, ako mirno Evropa ostane, na Cetinje o Njegovom Krsnom imenu. To će Knjaza i njegovu porodicu veoma obradovati, a Vaši će vas prijatelji na ovim stranama s velikim veseljem susresti.

S najdubljim poštovanjem ljubim Vašu svetu desnicu i ostajem do groba
Vaše Preuzvišenosti

U Kotoru 25. februara 1887.

Najpokorniji i najharniji sluga
J. Sundečić

***THE LETTERS SENT IN THE PERIOD FROM 1881 TO 1887
BY JOVAN SUNDEČIĆ, MONTENEGRIN POET, PRIEST,
COUNSELOR AND DIPLOMAT TO J. J. STROSSMAYER,
BISHOP OF BOSNIA OR ĐAKOVO AND SRIJEM***

*Željko Karaula**

Summary

On the ground of the letters by Jovan Sundečić (Montenegrin poet, priest, counselor and diplomat) sent to the bishop of the Diocese of Bosnia or Đakovo and Srijem, Josip Juraj Strossmayer in the period from 1881 to 1887, the author portrayed the relationship between these two men, which was based on the same »South-Slav« worldview. The letters show the great affection and friendship Jovan Sundečić felt for bishop Strossmayer. The majority of the letters from this period mainly address the issues related to the conclusion of the concordat between the Holy See and Montenegro, where Sundečić acted as a mediator of sorts between the Montenegrin Prince Nicholas I Petrovic and bishop Josip Juraj Strossmayer. The letters serve as a relevant source of information on Croatian-Montenegrin relations at the highest diplomatic level, as well as an important source for understanding the religious and political issues concerning the Balkan Peninsula in the second half of the 19th century.

Key words: *correspondence, Jovan Sundečić, J. J. Strossmayer, concordat, Prince Nicholas I Petrović, cultural and political relations.*

* Željko Karaula, prof., University of Zagreb, Croatian studies, Faculty of History, Korčulanska 3c, 10000 Zagreb, Croatia, zeljko.karaula2@bj.t-com.hr